

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Gender, kultura a jedinec

Petr Jarolímek

Vedoucí práce: PhDr. Martin Soukup, PhD.

Praha 2011

Prague college of psychosocial studies

Gender, culture and the individual

Petr Jarolímek

The Diploma Thesis Work Supervisor: PhDr. Martin Soukup, PhD.

Praha 2011

Anotace

Cílem diplomové práce je popsat problematiku gender ve vztahu ke kultuře a člověku jako jedinečnému organismu vyvíjejícímu se celá tisíciletí ve společnosti hledající rovnováhu v oblasti mezipohlavní rovnosti. U člověka jako takového se autor snaží zachytit stránky, které ho ovlivňují v myšlení, emotivním prožívání a chování. Zároveň se zaměřuje na sociální a kulturní aspekty rozdílného vývoje obou pohlaví.

Praktická část práce obsahuje kvantitativně-kvalitativní šetření s vyhodnocením dat získaných od respondentů tří národností – české, turecké a holandské. V rámci šetření autor provádí porovnání odpovědí žen a mužů jedné země, s následným porovnáním mezi muži a ženami zmiňovaných tří kultur.

Klíčové pojmy: Gender, kultura, feminismus

Abstract

The goal of the thesis is to describe the issue of gender in connection to a culture and human as a unique organism which has been evolving thousands of years in the society in which is one of main themes searching for the ballance between gender equality. By writing about a man kind as the individual, the autor is trying to describe parts of our existence, which influences thinking, emotional processes and the behaviour. The writter is describing social and cultural aspects of devergent evolution of both sexes of man kind.

Practical part consists of qualitativly-quantitative survey with evaluation of data gained from respondents of free nationalities – Czech, Turkish and Dutch. In the survey, the author is presenting comparison of answers from women and men of one country, followed by a comparison between men and women of mentioned three countries.

Key words: Gender, culture, feminism

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 29. srpna 2011

Petr Jarolímek

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu diplomové práce panu PhDr. Martinu Soukupovi, PhD. za metodickou a odbornou pomoc při jejím psaní.

Obsah

Úvod.....	8
1 Definice klíčových pojmů, vymezení hlavních tematických okruhů práce.....	9
1.1 Gender.....	9
1.2 Feminismus.....	10
1.3 Gender studies.....	11
1.4 Kultura.....	11
1.5 Jedinec.....	13
2 Historie Gender.....	14
2.1 Kdy se role rozdělily.....	14
2.2 Historie Feminismu	16
2.2.1 Preciózní hnutí.....	16
2.2.2 První vlna feminismu.....	17
2.2.3 Druhá vlna feminismu.....	19
2.2.4 Třetí vlna feminismu.....	20
2.3 Historie oboru gender studies ve světě.....	22
2.4 Historie oboru gender studies u nás.....	23
3 Gender a náboženství.....	24
3.1 Judaismus.....	24
3.2 Křesťanství.....	27
3.3 Islám.....	31
4 Jak gender vzniká.....	35
4.1 Relativnost pojetí genderu	35

4.1.1 Příklady odlišného postavení mužů a žen ve vybraných kulturách.....	36
4.2 Kategorie maskulinity a feminity.....	38
4.3 Platónova Ústava.....	39
5 Kulturní determinace rozdílů mezi muži a ženami.....	41
5.1 Jak vychováváme z dětí muže a ženy.....	41
5.2 S čím a jak si děti hrají.....	42
5.3 Ve škole.....	45
5.4 Jak vychováváme jazykem k genderu.....	47
6 Teorie vytváření genderové identity	50
6.1 Biologické přístupy k utváření genderové identity.	50
6.2 Sociální přístupy k utváření genderové identity.....	52
6.2.1 Sociální konstruktivismus.....	52
6.3 Psychologické přístupy k utváření genderové identity.....	53
7 Biologická determinace rozdílů mezi muži a ženami.....	56
7.1 Obecné rozdíly v tělesné stavbě žen a mužů.....	56
7.2 Stavba mozku, nervový systém u mužů a žen.....	57
7.3 Muži, ženy a agresivita.....	59
7.3.1 Vliv testosteronu.....	60
7.3.2 Vliv serotoninu.....	62
8 Současné trendy vývoje pojetí Gender ve vědách o člověku, společnosti a kultuře.....	66
8.1 Poststrukturalismus.....	66
8.2 Obrat k diskurzu a diskurzivní analýza.....	67
8.3 Teorie performativity Judith Butlerové.....	69
9 Výzkumná část.....	70
9.1 Metodologická východiska a metodologie výzkumu.....	70

9.2 Charakteristika výběrového souboru.....	71
9.3 Obecný výzkumný předpoklad u skupin otázek.....	73
9.4 Deskripce výsledků otázky 1-12.....	74
9.5 Ověření hypotéz a interpretace u otázek 1-12.....	84
9.6 Deskripce výsledků otázky 13 – 25 zkoumajících pro jaké pohlaví je typičtější která charakteristika.....	88
9.7 Mezinárodní srovnání dat u vybraných otázek v souboru otázek 13-25.....	95
9.8 Diskuse.....	98
Závěr.....	100
Literatura.....	102
Příloha.....	109

Úvod

Téma práce jsem si zvolil z důvodu aktuálnosti tématu, kterou ve společnosti vnímám. I když mám pocit, že hlasitá diskuse ohledně problematiky gender v rámci české široké veřejnosti spíše poslední dobou utichá, domnívám se, že v ní zároveň probíhá postupná vytrvalá a tichá přeměna směrem k onomu chtěnému a zároveň v absolutním slova smyslu nemožnému vyrovnání pohlavních rolí. Nemám tím na mysli změnu proklamovanou médii v rámci asi nejčastěji předkládaných informací ve smyslu „typicky mužská povolání vykonávají stále více ženy a dosahují stejných, leckdy větších úspěchů než oni“. Nebo zase naopak, „typicky ženská povolání nyní víc než dřív zastávají muži“. Osobně takovou změnu ve společnosti nevnímám. To je však do značné míry zajisté způsobeno faktem, že má pozornost není namířena na články a rubriky oslavující jedny z prvních ředitelky v čelech velkých podniků. Stejně tak mě nikdy nenapadlo počítat a porovnávat zvyšující se počet policistek v ulicích.

Trend vyrovnávání mužských a ženských rolí, ať v pozitivním, či negativním smyslu, vidím v oblastech blízkých mému osobnímu životu. Mezi mými přáteli, v jejichž rodinách zůstávají na mateřské dovolené muži a ne ženy. V rodinách, kdy největší ekonomický přínos má zástupce „něžného pohlaví“ a nikoli muž. U párů, kde ten, kdo odmítá svatbu a z ní plynoucí radosti a starosti není muž, ale žena.

Svou prací se snažím zachytit problematiku gender v kontextu kultury, skrze kterou si myslím je na ni třeba vždy nahlížet. Nekladu si za cíl do posledního detailu vypsat všechny kategorie a oblasti, kterými se obor gender studies zabývá. Mou snahou je co nejaktuálněji a nejobjektivněji podat zprávu o současném stavu v naší společnosti z hlediska vývoje ve vzájemném přibližování mužsko-ženského světa.

1 Definice klíčových pojmů, vymezení hlavních tematických okruhů práce

1.1 Gender

„Pojem označující nikoli biologické, ale sociální aspekty pohlaví. Český překlad rod se neujal, protože bývá chápán v jiných významech. Pohlaví člověka je dáno biologicky, ale pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí jako muži a ženy, ale musí se naučit jako ženy a muži jednat. Existuje řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky mužské nebo ženské. Jaké chování je biologicky podmíněno a co je výsledkem kulturního vývoje společnosti, je v současnosti předmětem studií v oblasti gender studies a feminismu“ (Jandourek, 2001, s. 90).

„Rod, pohlaví; termín v poslední době hojně užívaný při diskusích o mužských/ženských odlišnostech, identitě, soc. rolích apod. Soubor sociokulturně vytvořených sociálních rolí spojených s příslušností k biologickému pohlaví. Méně často vnitřní identita jedince oproti jeho anatomickému pohlaví“ (Hartl a Hartlová, 2000 s. 176).

„Pojem gender lze chápat jako odkaz ke kulturním předpokladům a praktikám, které ovládají sociální konstruování mužů, žen a jejich sociálních vztahů. Koncept genderu nabírá sílu a přesvědčivost zejména díky tomu, že stojí v kontrastu k pojmu pohlaví jakožto biologické tělesné formaci. Feminita a maskulinita jako projevy genderu jsou tedy výsledkem kulturní regulace chování, pokládaného za sociálně přiměřené danému pohlaví. Vzhledem k tomu, že gender je pokládán za záležitost kultury spíš než přírody, vždy souvisí s tím, jak jsou muži a ženy reprezentovány“ (Barker, 2006, s. 57).

Pojem gender je termín, který je z pohledu mnoha lidí dnes brán jako pojem přímo spřízněný s feminismem. A v návaznosti na to, je zase feminismus jako takový, často chápán ve své krajní, extremistické podobě. Ve stínu této odnože pak podle mého názoru zanikají opodstatněné a oprávněné aktivity „rozumných“ feministických hnutí, kterým jde o nefanaticky proklamovanou změnu ve společnosti ve prospěch rovnosti pohlaví v leckdy základních a jakoby samozřejmých, které však na mnoha místech ve světě zdaleka samozřejmé nejsou.

Na základě uvedených definic pojem gender stanovuji takto: Gender je ta část osobnosti jedince, která je určující pro jeho cítění, prožívání, myšlení a jednání v souladu

s jeho vlastním pojetím své pohlavní identity. Ta se tvoří na základě působení sociokulturního okolí, odrážejícího společenské stereotypní představy založené na biologické příslušnosti k určitému pohlaví a proměnách či neměnnosti sociokulturního vnímání pohlavních rolí ve společnosti.

1.2 Feminismus

„Ženské hnutí usilující o překonání útisku a marginalizace žen a změnu doposud mužsky utvářených struktur a způsobu života. Pojem zavedl do společenského diskursu Ch. Fourier na počátku 19. století. Uváděny bývají tři historické proudy feminizmu. Feminismus radikální (péče o morálně narušené ženy), f. Rovných práv (nesen ideou, že možnosti seberealizace mužů a žen jsou dány sociálními vlivy a nejsou vrozené), f. Sociální (prosazování ženských práv celé společnosti. V 60. a 70. letech se objevují další a především levicově orientované vlny feminizmu, které postavení žen ve společnosti mnohdy interpretují v terminologii marxismu a třídního boje (neofeminizmu). Kromě teorií považujících muže za překážku se objevují studie zdůrazňující komplementární roli obou pohlaví – gender studies“ (Jandourek, 2001, s. 83).

„Pod pojem feminismus lze zahrnout jak pestrý a vnitřně rozporný soubor teoretické práce, tak sociální a politické hnutí. V obou případech se feminismus snaží zkoumat pozici žen ve společnosti a prosazovat jejich zájmy. Feminismus ovlivnil kulturní studia velmi výrazně, oba směry sdílejí názor na to, že produkce vědění je pozicionální a politická a oba se také snaží působit v rámci politického hnutí mimo akademickou půdu, nebo být alespoň jeho součástí“ (Barker, 2006, s. 53).

V Linhartově slovníku cizích slov můžeme najít velmi stručnou definici: *„Hnutí za rovnoprávnost a zvýšení vlivu žen“ (Linhart aj. 2004, s. 117)*

Často se v literatuře uvádí poznámka, že vzhledem k vysokému počtu odlišných myšlenkových proudů této oblasti, je vhodnější mluvit o feminismech. Odnoží je skutečně mnoho a každá se zaměřuje na problematiku z trochu odlišného úhlu. Kromě těchto rozdílných perspektiv existujících současně je vhodné rozlišovat etapy, ve kterých se feminismus vyvíjel. Tyto „vlny“ feminizmu jsou tři.

Na základě uvedených definic stanovuji pojem feminismus jako obor, který předpokládá nerovnost rolí žen a mužů ve společnosti a snaží se takový stav změnit. Je členěn do vývojových fází, ve kterých klade důraz na různá témata. Stejně tak se vyskytuje mnoho směrů feminismu, akcentujících rozdílné oblasti v rovnosti pohlaví, existujících v čase paralelně.

1.3 Gender studies

„Obor zabývající se tím, jak jsou sociální a kulturní faktory příčinou rozdílů v mužském a ženském chování – jak jsou lidé socializováni do svých mužských a ženských rolí, co musí konat, aby byla jejich role uznána, jak pohlaví ovlivňuje sociální nerovnosti v každodenním jednání (soc. konstruování pohlaví), jaký vliv má pohlaví na sociální rozdíly týkající se vzdělání, příjmů a postavení apod.“ (Jandourek, 2001, s. 90).

Ve slovníku Hartla a Hartlové nacházíme tuto definici: *„Gender studies je obor soc. věd, zejména sociologie, kulturní a sociální antropologie, psychologie, studující odlišnosti pohlaví, zejména sociokulturně podmíněné rozdíly v jejich sociálních rolích; původně zejména specifika pohlaví ženského, dnes obecněji i problematika mužské identity, postavení různých minorit ve společnosti“* (Hartl a Hartlová, 2000, s. 176).

Gender není synonymem pro feminismus, i když se tyto dva okruhy problematik v určitých bodech navzájem prolínají. Obor gender studies, který se genderem zabývá, obsahově posuzuje rovnost pohlaví z neutrální pozice. Soustředí se stejnou měrou na muže i ženy. Feminismus je naopak záležitostí spíše cílenou na dotahování a posouvání ženských práv a svobod na úroveň mužskou. Předjímá tedy ve své výchozí pozici určitou sociálně-kulturní znevýhodněnost žen.

Gender studies je tedy obor zkoumající postavení žen a mužů ve společnosti, který věnuje stejnou měrou pozornost zástupcům obou pohlaví.

1.4 Kultura

„Souhrn životních forem, hodnotových představ a životních podmínek obyvatel na časově a prostorově omezeném úseku. Pojem kultura naznačuje, že lidé nežijí pouze podle pravidel danými přírodními zákony“ (Jandourek, 2001, s. 136).

„Systém idejí, sociokulturních regulativů a artefaktů, které nutí člena určité společnosti jednat, myslet a vlastnit určitým způsobem, který si lidé osvojují procesem akulturace“ (Soukup, 2008, s. 22).

„Kultura je komplikovaný a kontroverzní výraz, protože tento pojem nezastupuje samostatnou jednotku závislého objektového světa. Měli bychom jej chápat spíš jako pohyblivé označující, které dovoluje formulovat různé, odlišné a různými účely motivované promluvy o lidské činnosti. Koncept kultury je tedy nástroj, který je pro nás více či méně užitečný jako životní forma a jehož významy a forma se mění v závislosti na tom, co vše myslitelé hodlají s tímto nástrojem dělat“ (Barker, 2006, s. 95).

Pojem kultura je od problematiky gender neoddělitelný. Stav, který mezi pohlavími z hlediska rovnosti a rovnoprávnosti ve společnosti panuje, je vždy výsledkem vývoje dané kultury. Paradigmata, normy v této oblasti je nutno vždy vidět optikou konkrétního společenství, u kterého se na pozorování jevů spadajících do kategorie gender, zaměřujeme. Stejně jako se rozdílnost kultur odráží v odlišném způsobu oblékání, mluvy či způsobu práce, zjevuje se i v různém přístupu k otázkám mužsko-ženským.

Pokud bychom měli popsat pojem kultura odděleně od tématu gender, je sám o sobě poměrně komplikovaný. Etymologicky pochází výraz kultura z antického starověku. *Colo*, neboli *colere*, byl termín spojovaný s obděláváním zemědělské půdy (*agri cultura*). Později se začal termín užívat i pro dimenze lidské vzdělanosti, k čemuž položil základ filozof Marcus Tullius Cicero ve svých Tuskulských hovorech, kde označil filozofii za kulturu ducha. Od té doby prošla vývojem, který se ustálil na současném nejrozšířeněji chápaném označení kultury jako třídy věcí a jevů, jimiž se člověk odlišuje od zvířete. Hlavní zásluha je za toto označení připisována antropologovi Edwardu Burnett Tylorovi, který stanovil první formální antropologickou definici kultury (Soukup, 2000): *Culture, or civilization, taken in its broad, ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society* (Tylor, 1903, s. 1). ”

„Kultura neboli civilizace... je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti,“ (Tylor, 1903, s. 1).

Kromě tohoto antropologického pojetí kultury však existují ještě dvě další, které chápou termín odlišným způsobem. Je to pojetí axiologické a redukcionistické.

Axiologické označení kultury vychází z humanistické a osvícenské tradice. Je hodnotící a omezuje třídu věcí spadajících do kategorie kultury jen na takové, které se vyznačují pozitivním působením na kultivaci a humanizaci člověka vedoucí k progresivnímu pokroku lidské společnosti. Jsou jimi například umění, věda, literatura, osvěta, výchova, ušlechtilé a pokrokové ideje apod (Soukup, 2004). Myslím, že odtud pochází i výraz „nekulturní“ sloužící jako označení chování a jiných jevů, které se nám zdají v rozporu s estetikou, dobrými mravy apod.

Redukcionistické pojetí kultury zahrnuje široké spektrum přístupů, které se snaží omezit rozsah pojmu kultura na výsek sociokulturní reality. Rozvíjí například sémiotické přístupy redukující kulturu na systém znaků, symbolů a významů, které sdílí členové určité společnosti (Soukup, 2004).

Pojem kultura stanovuji jako soubor aktivit a způsobů myšlení, sdílených určitou skupinou na konkrétním místě, které charakteristickým způsobem ovlivňuje životy členů této společnosti a odlišují je od členů společnosti jiné.

1.5 Jedinec

Jedinec v názvu práce je myšlen člověk jako tvůrce pravidel, která ve společnosti panují a stejně tak jako člen lidského společenství, který je již od narození těmito normami formován. Tento paradox je formulován i v knize Sociální a kulturní antropologie. *„Jednotlivec je sociální produkt, ale společnost vytvářejí jednotlivci svým jednáním“* (Eriksen, 2008, s. 96).

Zároveň volba slova „jedinec“ není náhodná, neboť poukazuje na jedinečnost každého z nás a s ní se pojící originalitu při vnímání, řešení a vytváření situací, se kterými se v životě setkáváme. V práci se věnuji i tématu rozdílnosti chování mužů a žen, jejíž příčinou by mohla být biologická odlišnost jejich organismů.

2. Historie genderu

Vzhledem k tomu, že gender je chápán jako sociokulturní konstrukt, domnívám se, že za jeho počátek se dá označit vznik kultury. Jednou z teorií, která se snaží popsat původ genderových rolí, je teorie člověka-lovce. Počátek procesu řadí v poměrně štědrém rozmezí 12-28 milionů let zpět, kdy suché klima způsobilo vymizení subtropické vegetace, která sloužila jako domov našim lidoopím předkům. Ti museli pro přežití sestoupit z korun stromů a podstoupit evoluční proces, jehož součástí byla také bipedie. Tato nově nabitá schopnost umožnila našim předchůdcům uchopovat, trhat, přenášet předměty a nakonec z nich vytvářet nástroje (Renzetti a Curran, 2003).

2.1 Kdy se role rozdělily

Kvůli vzpřímené chůzi došlo k dalším fyziologickým změnám jako například zúžení pánve a růstu objemu mozku, stejně jako celé hlavy. Následkem toho se mláďata musela rodit v ranějším stádiu vývoje. To ovšem znamenalo, že po narození zůstávala déle závislá na matce. Břímě bezbranných mláďat znemožňovalo samicím volný pohyb v terénu. Obstarávání potravy se stalo tedy především dílem samců. Spojování do tlup, které se vydávaly na společné lovy mělo zásluhu na dalším vývoji řeči a tvorbě dokonalejších nástrojů (Renzetti a Curran, 2003). Lovejoy, Tiger a Fox uvádějí, že taková pohlavní dělba práce byla podle teorie člověk-lovec adaptačně úspěšná. Tlupy, které se jí podřídily, byly v boji o přežití ve výhodě. Z původně genderových rolí vznikly postupně genderově specifické osobnostní rysy-ženy se vyvíjely k silnější empatii, pečující a nesamostatné povaze, muži k otrlosti, odvaze a agresivitě (cit. dle Renzetti a Currana, 2003, s 24).

Teorie člověk-lovec je zastávána především strukturálními funkcionalisty. Strukturální funkcionalismus je sociologická teorie, vyvíjející se v 50. letech 20. století v Americe. Svého času byl téměř zaměňován se sociologií jako takovou. Důraz klade především na sociální stabilitu, zajímá se o sociologii jako o celek, přístup strukturálních funkcionalistů ke studiu společnosti je makroskopický (Jandourek, 2003).

Strukturální funkcionalisté v analýze genderu vycházejí z konstatování skutečnosti, že muži a ženy se tělesně liší. Zdůrazňují hlavně dva rozdíly. Prvním je tělesná konstituce, díky které jsou muži větší a silnější. Druhým rozdílem je fakt, že ženy rodí děti a kojí je.

Tyto dvě základní odlišnosti vedly podle funkcionalistů ke vzniku odlišných genderových rolí. Společenské role stejně jako role divadelní, vyžadují dodržování určitých požadavků na způsob chování, který je s těmito rolemi spojován a od každého aktéra očekáván. Koncept genderových rolí odkazuje na způsob chování, který společnost od jedince na základě jeho pohlavní příslušnosti očekává (Renzetti a Curran, 2003).

Existují však i jiné teorie. Jedna z nich vysvětluje odchod našich předků z lesů do savan jejich narůstajícím počtem. Na kraji lesů našli potravinové zdroje, jejichž využití, spolu s novými potřebnými strategiemi obrany spjatými s novým prostředím, si vyžádaly adaptační změny. Vzpřímená chůze zde hraje opět hlavní úlohu. Velký rozdíl oproti teorii člověk-lovec je v roli samic. Musely vyvinout také nové strategie obrany před predátory a hledání potravy. Navíc přišly o srst, což znamenalo konec přenášení dětí bez využití rukou, pouze jejich přidržováním právě za ni. Matky tedy musely vynalézt něco, v čem mohly děti přenášet a později tyto nádoby začaly využívat pro sběr potravy samotné. To umožnilo uchovat i jídlo, které nemohly na místě sníst. Podle této teorie nebyly prvními nástroji prostředky k obraně a lovu, za jejichž tvůrce jsou považováni muži, ale nástroje vynalezené ženami, které v tomto pojetí nebyly jen pasivními příjemkyněmi pokroku, ale aktivně a úspěšně se na něm podílely (Renzetti a Curran, 2003).

Ještě nedávno, než začala průmyslová revoluce, panoval stav, který se blížil době před rozdělením funkcí mužů a žen a z nich plynoucích genderových rozdílů, alespoň co se významu práce žen a mužů týká. Většina lidí tenkrát žila na vesnici a živila se zemědělstvím. I když ženy měly jiné postavení než muži, v práci si byli rovni. Přežití v tvrdých podmínkách vyžadovalo zapojení všech členů domácnosti. Zemřela-li žena v rodině živící se zemědělstvím, bylo riziko poklesu životní úrovně ostatních členů rodiny téměř stejné, jako když zemřel muž. V měšťanské rodině byla smrt ženy sice smutnou okolností, na životní úroveň pozůstalých taková událost však nemusela mít fatální následky (Jarkovská, 2004).

Ať byla z těchto teorií ta správná kterákoli, či jiná, jisté je, že od doby, kterou obě popisují, až po dnes, vznikl velký počet kultur, které gender člověka formovaly do mnoha podob. Domnívám se, že neexistují dvě stejné kultury, byť by byly svou historií, polohou či jinak tak podobné, jak to jen jde, ve kterých by se identita obyvatelstva vytvářela stejným způsobem. Nechápu však, proč se počátek genderových rolí řadí teprve k období popsánu v uvedených teoriích. Jasně rozdělení pohlavních rolí v rámci svého

společenství má mnoho zvířecích druhů, lidoopy nevyjímaje. Minimálně co se hierarchie a vůdcovství ve skupině týká. Zdá se mi nepravděpodobné, že před sestoupením ze stromů a vyjitím z lesa, by tomu bylo jinak i 12-28 milionů let zpět.

2.2 Historie feminismu

Ačkoli gender není jedno a to samé jako feminismus, jsou tyto dva obory spolu natolik svázány, že není možno psát o jednom a vynechat druhý. Jak píše Jiřina Šiklová: „*Feminismus, emancipaci žen a gender studies neboli rodová studia není možné ani ztotožnit, ani zcela oddělit*“ (Šiklová in Věšíňová a Maříková, 1999, s. 9).

Gender je sociokulturní konstrukcí pohlavních rolí v určité společnosti. Feminismus se soustředí na tyto sociokulturně dané role, zkoumá jejich působení ve společnosti s důrazem na marginalizaci žen a snaží se působením různých feministických skupin stav ve společnosti změnit. Ve prospěch žen, samozřejmě. Důvod nerozlučitelnosti těchto dvou termínů by se podle mého názoru mohl vyjádřit zdůvodněním, že feminismus se zabývá konkrétními stereotypy, postoji a myšlenkami lidí, z nichž každý jedná na základě svého genderu. Svým působením se nesnaží změnit něčí gender, ale sociokulturní stav ve společnosti, určující místo zástupců genderových rolí.

Z hlediska vývoje se feminismus dělí na tři vlny, z nichž každá soustředí své úsilí trochu odlišným směrem. Kromě těchto tří etap, rozlišitelných i časově, existují mnohá hnutí feminismu paralelně v čase, avšak zastávající odlišná stanoviska vůči různým problematikám. Proto se o feminismu často nehovoří v jednotném čísle, ale užívá se plurálu. Feminismy se tedy dělí jednak podle etap v historii a jednak podle zaměření.

2.2.1 Preciózní hnutí

I když se počátek historie feminismu obvykle uvádí započítáním první vlny, kořeny hnutí se dají nalézt ještě mnohem dřív, a to ve Francii, v sedmnáctém století. V tomto období vzniklo uskupení žen, jako reakce na hrubost dvořanů Jindřicha čtvrtého a příslušníků frondy. Příslušnice hnutí si říkaly preciózky. Smýšlení těchto žen brzo přežaly i ženy z Anglie. Tyto dvě země se v tehdejší době těšily největší liberálností vůči ženám. Měly mnohem větší volnost pohybu než ženy ze středomoří a nebyly také na rozdíl od nich

omezovány ve svých společenských stycích. Pokud ještě k tomu náležely k vyšším společenským vrstvám, nemusely se zatěžovat povinnostmi, plynoucími z mateřství (Badinterová, 2005).

Preciózky byly emancipované ženy, které v touze po nezávislosti přišly s feministickým řešením a postavily tak na hlavu tradiční společenské hodnoty. Požadovaly manželství na zkoušku, odluku manželů po narození dědice a jeho svěření do péče otce. Nechtěly se vzdát svobody ani lásky, která byla v očích preciózek hlavně láskou muže ženy, a ne naopak. Od zamilovaných mužů požadovaly bezmeznou oddanost blízkou masochismu, převracely zavedený model brutálního, náročného muže, či hrubého manžela, domnívajícího se, že je mu vše dovoleno. Takovým pravidlům se podřídilo pár mužů, preciózů. Ti kopírovali a přebírali ženskou vyumělkovanou módu, která byla tvořena dlouhými parukami, extravagantními pery, náprsenkami, muškami, parfémů a rtěnkami. Preciózové si zakládali na civilizovaném, galantním a jemném chování. Vzhledem k faktu, že šlo o poměrně vlivnou skupinu lidí, staly se hodnoty vyznávané preciózkami a preciózy v následujícím století dominantními (Badinterová, 2005).

Anglické feministky si oproti Francouzským kladly trochu jiné požadavky. Kromě volnosti chtěly absolutní sexuální svobodu, právo na rozkoš a právo nebýt opuštěna během těhotenství. Osvícenské století bylo nejvíce feministickým obdobím ve feministických dějinách. Na odiv se již nestavěly mužské hodnoty. I ve vyšších kruzích se prosadily hodnoty ženské, u vládnoucích tříd převládl unisexismus nad dualismem protikladů, typický pro patriarchát. Tento vývoj zarazila revoluce v roce 1789, když se ženy dožadovaly zcela otevřeně občanských práv. Národní konvent jim je jednohlasně odepřel (Badinterová, 2005).

2.2.2 První vlna feminismu

První vlna feminismu je datována mezi lety 1830 – 1920. Je to etapa, která se pravděpodobně nejvíce vryla do povědomí společnosti jako období boje za volební práva žen, tzv. suffragetkami (i já sám si ze základní školy pamatuji látku o feminismu pojednávající výhradně o tomto tématu). Nebyla to však zdaleka jediná oblast, které se feministické hnutí té doby ve své desítky let trvající kampani věnovalo. Zabývalo se i jinými formami genderové nerovnosti. Zasloužily se též o pokrok v oblastech prevence a

hygieny, zrušení otroctví či rozvoj ve školství. Důležitým tématem byl přístup ke vzdělání. Na tomto poli byly feministky v 19. století sice poměrně úspěšné, ovšem pokud šlo o profesní uplatnění po studiích, měly ženy možnosti v podstatě stále omezené pouze na různé druhy filantropické činnosti. Navíc i výsada ulehčeného přístupu ke vzdělání byla výdobytkem pouze určité skupiny žen, a to převážně bílých, patřících do střední a vyšší vrstvy obyvatelstva (Renzetti a Curran).

Feminismus si nezáskal do svých řad pouze ženy. Jeho ideje v průběhu času začali sdílet i muži, kteří se stávali členy hnutí a bojovali za práva žen stejně jako jeho členky. Mezi významné feministy patří například John Stuart Mill. Jeho asi nejznámější dílo *Poddanství žen*, obsahuje i zmínku o vydobývání takové reformy, která by zahrnovala volební právo pro ženy. Sám v této snaze sehrál významnou roli, když byl coby člen britského parlamentu osloven komisí žen, vyvíjející nátlak na parlament právě ohledně ženského volebního práva. Jeho přízeň a snaha podpořit cíle feministické strany sice tenkrát nebyly úspěšné, ale přispěly k vyzdvižení tématu na věc veřejnou (Sokáčová, 2004). Zmíněná část z knihy *Poddanství žen*, tedy zní: *„Od dob, kdy se vyskytly ženy schopné vyjádřit své názory v písemnostech (jediný způsob veřejného vystoupení, který jim společnost dovoluje), stále vyšší měrou zaznamenávaly protesty proti svému soudobému společenskému postavení: a v době zcela nedávné jich mnoho tisíc, vedeno veřejně známými vynikajícími ženami, žádalo parlament, aby poskytl ženám volební právo. Nárok žen na to, aby se jim dostalo tak solidního vzdělání a ve stejných oborech jako mužům, se prosazuje se vzrůstající intenzitou a s velkou vyhlídkou na úspěch; také požadavek, aby jim bylo umožněno uplatnit se v povoláních a zaměstnáních, která jim byla dosud uzavřena, je každým rokem naléhavější“* (cit. dle Indruchové, 1998, s. 32)

Reflektuje tedy nejen snahy feministek o volební práva, ale též požadavky vztahující se na rovnoprávný přístup ke vzdělání a povolání. Stejně tak je z výtažku patrna dobová pozice žen, která jim neumožňovala vyjádřit své postoje na veřejnosti v živých vstupech a diskusích, ale jen písemnou formou.

Přemýšlím čím to, že psaná forma vyjádření názoru byla tenkrát na rozdíl od jiných schvalována nebo možná přesněji, tolerována. Přitom mám dojem, že psané slovo může být kolikrát mocnější než slovo řečené. Dává možnost důslednějšího promyšlení a precizace před samotnou prezentací. Na druhou stranu je pravda, že na rozdíl od živé řeči, proslovu, kázání atd, chybí prvek charismatu mluvčího. Také by to snad mohlo být

nesnadností v podchycení šířených, psaných textů. Vidím v tom paralelu s kolováním zakázaných textů v komunistickém režimu u nás. Veřejné vystoupení v podobné situaci nemohlo vést k ničemu jinému než potíží. Snadněji se zarazí jeden řečník, než padesát výtisků toho, co chce říct, nepředvídatelně kolovaných a množených.

Na území tehdy Československé republiky se v době první vlny feminismu právně ženy postavily na roveň mužů v odstavci 106 Ústavy Československé republiky. Tento významný krok se odehrál v roce 1920, kdy se takto ustanovilo, že výsady pohlaví se neuznávají. Byl to výsledek práce ženského hnutí z doby před první světovou válkou. Přijetí Ústavy však nezpůsobilo změnu v myšlení lidí a důsledná rovnoprávnost byla opět jen programem feministického nutí a nikoli skutečností (Hendrychová, 1999).

2.2.3 Druhá vlna feminismu

Druhá vlna feminismu započala v 60. letech 20. století a skončila před začátkem 90. let 20. století. Podnětem pro opětovné probuzení hnutí po letech pauzy, kterou zapříčinila velkou měrou druhá světová válka, byla též nespokojenost žen se skutečným chodem společnosti v kontrastu s formálně přiznanými právy. Vznikaly nové feministické skupiny, odlišující se různými filosofickými perspektivami, strategiemi a cíli. Během této etapy se otevřely brány feministických hnutí i pro lesby, které byly do té doby poněkud stranou. Lesbická participace a kritika plynoucí z jejich teoretických analýz heterosexuálních vztahů, však způsobovala rozkol, vedoucí k odštěpení lesbických feministek, které si zakládaly vlastní hnutí (Renzetti a Curran).

Ve Spojených státech druhou vlnu feminismu podpořilo i významné dílo Betty Friedan, s názvem *Ženská mystika*. Tato představitelka liberálního hnutí formulovala ve své knize problém amerických žen, které se pod tlakem představ společnosti o správném ženství, vzdaly kariéry a uzavřely se do svých domovů, aby své životy zasvětily péči o domácnost, dětem a manželům. Jak se však časem ukázalo, takový životní styl jim přinášel hlavně prázdnotu a pocit nenaplněnosti (Sokačová, 2004). Jeden z psychoterapeutů té doby napsal: „*Nevím, co se to dnes s ženami děje. Víím jen, že většina mých pacientů jsou ženy. A jejich problém se netýká sexu*“ (Friedan in Oates-Indruchová, s. 63).

Podobně důležité dílo druhé vlny feminismu, které dokonce podle některých soutěžilo s knihou *Ženská mystika* o nejvýznamnější literární počín tohoto období, byla kniha

s názvem Eunuška od Germaine Greer. Autorka působila v Británii a byla známa, stejně jako její americká kolegyně Friedan, svým antilesbickým postojem. V čem se však lišila, byl více revoluční přístup ke změně systému. V Eunušce kritizovala patriarchální a konzumní společnost, která je podle ní hlavním činitelem útlaku mužů a žen. Také v ní vyjadřuje nespokojenost s jinými feministickými hnutími, která se v té době podle jejího názoru podílely na udržení tehdy současného stavu ve společnosti. Společnost NOW (National organisation for women), považovala za zástupce americké smetánky střední třídy, pro niž chce její zakladatelka, Betty Friedan, rovné příležitosti v rámci existujícího systému (Sokáčová, 2004).

2.2.4 Třetí vlna feminismu

Současný feminismus, pokládáný za třetí vlnu, se dělí podle tří základních typů feministické teorie: teorie genderově reformní, teorie genderově motivovaného odporu a teorie genderově motivované vzpoury. Začátek této feministické etapy se datuje k počátku 90. let 20. století (Sokolová, 2004).

Do genderově reformní teorie patří feminismus liberální, marxistický socialistický, rozvojový. Tyto směry usilují o to, aby byly ženám poskytovány stejné možnosti všestranné účasti na společenském dění, jaké mají muži. Jde tedy o poskytnutí možnosti rozhodnutí z vlastní vůle a ne na základě sexistického diktátu společnosti (Renzetti a Curran). Zde zastoupené směry zdůrazňují spíše podobnosti než odlišnosti mezi ženami a muži (Sokolová, 2004).

Liberální feminismus vyzdvihuje nutnost právních výsad pro muže a ženy. Marxistický a socialistický směr přičítá útlak žen jejich ekonomické závislosti a proto klade důraz na rozvoj jejich uplatnění na pracovním trhu, zvyšování jejich mezd a zlepšování pracovních podmínek, které jsou ženám nabízeny. Feminismus rozvojový je zaměřen na zájmy žen v rozvojových zemích, rozšiřuje jejich pracovní a vzdělávací možnosti, přičemž se často přizpůsobuje mantinelům daným tradiční kulturou těchto zemí (Renzetti a Curran).

Teoriemi genderově motivovaného odporu jsou feminismy radikální, lesbický, psychoanalytický a „hlediskový“, tzv. standpoint feminismus. Radikální a lesbický směr se zaměřují na sexuální vykořisťování žen muži a především na násilí mužů vůči ženám. Psychoanalytický feminismus čerpá z myšlenek Sigmunda Freuda a snaží se vysvětlit

genderovou nerovnost rozdílným průběhem ve vývoji osobnosti u zástupců obou pohlaví. Standpoint feminismus se snaží prozkoumat všechny životní oblasti z perspektivy žen. Tyto teorie zastávají názor, že zajištění formálních zákonných práv nestačí pro vyřešení genderové nerovnosti. A to z toho důvodu, že muži drží vládu i ve světě každodenních společenských vztahů, včetně těch heterosexuálně pohlavních. Vyzývají ženy, aby zakládaly výlučně ženské organizace a komunity. Též zkoumají, v čem se liší ženské myšlení a prožívání od mužského (Renzetti a Curran).

Feministické teorie genderově motivované vzpoury představují největší odklon od uvažování feminismů první a druhé vlny. Věnují pozornost vztahům mezi nerovnostmi založenými na rase, genderu, příslušnosti k určitému etniku, společenské třídě či sexuální orientaci. Genderové zkoumání nerovnosti představuje v rámci této teorie pouze jednu součást komplexního systému společenské stratifikace. Patří sem multirasový feminismus, mužský feminismus, feminismus sociální konstrukce, postmoderní feminismus a queer theory (Renzetti a Curran).

Multirasový a mužský feminismus ukazují, jak se postavení jednotlivců promítají odlišně do relativního zvýhodnění či znevýhodnění žen a mužů v rámci sociálního žebříčku. Feminismus sociální konstrukce zkoumá způsoby, kterými lidé v každodenní vzájemné interakci vytvářejí rozmanité identity a stereotypní označení. Postmoderní feminismus a queer theory považují gender jako společenské scénáře, u nichž přepisují jednotlivé části a upravují rekvizity podle konkrétních situací. Z perspektivy těchto dvou směrů se gender jeví jako fluidní kategorie (Renzetti a Curran).

Tato dělení odpovídají kategorizaci, kterou provedla socioložka Judith Lorber. Není to seznam vyčerpávající a řada směrů se navzájem překrývá či přinejmenším nevyklučuje. Soupis je zjednodušující a představuje spíše určité vymezení signifikantních rysů každé z uváděných kategorií. Struktura dnešního feministického hnutí je mnohem složitější. Také některé z teorií se nevážou jen ke třetí vlně feminismu a existovaly, byť ne třeba v tak rozvinuté formě, už v předchozích vlnách feministického hnutí. To se týká zejména genderově reformní teorie a teorie genderově motivovaného odporu (Sokolová, 2004).

2.3 Historie oboru gender studies ve světě

Obor Gender studies ve světě vznikl od padesátých let na základě tří oblastí. Gender sociologie, psychoanalytických teorií Jacques Lacana a práce feministky Judith Butlerové. Dále se spolu s feminismem vyvíjel v návaznosti na proces získávání poznatků o postavení ženy ve společnosti v různých speciálních vědách. V antropologii, etnografii, sociologii, somatologii, psychologii, sociální psychologii, ekonomii, v dějinách umění, estetice i v některých dalších oborech. Samostatná oddělení, zabývající se postavením ženy ve společnosti, vznikala na amerických univerzitách od šedesátých let. Byla obvykle součástí kateder anglistiky, dějin umění, afrikanistiky, etnografie aj. V dnešní době existují na univerzitách samostatné katedry gender studies a women studies, na kterých lze dosahovat všech titulů, stejně jako v jiných vědách a oborech (Šiklová in Věšíňová a Maříková, 1999)

Jak Šiklová píše, vyvíjel se obor gender studies i v návaznosti na antropologii. Myslím, že za antropologický výzkum, který položil jeden ze základních kamenů k dnes vědecké, odborné disciplíně, kterou obor gender studies je, se dá považovat studie provedená antropoložkou Margaret Meadovou ve třicátých letech dvacátého století. Meadová společně s dr. Fortunem v letech 1931-1933 podnikla expedici na Novou Guineu, kde zkoumala tři domorodé kmeny – Arapeše, Mundrugumory a Čambulie. Jejím cílem podle jejích vlastních slov bylo: *„Zjistit, do jaké míry je odlišný temperament u mužského a ženského pohlaví vrozený, a do jaké míry jsou lidé determinováni kulturou, a kromě toho velice přesně vypátrat výchovné mechanismy spojené s těmito rozdíly“* (Meadová, 2010, s. 183).

Mezi antropology je tato práce považována za jednu z nejzásadnějších antropologických studií. Žen si do té doby v terénních výzkumech nikdo příliš nevšímal. Ne tedy, že by se v etnografických údajích nevyskytovaly. Jejich život ale filtrovaly a interpretovali muži. V důsledku devalvace žen v západních kulturách a určité empirické předpojatosti ve vztahu k výzkumu struktur a institucí, se ženy jako informátorky považovaly za méně důležité než muži (Bowie, 2008).

Příčin, proč jsme o ženách z výzkumů prováděných dříve moc nevěděli, se uvádí několik. Je mezi nimi i významný fakt, že na rozdíl od mužů mají ženy často horší přístup ke vzdělání, jsou tedy obvykle i hůře jazykově vybaveny. Je tím pádem pravděpodobnější, že etnograf neznající jazyk hostitelské společnosti najde tlumočníka muže. Důležitou roli může hrát i fakt, že ženy mají ve většině společností méně volného času než muži, kteří si

spíše než ony mohou dovolit strávit odpoledne klábosením s přáteli či antropology (Bowie, 2008).

Gender studies se však netýká pouze antropologických výzkumů exotických kultur. Je to obor, jehož předmět zájmu se nachází v každé kultuře. Zabývá se širokou škálou témat od domácího násilí, přes zkoumání příležitostí žen a mužů na trhu práce, po zjišťování rozdílů ve zdraví mužů a žen v různých zemích světa.

2.4 Historie oboru gender studies u nás

V Česku je vývoj této problematiky datován od listopadu 1991, kdy byla v bytě socioložky Jiřiny Šiklové založena knihovna, Kontaktní středisko českých ženských organizací a tzv. Curriculum centrum. Knihovna již v počátcích obsahovala více svazků o gender problematice než Karlova univerzita. Knihy byly získávány nejdříve díky darům ze zahraničí, později systematickou akvizicí. Kromě funkce knihovny také GS pomáhalo se zavedením výuky ohledně tematiky gender na českých univerzitách (*Historie Gender Studies*, 2011)

Do roku 1998 existovalo vzdělávání v této disciplíně pouze formou přednášek, které zajišťovala Nadace gender studies (dnes obecně prospěšná společnost, nikoli nadace) a neziskové organizace Gender studies NESEHNUTÍ či NORA. Až od roku 1998 byl oboru udělen akademický statut, a to na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Současně zde bylo vybudováno Centrum genderových studií, které bylo v roce 2003 zrušeno, aby se následně jeho činnost přesunula na Fakultu humanitních studií UK. V současné době je možné studovat obor gender studies na bakalářské úrovni na Masarykově univerzitě a magisterský titul je možné získat dvouletým studiem na Fakultě humanitních studií UK. Ještě nedávno neznámý obor, ke kterému před pár lety existoval jen velmi ztížený přístup, je dnes poměrně vyhledávanou oblastí vzdělávání (Šiklová in Věšíňová a Maříková).

3 Gender a náboženství

Myslím, že náboženství je vedle pozitivních hodnot, které s sebou nese, též ukázkou toho, jak lidé dokáží zneužívat vytvořené role členů společnosti pro vlastní převahu a prospěch. Zároveň je dobrým příkladem, jak tyto normy přejímají a cítí se nadřazení či podřazení ve srovnání s jinými členy společnosti jen díky své pohlavní příslušnosti. Proto považuji oblast víry jako neopomenutelnou součást témat gender. Rozdílnost nahlížení na práva a povinností zástupců pohlaví jsou patrna od dávnověku ve většině nám zatím známých kultur. Nerovnost v tomto ohledu byla zdůrazňována různě. Často argumenty v neprospěch žen vyzdvihují nadřazenost mužů vycházející z tělesné, tedy biologické odlišnosti. Například Aristoteles přiřazoval pohlavím určité vlastnosti, podle nichž viděl ženy jako přirozeně chladnější a slabší, než muže. Galén zase vycházel z Hipokratovy teorie 4 substancí. V souladu s tímto učením jsou ženy studené a vlhké, muži naopak teplí a suší. Dále označuje ženy za netečné, muže za aktivní (*Gender a tělo, 2011*) Jinou oblastí často užívající ženskou hodnotu za méněcennou, je právě náboženství.

3.1 Judaismus

U Izraelitů byla žena považována v podstatě především za pracovní sílu. Jako takovou ji mohl otec prodat do otroctví, a to zcela v souladu s tehdejšími zákony. Bylo s ní zacházeno jako s majetkem. Z moci otce se dostávala do moci manžela, který za ni jako za majetek rodiči musel také předem zaplatit (Eislerová, 1995).

Ženy byly na mužích zcela závislé. Muži měli právo rozhodovat o jejich osudu, manželky jimi mohly být bez udání jakéhokoli důvodu i zapuzeny (Bednářová, 1941). K rozvodu stačilo muži napsat rozlukový list a s ním ženu propustit ze svého domu. Ona se potom mohla znovu vdát. Pokud se však chtěla nechat rozvést manželka, byla závislá na souhlasu muže. Když on s rozvodem nesouhlasil, nemohl se uskutečnit. I když pro manžela byl rozvod relativně snadná procedura, vázala se k ní i povinnost svou exmanželku zabezpečit. V případě, kdy muž ženě nenapsal rozlukový list, byla považována za tzv. agunu, neboli ženu, která se nemůže opět provdat. Tento stav trval i v případě manželovy nezvěstnosti. Zvyk aguny drží ortodoxní židové dodnes. Pokud není rozlukový list vystaven do půl roku, je rozvod uskutečněn na úrovni civilně právního soudu (Bellinger, 1998)

Co se týká sexuálního styku, ten je v judaismu nahlížen vesměs pozitivně. Tedy pokud máme na mysli sexuální akt prováděný manželi. Tuto oblast ošetřuje první ze čtyř základních židovských rodinných hodnot, nazývaná taharat hamisphara, neboli čistota rodiny. Je zakotvena v Talmudu a dovoluje pohlavní styk u manželských párů. Manželé jsou dokonce povinni mít pravidelně styk se svými ženami tak, jak jim to dovolí jejich pracovní vytíženost. Stejně tak je ženám doporučováno naslouchat sexuálním potřebám jejich mužů. Podle učenců je ideálním časem pro sex páteční večer, o Sabatu je dokonce styk považován nejen za způsob potěšení, ale zároveň za další manifestaci svátosti tohoto dne. Některé odnože judaismu však považují sex o Sabatu za zakázaný (Kensky in Carr and Van Leeuwen, 1989).

Pokud pár není oddán, je sexuální aktivita v podstatě zakázána. Styk s jinou vdanou ženou, než svou, je nepřijatelný a zákaz k němu je obsažen již v bibli. Předmanželský a mimomanželský sex s neprovdanou ženou je také zakázán, ale není na něj pohlíženo tak tvrdě. Tradiční judaismus vidí manželský sex jako nezbytný nejen pro rozmnožování, ale i pro psychické a emocionální zdraví obou manželů (Kensky in Carr and Van Leeuwen, 1989).

V ortodoxním judaismu je žena považována za nečistou v období menstruace a týden po jejím skončení. Během této doby je fyzicky oddělena od mužů, do kontaktu s nimi může přijít až týden po skončení menstruace a po absolvování posvátné koupele zvané mikve, která ji má očistit.

Neortodoxní a feminističtí pozorovatelé tato opatření mohou hodnotit jako represivní náboženská pravidla. Ovšem mnoho ortodoxních židovských žen údajně považuje tato opatření za osvobozující. Zásady rodinné čistoty jsou pro ně způsobem, kterým jsou přiváděny do kontrastu s vlastním tělem, k vládě nad svou sexualitou a do postavení, ve kterém se cení tzv. ženské hodnoty péče, vzájemnosti, rodiny a mateřství (Renzetti a Curran, 2003).

Rabínské zákony volající po sexuální zdrženlivosti od počátku menstruace do doby než se žena očistí v rituální koupeli mikve, jsou moderními mysliteli reinterpretovány. Od konceptu nečistoty ženy po čtrnáct dní v měsíci a z něho plynoucího zákazu se jí dotknout, doporučují pojmut toto období abstinence jako čas prospěšný pro zvýšení touhy jednoho partnera po druhém (Kensky in Carr and Van Leeuwen, 1989). Také pokud žena porodí, je

považována za nečistou, jak je to zachyceno v bibli. Celkem 40 dní pokud porodí chlapce a celkem 74 dní, když porodí dívku (Doležalová, 2004).

Zdroj disproporce postavení ženy a muže v judaismu údajně plyne již z výkladu o stvoření světa v knize Genesis. Tato část textu zní: „*Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, muže a ženu je stvořil*“ (Gn 1, 27). A dále: „*I řekl Hospodin Bůh: Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou*“ (Gn 2, 18). „*I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žeber a uzavřel to místo masem. A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu*“ (Gn 2, 21-22).

U této citace bych se rád pozastavil. Nevím, zda je to překladem, jiným významem určitých slov v textu dnes a tenkrát, či mým nepochopením psaného. Ale přijde mi zajímavé, že si zastánci Judaismu i na základě této části Genesis zvolili ženu za méněcennou bytost, což je patrné i jejím zařazením do seznamu předmětů mužova vlastnictví v desátém přikázání. „*Nebudeš dychtit po ženě svého bližního, po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu*“ (Ex 20, 17).

Přitom v tom samém textu je jasně formulováno ženino postavení jako tvora na stejné úrovni. „*Učiním pomoc jeho rovnou*“. Ale co je hlavní, neboť je to základní kámen judaistického nadřazení mužů nad ženami, podle mého názoru z formulace nevyplývá, že by byl první člověk stvořen mužem. Naopak explicitně je vyjádřeno „*muže a ženu je stvořil*“, že člověk byl stvořen zároveň jako žena a muž. Místo, kde vyjímá z Adama žebro a formuje ho do podoby ženy, vnímám jen jako oddělení těchto dvou částí od sebe. Až v konečné části

„*A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu*“, cítím rozdělení muže od ženy. Avšak ve smyslu vyjmutí ženské části z celku složeného z ní a mužství a utvořením dvou oddělených bytostí.

Podle formulace však vyplývá, že člověk zůstal člověkem, ale na svět k němu přibyla nová bytost – žena. V tomto okamžiku je z mého pohledu cítit skutečná disproporce v postavení ženy a muže. Pokud tedy uvažujeme kvalitativním způsobem a hodnotě člověk přisuzujeme vyšší váhu než hodnotě žena. Stejně však mohla být žena vnímána jako zdokonalený produkt Božího záměru, jehož prototypem byl muž. V Judaismu však logicky zvítězila potřeba mužů posvětit podřízenost opačného pohlaví.

Má poslední poznámka tohoto zamyšlení směřuje k větě „*I řekl Hospodin Bůh: Není dobré, aby člověk byl sám*“. Logikou mého předešlého výkladu o pochopení člověka původně stvořeného zároveň jako ženu i muže, by to v podstatě znamenalo: „*Není dobré, aby člověk byl jedno*“. Tedy jinými slovy, že uzavření mužské a ženské entity v jednu bytost, není pro člověka dobré. Převedeme-li si tato slova do kategorie problematického ztotožnění se se svou sexualitou a problémy s ním spojenými, dává takový výklad smysl.

Dnešní Judaismus však neexistuje jen v ortodoxní formě. Je zde též judaismus neortodoxní, reformní, který je i zčásti feministicky zaměřen. V tomto ohledu kritizuje především pravidla rodinného soužití, kterými se řídí členové ortodoxních rodin. Tento druh židovství vznikl v polovině 19. století, aby učinil judaismus více aktuální. Třetí typ kongregace je judaismus konzervativní, stojící někde na půli cesty mezi ortodoxním a reformním judaismem (Renzetti a Curran, 2003).

3.2 Křesťanství

V Křesťanství je vztah mužů k ženám ve srovnání s judaismem o něco vstřícnější. I když jejich role stále nejde označit za rovnocenné. Nesmíme také zapomínat na černou kapitolu v dějinách křesťanství, kdy se pod sebemenší záminkou ženy mučily a upalovaly jako čarodějnice. Tedy mučili a upalovali se i muži, ovšem mnohem méně, zhruba jen v 20% z celkového počtu. Postavení žen bylo podobně jako v Judaismu vysvětlováno na základě textů o stvoření člověka, kdy je muž stvořen první. Od 4. století se též přidává učení o prvním hříchu dědičně zatěžujícího lidské pokolení (Doležalová, 2004). „*Žena nemá míti moc nad mužem, nýbrž má se nechat vést. Vždyť první byl stvořen Adam a pak Eva. A nebyl to také Adam, kdo byl oklamán, ale žena byla oklamána a dopustila se přestoupení*“ (1Tm 2, 12-14).

Ostatně v židovském náboženství má křesťanství kořeny, není to tedy tak překvapující shoda (Doležalová, 2004). Co se týká obecného povědomí o tom, kde má ve společnosti jaké pohlaví kterou pozici, byly často církevními Otci a křesťanskými teology za účelem vyzdvižení mužů nad ženy uváděny citace z učení svatého Pavla (Renzetti a Curran, 2003). Těmito texty jsou například části dopisů Efezským či listů Korintským: „*V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým: ženy svým mužům jako Pánu, protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil. Ale jako církev je podřizena Kristu, tak ženy mají být ve všem podřizeny svým mužům*“ (List Efezským 5: 21-24).

„Muž si nemá zahalovat hlavu, protože je obrazem a odleskem slávy boží, kdežto žena je odleskem slávy mužovy. Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže. Muž přece nebyl stvořen pro ženu, ale ženy pro muže“ (List Korintským 11: 7-9). Zde vidíme opět užitý již uváděný křesťanský odkaz na stvoření světa.

Pokud bychom však chtěli nalézt i ty části křesťanství, které podporovaly rovnocennost zástupců obou pohlaví, byli bychom též úspěšní. Jean Bethke Elshtainová ve své knize *Veřejný muž, soukromá žena* píše, že křesťanství vrátilo důstojnost a důležitost společenské oblasti, která náležela (a dle mého soudu stále náleží), převážně ženám. Je to oblast péče o druhé, rození a udržování lidského života, odpovědnost za bezmocné, zranitelné, slabé (Elshtainová, 1999).

Přirozenost ženy, do té doby stanovená jako omezená (s ní byla shledána omezenou i sama žena), popřelo rigidní, kategorické oddělení lidí na základě moci či bohatství a vyhlásilo, že potentia (skrytá schopnost jednat) jednotlivé lidské bytosti, je v očích Božích rovna kterékoli jiné, kterou mají bytosti ostatní. Význam těchto slov je, že i ten nejskromnější může zpochybnit mocného, i ten nejušlápnutější může dosáhnout důstojnosti. Křesťanství provedlo ve světě mravní revoluci, která dramaticky změnila k lepšímu tehdejší obraz mužského a ženského, veřejného a soukromého (Elshtainová, 1999).

Vrátíme-li se zpět k svatému Pavlovi, pokud chceme být spravedliví, není možné opomenout jeho slova na podporu rovnosti pohlaví (Doležalová, 2004). Tato část Nového zákona zní: „*Není již rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši*“ (3, 28).

Pokud bychom se ptali, jak na ženy a muže pohlížel Ježíš, mohli bychom se mimo jiné dohledat tvrzení, že odmítal sexistické normy společnosti a od mužů i žen požadoval stejné morální zásady. Ženské schopnosti ani přirozenost nijak nesnižoval. V raných dobách křesťanství se také prokazatelně na vedení podíleli jak muži, tak ženy. Stejnou měrou jim byla umožněna misionářská činnost a jiné povinnosti vyplývající z jejich vyznání a postavení, které v jeho rámci zastávali (Renzetti a Curran, 2003).

Ženám byl přisuzován velký význam zejména při získávání konvertitů, neboť vstupovaly do exogamních manželství. V nich pak svým působením způsobovaly obrat členů nově nabyté rodiny na křesťanskou víru (Doležalová, 2004).

Později však začalo křesťanské hnutí ženy ze své činnosti vylučovat. Již sto let po vzniku církve existovala výlučně mužská hierarchická struktura (Renzetti a Curran, 2003). Na našem území začaly vykonávat kněžskou službu ženy v rámci Církve československé v roce 1949. Další církev umožňující dosáhnout farářského povolání ženám byla Českobratrská církev evangelická (Hašková aj. 2006)

Ještě se vrátím ke křesťanskému zdůvodňování nadřazenosti mužů nad ženami mýtem o stvoření světa a prvotním hříchem. Tato argumentace není jediná. Například svatý Augustin takový hierarchický vztah vysvětluje nikoli na základě Božího záměru či ženského provinění. Jeho zdůvodnění je mnohem civilnější a praktičtější. Píše, že ženy mají být podřízeny svým manželům ne proto, že by je Bůh pokládal za méně hodnotné, méně racionální bytosti, ale zkrátka proto, že jejich inferiorní postavení je dáno tradicí a je nutné pro domácí a občanskou harmonii (Elshtainová, 1999).

Existují další křesťanská zdůvodnění a argumenty pro udržení mužů na výsluní nadřazenosti. Stejně jako svatý Augustin i ostatní křesťanští myslitelé a filozofové měli své teorie podporující učení o podřízenosti žen. Dalo by se snad říct, že křesťanství má kromě jedné centrální teorie nerovnosti pohlaví ještě paralely, sdílející výchozí tezi, ovšem doplňující ji o další prvky a argumenty plynoucími ze subjektivní pravdy různých myslitelů.

V sexuální oblasti se oproti judaismu křesťanství nemůže chlubit takovou mírou přijetí. Na počátku sdílel s židovstvím obavu z tělesnosti podobně, ovšem koncem prvního století dochází k silnějšímu vymezení křesťanství právě vůči Židům i antickému světu. Důraz křesťanství na sexuální zdrženlivost bývá vysvětlován též jako pochopitelná radikální reakce na zhýralost vyšších vrstev římské společnosti (Renzetti a Curran, 2003). I na základě mého předchozího textu týkajícího se židovství, mám pocit, že judaismus vyřešil svůj strach z tělesné sexuální žádostivosti přísnou kontrolou a stanovením pravidel pro sexuální aktivitu, zatímco křesťanství označila sexuální činnosti za nežádoucí a toleruje ji pouze v případě plození dětí

Celibát považovaný v křesťanství za vysokou hodnotu však nebyl vždy jen záležitostí žen. Ve starověku, konkrétně ve třetím a čtvrtém století, nebyla ani přesně stanovena představa stálého panenství a panictví. To, co bylo v pozdějších formách katolického křesťanství považováno za výlučnou povinnost žen, nebylo ve starověku chápáno jako specificky ženská hodnota (Doležalová, 2004). Muži jsou v křesťanství označováni za

racionální, autoritativní a udržující svou moc. Ženy jsou na druhou stranu často vyobrazovány jako svůdkyně, které oslabují vůli mužů, kteří jsou konfrontováni s jejich krásou. Představují příčinu mužova hříchu, stejně jako Eva představuje příčinu prvotního mužova hříchu v rajské zahradě (Renzetti a Curran, 2003).

Ti, kteří žili život v celibátu, byli prezentováni jako jedinci s viditelnými znameními nadřazenosti nad ostatními. Protože zdrženlivost v křesťanském pojetí osvobozovala od omezení spojených se sexualitou, stávali se celibátníci a celibátnice (termín celibátnice v textu, ze kterého čerpám, chybí. Je v něm pouze uvedeno celibátníci a v závorce muži a ženy. Domnívám se však, že vzhledem k tématu je vhodné užít genderově korektní výraz, byť mnou vymyšlený) skupinou, ze které se vybírali představitelé obcí. Absolutní zdrženlivost byla znakem několika málo obdivovaných jedinců (Doležalová, 2004).

Pokud byl sex povolen, byl většinou vyhrazen opět jen pro manželské páry. Stejně jako je pohled na nerovnost pohlaví v křesťanství značně odvislý od směrů, které jsou pod ním zařazeny a názorů myslitelů a představitelů křesťanské tradice, kteří ho reprezentují, platí tento jev i v oblasti sexuální. Jan Zlatoústý, vlivný východní církevní Otec, vybízel k pohlavní čistotě, protože manželství existuje jen kvůli plodění a svět je už podle něj zaplněn dost. Avšak například protestantští reformátoři Martin Luther a Jan Kalvín, byli ve svých názorech na sex tolerantnější. Zastávali sice také názor, že sexuální akt náleží jen manželům, ale uznávali potřebu „léku na pohlavní touhu“ manželovi i manželce. Zároveň však dodávali varování před „předávkováním“ a svým stoupencům připomínali, že ženy mohou dojít spásy jedině rozením dětí (Renzetti a Curran, 2003).

Luther byl proti potlačování a zlořečení ženského těla. Učence, kteří označovali ženské tělo, neváhal podrobit tvrdé kritice: „*Crotus...rouhavě psal o manželství kněží, prohlašuje, že nejsvětější biskup mohučský nebyl ničím jiným tak popuzen jako smrdutými, odpornými soukromými částmi ženského těla. Ten bezbožný darebák, který zapomněl na svou matku a sestru, se odvažuje rouhat Božímu stvoření, z něhož byl sám zrozen. Snesl bych, kdyby mu vadilo ženské chování, ale snižovat jejich stvoření a přirozenost je krajně bezbožné. Je to jako kdybych zesměšňoval lidskou tvář kvůli nosu. A přitom je nos latrínou lidské hlavy a nachází se přímo nad ústy*“ (cit. dle Elshtainové, 1999, s. 92).

Luther se též zastává ženy, jejíž manžel je impotentní a nepřeje si mít dítě. Podle Luthera má taková žena usilovat o rozvod. Pokud je jí manželem odepřen, smí mít ona styk s jiným mužem, například s manželovým bratrem. Takový vztah má však držet v tajnosti a

případné děti mají nazývat otcem jejího manžela, i když je jejím mužem „pouze podle jména“. Žena se nemusí bát o svou nesmrtelnou duši, je ve stavu spásy, protože stav a tvrdohlavost jejího partnera neumožnily manželství řádné fungování. V ideálním případě by měl manžel souhlasit s jejím právem na styk s jiným mužem. Věřícím pohoršeným takovým názorem vzkazuje, že by měli brát v úvahu manželův podvod, kterého se na ženě dopustil a okradl ji na těle i na životě a tím se provinil víc, než kdyby mu jeho žena zcizila majetek (Elshteinová, 1999).

3.3 Islám

Islám je vývojově třetím a nejmladším náboženským systémem. Vznikl v semitském civilizačním prostředí Předního východu. Stejně jako v Judaismu a Křesťanství, se v Islámu základem stala víra v jediného Boha, dokonce stejného Boha, ve kterého věří židé a křesťané. Jediný rozdíl je v jeho jménu, které v arabštině zní Alláh. S judaismem i křesťanstvím lze přes určitá specifika plynoucí z různorodých podmínek historického vývoje, doložit některé shodné rysy (Denny, 1998). Islám je po křesťanství druhým nejrozšířenějším náboženstvím ve světě. Byl založen Muhammadem, který se narodil v Mekce, ale okolo roku 622 uprchl do Medíny, aby se v roce 630 vrátil do Mekky, kterou dobyl a prosadil se jako mocný náboženský vůdce (Renzetti a Curran, 2003).

Zdá se, že v Muhammadově době koexistovalo patriarchální uspořádání rodinného systému s polyandrickým. V některých skupinách byly ženy obchodovány a muži s nimi zacházeli jako s otroky, v jiných měly nezávislost, svobodu a téměř mužské pravomoce. V sedmém století však začaly sílit vlivy přebírané od severních společností, jejichž náboženství, zejména judaismus a křesťanství, mělo jasně patriarchální řád. Následkem tohoto působení došlo postupně i ve skupinách s vůči ženám přátelskými a rovnostářskými postoji k odklonu od genderové rovnosti (Renzetti a Curran, 2003).

Samo učení hláсанé Muhammadem, nekladlo mezi muže a ženy v oblasti práv a lidské rovnosti takové rozdíly, jaké se v Islámu postupně vyvinuly. Neschvaloval získávání manželek bez jejich souhlasu a byl přesvědčen, že výkupné za nevěstu se nemá platit jejímu otci, ale jí samé. Uznával manželská práva žen, včetně těch týkajících se majetku a výdělků. Ženám dovoľoval dědit, i když obvykle jen polovinu toho, co by dědili muži. Nad touto částí se trochu pozastavím. Protože se domnívám, že spousta náboženských pravidel má své určité praktické opodstatnění (za současné existence pravidel zcela nesmyslných),

mám pocit, že by jedním z takových opatření mohlo být i dědění majetku ženami jen v jeho poloviční hodnotě oproti mužům. Ti byli přece jen hlavními živiteli rodin a navíc ještě před svatbou byli zatíženi vstupní investicí do manželství, když museli platit výkupné otcům (podle Muhammeda manželkám), za své ženy. Od žen v rodinách nikdo neočekával hmotnou zaopatřovací zodpovědnost, ale od mužů ano. Je to patrné již z Muhammedova povolení mít až čtyři manželky, pokud je muž uživí. Zde je kladen jasný akcent na mužovu funkci živitele.

Muhammad sice dovoľoval mít mužům až čtyři manželky, ale jen za předpokladu, že je uživí. On sám jich během svého života měl mnoho, v období před svou smrtí dokonce jedenáct. Snad bylo pojmání nových manželek z části pokusem o zmírnění bolesti nad smrtí jeho nejmilejší ženy, Chadídži. To ona byla prvním člověkem, který v Muhammadovi jako první rozpoznal božího Proroka a také byla údajně první osobou, ke které se uchýlil, když se mu začaly zjevovat první zjevení, která ho vyděsila. Podle dostupných zachovaných svědectví jeho druhů, manželek a přátel, měla Chadídžina smrt na jeho psychiku těžký dopad (Rogerson, 2004).

Myslím, že tento poznatek poměrně pěkně vysvětluje Muhammadovo smýšlení o ženách. V manželství se svou milovanou (a ne jedinou) ženou, pociťoval dokonce takovou dávku respektu a především důvěry, že se k ní obrátil jako k první bytosti po zátěžové zkušenosti, kterou prožíval natolik silně, že jí označil za boží prorocství. Vzhledem k pozdějšímu vyčlenění žen z provozování mnoha náboženských aktivit, vidím v tom poměrně pokrokové a rovnostářské partnerství. Obraz velkého a silného Muhammada, jak plný strachu hledá pomoc u ženy, mi přijde s ohledem na jeho dnešní pověst poměrně úsměvný.

Jednou z částí Koránu, která zapříčinila tak velké vzdálení od původního způsobu smýšlení o genderové rovnosti, je ta část, kde je psáno, že muži jsou strážci žen, a o stupeň nad nimi a mají ženy na starosti, protože Bůh učinil, aby jedni byli lepší než druzí, a protože ony užívají jejich bohatství. Muhammadovi následovníci si tato slova vzali k srdci a dodnes je používají k ospravedlnění popření velkého počtu práv, která Muhammad ženám sám přiznal (Renzetti a Curran, 2003).

V dnešní době jsou v islámských společnostech nepopíratelnými hlavami duchovního i světského světa muži. Mají rozhodující slovo jak ve sféře veřejné, tak ve sféře soukromé, ve které jsou ženy v ortodoxních islámských společnostech v podstatě vězeňkyněmi. Mají

za povinnost sloužit manželovi, starat se o dům, rodit hodně dětí a vychovávat je v islámské víře. Před manželstvím jsou ženy podřízené svému otci, bratrům a ostatním příbuzným. Manželství často uzavírají velmi brzo, klidně ve třinácti letech za muže, kterého nikdy nespátřila nebo ho spatřila jen po krátkou dobu za přítomnosti svých mužských příbuzných. Islámské právo totiž jakýkoli kontakt na veřejnosti mezi neprovdanou ženou a mužem zakazuje. Pro to, aby se zabránilo ženskému svádění, vábení, jsou v praxi přijímána opatření, která mají právě takovému vlivu ženy na muže zabránit.

Parda a čádor jsou právě dva z takových nástrojů. Parda znamená přísný zákaz vstupu žen do veřejného života separací a uvězněním v jejich domově. Vyjít ven smějí jen ve výjimečných situacích. V Saudské Arábii je ženám zakázáno, aby samy cestovaly. Vždy je musí doprovázet otec, bratr, či jiný blízký mužský příbuzný. Pokud chtějí cestovat samy, musí mít písemné potvrzení právě od někoho ze jmenovaných příbuzných. Na veřejnosti musí být muslimská žena vhodně oblečena, což znamená, že musí být zahalena od hlavy po špičky prstů. Toto opatření původně platilo jen pro Muhammadovy manželky, po jeho smrti se však rozšířilo i mimo jeho rodinu. Míra ortodoxie, praktikovaná muslimy, se však do značné míry liší podle konkrétního státu. Libanon a Malajsie jsou o něco liberálnější než Saúdská Arábie a Írán a ty jsou liberálnější než Afghánistán a Alžírsko. Avšak i islámské země jsou již ovlivněny feminismem, i když se jedná o feminismus, který není totožný se západní formou myšlení, ale jde o druh feminismu vyvinutého v kontextu hluboce ctené náboženské víry (Renzetti a Curran, 2003).

V tradičním prostředí, které je ještě poměrně běžné v mnoha muslimských oblastech, stále zprostředkovávají svatbu rodiče. Mladé ženy si samy nesmí hledat ženichy, ale mohou nabídnutého muže odmítnout. Muž se s námluvami obvykle neobrací přímo na nevěstu, ale nejdřív na jejího muže, či poručníka. Než se snoubenci vezmou, nesmí spolu zůstat samy. Pokud se setkají, musí to být vždy za přítomnosti zodpovědných dospělých, třeba rodičů. V islámu vůbec existuje mnoho pravidel upravujících styk mezi muži a ženami. Jedním z nich je mahram, který určuje přípustný stupeň pokrevní příbuznosti, ve které spolu muži a ženy nemohou uzavírat sňatky, a mohou se díky tomu spolu stýkat. Řádná muslimská žena se nikdy nestýká s mužem, který nepatří do mahranu. I když musí jít třeba k lékaři, či jinam, kde se nelze kontaktu s jinými muži vyhnout, doprovází jí obvykle opět někdo z příbuzných (Denny, 1998).

I přesto, že korán dovoluje mužům mít až čtyři ženy zároveň, pokud se všemi nakládá stejně, většinou je zastáván názor, že něco takového není možné a proto se za ideální stav považují manželství monogamní. Ženám není polyandrie dovolena. Rozvod může iniciovat kterýkoli z manželů, ale zrušení sňatku je obvykle mnohem lehčí pro muže. Muslim si může vzít nemuslimku, ale ta musí být příslušnicí lidu knihy. Musí to být tedy buď židovka, či křesťanka. Muslimky si nemuslimské muže brát nesmí. I když existuje možnost, že muž přestoupí na islám, je konverze čistě za účelem odstranění právních překážek odsuzována (Denny, 1998).

Myslím, že na konec této kapitoly, by bylo vhodné ještě zdůraznit, že mnoho z popsaných nejprísnejších zvyků a opatření, se dodržují jen v těch nejortodoxnějších skupinách stoupců Islámu. Nelze je tedy zaměňovat s majoritní skupinou věřících.

4 Jak gender vzniká

„To, co je v naší společnosti považováno za dobrý život, nemusí při pohledu z jiného hlediska vůbec vypadat přitažlivě. Chceme-li pochopit, jaký život lidé vedou, musíme se snažit porozumět jejich světu; a máme-li v tom být úspěšní, nestačí dívat se pouze na vybrané proměnné. Ve společnosti, kde nejsou běžné peníze ani nájemní práce, je samozřejmě pojem roční příjem zcela bezvýznamný (Eriksen, 2008, s. 17).“

4.1 Relativnost pojetí genderu

Původně jsem chtěl začít větou: Gender ve smyslu rozdílného socio-kulturního vnímání mužsko-ženské role existuje od dob, kdy si muži a ženy rozdělili své úlohy ve společnosti. Ale poté jsem si uvědomil, že toto tvrzení by nemuselo odpovídat pravdě. Předjímaloby totiž existenci genderu pouze v přímém vztahu k rozdílu sociálních rolí. Stejně tak bych mohl napsat, že gender vznikl s první rozdílnou kontinuálně udržovanou úlohou žen a mužů ve společnosti.

Smysl takové zprávy by odpovídal části definice uvedené v Jandourkově slovníku: *„Pohlaví člověka je dáno biologicky, ale pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí jako muži a ženy, ale musí se naučit jako ženy a muži jednat. Existuje řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky mužské nebo ženské“* (Jandourek 2001, s. 90). Zvláště ve druhé větě cítím silný důraz na rozdílnost. Stejně tak Hartlova definice obsahuje část zdůrazňující rozdíly: *„Rod, pohlaví; termín v poslední době hojně užívaný při diskusích o mužských/ženských odlišnostech, identitě, soc. rolích apod.“* (Hartl a Hartlová, 2000, s. 176). Zároveň v té samé definici, ale na jiném místě, Hartl s Hartlovou píše: *„Méně často vnitřní identita jedince oproti jeho anatomickému pohlaví“* (Hartl a Hartlová, 2000 s. 176). Zde je zase kladen důraz na způsob ztotožnění se s vlastní pohlavní identitou, avšak bez důrazu na rozdílnost v sociokulturních rolích. Tedy alespoň ne explicitně.

Představme si však společnost (která v počátcích lidského druhu podle některých teorií skutečně existovala), kde by ženy a muži (pro účel tohoto zamyšlení možná lépe samice a samičky lidského druhu, protože kategorie žena a muž podle mne již jsou dnes těžko očistitelné od nánosu stereotypizačního myšlení co se sociokulturních rolí týká), vykonávali, až na biologické nezbytnosti, stejné činnosti. Žádná nadřazenost jednoho pohlaví nad druhým, stejná práva a povinnosti všem, stejné práce pro všechny. Samice i

samci společně loví, sbírají plodiny a vychovávají děti. Společnost velmi se podobající kultuře Arapešů, o které píše dále v této práci. Existovalo by u těchto lidí to, co v naší kultuře označujeme za rozdílný gender? Podle částí definic zaměřujících se na rozdíly v sociokulturních rolích nikoli. Kde nejsou rozdíly, neexistuje kategorie rozdíly se zabývající. Ovšem co druhá část definice uvedená v Hartlově slovníku. Ta část definice, která se zabývá pohlavní identitou. Může se člověk cítit více pohlavně identifikován s jedním či druhým pohlavím, když společnost, ve které žije, nedělá v tomto ohledu rozdíly? A pokud ano, tak na základě jakých atributů? Byl by proces identifikace uskutečněn na základě reflektovaných rozdílů ve fyziognomii? Popřípadě na základě pudu tlačícího jedince k sexuálním aktivitám se členy biologicky odlišného pohlaví? Jaká by byla „*vnitřní identita jedinců oproti jejich biologickému pohlaví*“? A jaké postavení by v takové společnosti zaujímali jedinci dnešní terminologií označováni za homosexuální?

Osobně se domnívám, že nějakou vnitřní pohlavní identitu člověk mít musí. Aspoň do té míry, do jaké funguje přírodní vzájemná přitažlivost zástupců obou pohlaví. Zároveň jsem však názoru, že tato identita může být chápána zcela jinak, než je běžné její pochopení dnes a v naší kultuře. Nemusí stát natolik v kontrastu a opozici vůči druhému pohlaví. Může být chápána jako komplementární doplnění jednoho či druhého. A dokonce si myslím, že tato identita může vyjadřovat všechny kategorie smýšlení o lidech odlišného pohlaví ne z pozic „jiného“, ale „jiné části stejného“.

4.1.1 Příklady odlišného postavení mužů a žen ve vybraných kulturách

V minulých kapitolách uvedené případy ukazují nerovnost v neprospěch žen. Je však možné najít i takové společnosti, kde byli či ještě jsou naopak muži považováni za společensky „méněcenné“. Stejně tak existovaly a existují i společenství, kde jsou obě pohlaví ceněna přibližně stejnou měrou.

Takovým příkladem je kmen Arapešů. Obývá horské oblasti Nové Guineje a pro členy této společnosti je typické nerozlišování mezi psychickými vlastnostmi mužů a žen. Příslušníci obou pohlaví jsou vychováni k mírnosti, poddajnosti a emotivnímu postoji vůči lidem. Tedy podle kulturních vzorů a stereotypů, které euroametská kultura považuje za typicky ženské. Je to společnost genderově rovnostářská. Ani činnosti nerozdělují na typicky ženské či mužské, všichni se rovnou měrou podílí na všem, co je třeba. Existuje sice určitá distribuce pracovních povinností, ovšem nedá se hovořit o prestižnějších

činnostech pro muže či ženy. Meadová doslova píše: „*Vařit každý den jídlo, přinášet dříví na otop, plít a nosit břemena – to je ženská práce; příprava slavnostního jídla, nošení prasat a těžkých klád, stavění domů, šití došků, mýcení a oplocování vyřezávání, lov a pěstování sladkých brambor – to je mužská práce. Výroba ozdob a péče o děti – to je práce pro muže i pro ženy. Je-li úkol ženy naléhavější – pokud není dost rostlin na večerní jídlo, nebo je třeba donést sousedovi velký kus masa – manžel zůstane doma a stará se o dítě*“ (Meadová, 2010, s. 71). Pokud jde o výchovu dětí, Arapešové se angažují stejně jako ženy. Podle Meadové by se dalo říct, že jejich role je stejně jako role žen, mateřská (Meadová, 2010).

Kmen Mundrugumor také nerozlišuje mezi rolemi u žen a mužů. Na rozdíl od Arapešů se však projevuje bojovností, bezohledností, pýchou a sebejistotou. Výchova dívek i chlapců posiluje agresivitu v mezilidských vztazích. Podle kulturních vzorů a stereotypů se tedy v chápání proamerické kultury jedná o model čistě mužský. V kontrastu s Arapeši o Mundrugumorech uvádí: „*Mundrugumorové opět ignorující pohlaví jakožto základ pro charakterové rozdíly – standardizovali u mužů i žen chování, které je vysloveně mužské, silácké a bez jakýchkoli oslabujících či zjemňujících vlastností, které jsme zvyklí považovat za nezadatelně ženské* (Meadová, 2010, s. 185)

Civilizací, která sice vyznává též mužský model, ovšem v poněkud převráceném, až paradoxním pojetí, je kultura kmene Čambuli. Sice rozdělují role mužů a žen, ovšem vlastnosti a úkoly typické v euroamerické kultuře jako ženské náleží mužům a obráceně. Ten, kdo se stará o ekonomický prospěch kmene jsou ženy. Pracují na polích, rybaří, zhotovují jeden z nejdůležitějších prodejních artiklů Čambulských domácností – sítě proti moskytům. Muži se zdobí, vykonávají drobné ruční práce a obchod s moskytiéry pokládají za výjimečnou příležitost ukázat se na veřejnosti ve svých nejzdobnějších a nejkrásnějších šatech a špercích. Většinu činností mohou vykonávat pouze s dovolením ženy. Majetek sice náleží formálně muži a dědí se patrilineárně – tedy z otce na syna, avšak v praxi je opět pod kontrolou žen. Ty rozhodují i o tom, zda se muž může oženit, či jestli může oženit svého syna (Meadová, 2010).

Při diskusích o současném „mužsky řízeném“ světě, můžeme občas číst či zaslechnout termín matriarchát, který bývá považován za protiklad takového zřízení. Neznamená však nadvládu žen. Moderní věda nahradila tento termín jiným slovem, kterým je matrilinearita. Ani ten však neoznačuje společnost s vyšším postavením ženy, nýbrž stav, kdy se osobní

status, popřípadě majetek, dědí v mateřské linii. Společnosti, kde se vyznávají zejména ženské hodnoty a principy jako úcta k ženě, matce, vyznačující se mírností, emotivností apod by se spíše daly označit za matriocentrické, popř. geocentrické (*Hrozí nám matriarchát?*, 2011). Takovým zřízením je typicky výše popsané společenství Arapešů.

4.2 Kategorie maskulinity a femininity

Kategorie femininního a maskulinního, dávané do vzájemného protichůdného vztahu bylo typické pro období 20. – 70. let. Testy Termana a Milesové zkoumající femininitu a maskulinitu, Guilford-Zimmermanova test temperamentu a Starke Hathawayova a J.C. McKinleyho škála maskulinity, byly zaměřeny každý trochu jiným směrem a využívaly odlišné koncepce, měly však společné chápání maskulinity a femininity jako antagonistických kategorií. V tomto období mohl být člověk podle odborníků buď femininní, či maskulinní. Ne však obojí. (Lippa, 2009).

Pozdější výzkum v této oblasti však takové pojetí postupně rozšířil o nové pohledy. V 70. letech vznikl dvojdimenzionální přístup definující maskulinitu jako instrumentální znaky a femininitu jako expresivní znaky. Toto tehdy revoluční pojetí bylo dílem psychologičky Sandry Bemové. Vycházela z postřehu sociologů a sociálních psychologů v 50. letech, že souboru osobnostních znaků označovaných také jako instrumentální, neboli manipulativní, se ve větší míře vyskytuje u mužů. Do tohoto „balíčku“ vlastností patří charakteristiky související s cílevědomostí, jsou zaměřeny na vnější oblast zaměstnání a na úspěšné dokončování úkolů. K těmto znakům patří nezávislost, průbojnost, dominance a vůdčí schopnosti. Soubor znaků označovaných jako znaky expresivní – společenské, obsahující zaměření na lidi, soukromou oblast rodiny a mezilidských vztahů, zase ve větší míře přisuzovali ženám (Lippa, 2009).

Bemová přišla s názorem, že maskulinita a femininita nemusí být proti sobě, ale jedinec může vykazovat obě kategorie vlastností. Takovou skupinu označila za androgynní. Tyto jedince též považovala za duševně zdravější a vyrovnanější. Její předpoklad byl, že se díky přítomnosti M i F prvků v osobnosti androgynní lidé dokážou lépe přizpůsobit dané situaci. Pozdější výzkumy však tento názor nepotvrdily (Lippa, 2009).

V souladu s pojetím Bemové o dvojdimenzionálním přístupu navrhuje i dnes sociologové používat při posuzování individuální pohlavní identity dvě vzájemně nezávislé

stupnice. Jednu k posouzení osobnosti na základě „mužských“ znaků, druhou na posouzení „ženských“ znaků (Karsten, 2006).

Jedním z nejaktuálnějších přístupů je diagnostika genderu – DG. Určuje, jak typicky mužská či ženská je osoba na základě svých genderově typických zájmů, a to v konkrétní skupině a v určité historické době. Souvisí s mnoha společenskými znaky jako je sebehodnocení M-F, hodnocení ostatních ohledně M-F, nonverbální M-F projevy, sexuální orientace, transsexualita, určité typy předsudků u mužů, určité typy vyrovnanosti a nevyrovnanosti u adolescentů, úspěšnost ve studiu a riziko úmrtnosti (Lippa, 2009).

Čili podle mého názoru se diagnostika genderu určuje i podle kategorií, které jsou jasně odlišně přijímány v různých kulturách. Přijmutí určitého projevu osobnosti sociálním okolím závisí na míře tolerance zástupců takové kultury právě k tomu určitému jevu. Homosexuální orientace a s ní spojená feminita/maskulinita nositele bude posuzována odlišně v Iráku či v Itálii. Stejně tak úspěšnost ve studiu u zástupců „něžného“ pohlaví, bude přijímána jinak ve společnostech, kde se od žen očekává především péče o domácnost, jinak ve společnostech, kde je tlak na úspěch kladen v zaměstnání přibližně stejnou měrou na muže i ženy. Jak Lippa píše, kromě pohlaví je potřeba zkoumat i z jaké společnosti a historické doby posuzovaný člověk pochází (Lippa, 2009).

4.3 Platónova Ústava

Klasickým dílem, které se zabývá předpoklady a schopnostmi mužů a žen, je Platónova ústava. Autor v ní doslova píše: *„Není tedy, přáteli, žádného zaměstnání v obecním životě, které by náleželo ženě, protože jest žena, ani muži, protože jest muž, nýbrž přirozené vlohy jsou podobným způsobem rozděleny v obou pohlavích a všech zaměstnání se může účastniti podle své přirozenosti žena, všech pak i muž, ale ke všem jest žena tvor slabší než muž“* (Platón, 2005, s. 198).

Z této části je patrné Platónovo přesvědčení, že ženy by měly dostat stejné šance ve všech povoláních, zároveň však jejich schopnosti a dovednosti obecně nedosahují ze samotné podstaty pohlaví stejných kvalit. V jiné části, zabývající se povoláním strážce v obci, které je popsáno jako nejprestižnější ze všech a určeno jen nejlepším ženám a mužům, dále píše: *„Jaké jest naše mínění o samicích psů-strážců? Zdali že mají společně právě tak všude hlídati, jako hlídají samci, a spolu s nimi loviti i ostatní práce společně“*

konati, či že mají býti zaměstnány jen doma, protože rodiče a živíce štěňata k jinému nestačí, kdežto samci mají konati namáhavé práce a vésti všechnu péči o stáda?

Všechno společně; ledaže při užívání samic hledíme na to, že jsou slabší, kdežto při samcích, že jsou silnější.

Možno-li pak, tázal jsem se, užívati některého zvířete k týmž úkonům jako jiného, nedáváš-li mu touž výživu a totéž vychování?

Nemožno.

Budeme-li tedy užívati žen k týmž úkolům jako mužů, musíme je také témuž učiti.

Ano (Platón, 2005, s. 193).

Zde Platón přirovnává muže a ženy k samicím a samcům psů a zastává názor, že by zástupci pohlaví měli dostat stejnou šanci v přípravě na povolání strážce. Rovnostářský přístup v tomto ohledu ovšem podle mého názoru sráží právě předchozí výtažek označující ženy jako obecně méně schopné k vykonávání různých typů povolání a činností.

5 Kulturní determinace rozdílů mezi muži a ženami

Už když se děti narodí, chováme se k nim jinak, pokud jsou to holčičky, jinak když jde o chlapce. Udržujeme jinou vzdálenost, odlišně se jich dotýkáme, rozdílně na ně mluvíme. Podle některých odborníků dokonce pocítujeme různou úroveň štěstí. To vše pokládá základy pro vlastnosti, které kromě jiného jsou určující pro náš gender. Dalo by se snad říct, že jde o jakousi podvědomou výchovu k genderu. Tento proces začíná nejpozději těsně po porodu. Už v nemocnici jsou dívky baleny do růžových pokrývek, chlapci do modrých. I dárky pro novorozence jsou většinou rozlišeny s ohledem na pohlaví. Pastelově barevné oblečky pro dívky, často našasené, barvy odvážnější pro chlapce (Lippa, 2009)

Ovšem nejsou to jen dečky a oblečky, co pokládá základ rozdílnému vývoji. Svou roli jistě hraje i psychika rodičů. V roce 1981 Oakley pomocí dotazníků zjistil, že polovina těhotných žen si přála chlapce, čtvrtina dívku a zbytku to bylo jedno. Když se poté děti narodily, 56% matek, kterým se narodila holčička, s tímto bylo spokojených, 44% matek bylo zklamaných. Když se však narodil syn, spokojených bylo celých 93% matek. Feministka Anja Meulenbelt na základě jiných výzkumů doplnila, že matky děvčátek trpí častěji poporodními depresemi, než matky chlapců, což jistě ovlivňuje vztah mezi dítětem a rodičem (Karsten, 2006).

Vazba mezi matkou a dítětem se však přirozeně vytváří už před porodem. Podle některých zjištění není plod jen pasivním příjemcem různých vlivů, ale je schopen vlastních aktivních projevů. Například vyhledává vhodnou polohu, v šestém měsíci těhotenství reaguje na různé zvuky a před koncem těhotenství pravděpodobně dokáže rozlišit i hlas své matky. Významnou úlohu mají i lidé blízcí matce, kteří ovlivňují její psychické prožívání. Tímto je dítě ovlivněno zejména prostřednictvím hormonů vázaných na stresovou reakci (Hort aj. 2000).

5.1 Jak vychováváme z dětí muže a ženy

I když si to pravděpodobně mnoho rodičů a ostatních osob přicházejících do styku s novorozencem ani neuvědomuje, svým chováním vytváří gender dítěte již od počátku. Podle některých experimentů jsou bez ohledu na skutečné pohlaví domnělí chlapci posuzováni jako velcí, silní a aktivní. Děvčátkům jsou zase přisuzovány vlastnosti jako malá, pěkná, milá. I v situacích, kdy děti v experimentu reagovaly pláčem, byl tento stav

dáván u chlapců do spojitosti se vztekem, zatímco u dívků s vylekáním a následnou úzkostí. Pokusné osoby charakterizovaly chlapce jako aktivní, statečné, nezávislé, agresivní, chytré atd. Při tomtéž chování u děvčat dále hovořily o attributech jako hodná, milá, slabá, křehká, pasivní (Karsten, 2006).

Sledování rodičů v přirozeném i experimentálním prostředí prokázalo, že v prvních šesti měsících rodiče stimulují děvčátka více distálně úsměvy, slovy, zpěvem apod.), chlapce proximálně (pomocí dotyků, hlazení, houpání, kolébání, vyzdvihování do výše atd.). Podle některých vědců přispívá proximální stimulace chlapců k jejich lepší prostorové představivosti. Povzbuzuje se smysl pro rovnováhu, potřebný pro polohovou orientaci v prostoru. Tuto vlastnost podle obecného zjištění mají lépe vyvinutou muži. Ženy jsou zase díky distální stimulaci zdatnější v oblasti aktivní a pasivní jazykové kompetence, tedy ve slovní zásobě, jazykové obratnosti, jazykovému citu a porozumění mluveného slova (Karsten, 2006). Ten samý autor však v té samé knížce o pár stránek doslova píše: „*Desítky let vycházeli odborníci z toho, co bylo také zdokumentováno; že děvčatům se od jejich rodičů dostává spíše podnětů jazykových a jemně motorických, zatímco chlapci dostávají podněty spíše tělesné a hrubě motorické. Novější průzkumy dokládají, že dnes se rozdíl v zacházení s chlapci a s děvčaty silně stírají, přinejmenším pokud jde o rané dětství*“ (Karsten, 2006).

5.2 S čím a jak si děti hrají

Chlapci a dívky si jinak hrají. S tím souvisí i odlišná preference hraček, se kterými si hrají. Podle některých studií se takové rozdíly objevují již u jednoletých dětí a podle jedné studie Campbella, Shirleyho, Heywooda a Crooka, dokonce již v devíti měsících. Je otázkou, zda k odlišnostem ve způsobu hry vedou hormony a mozkové struktury, či pozitivní a negativní podmiňování vychovatelů dětí, ale také širšího sociálního okolí. Zhruba ve čtyřech letech mají děti v mysli něco jako genderový gyroskop, který je nutí dále se vyvíjet v souladu s jejich pohlavní rolí. Tento mechanismus je užitečný pro napomáhání dětem s osvojováním genderové normy a praktiky jejich místní komunity (Lippa, 2009).

Tezi, že rozdíl v preferenci předmětů, se kterými si děti hrají, je zakořeněn v mozkových strukturách, zastává i neuroložka a psychiatrička Louann Brizendine ve své knize *The female brain*. V ní popisuje, jak se jedna z jejích pacientek snažila vychovat

svou dceru bez genderových stereotypů. Na hraní jí dávala „unisex toys“, mezi nimiž byl i červený hasičský vůz místo panenky. Jednou přišla matka do pokoje a její tři a půlletá dcera měla náklad'ák zabalený v dečce, chovala ho a utěšovala, jako kdyby to byla panenka (Brizendine, 2006).

Autorka knihy nejen na základě této události, v knize píše: *„This isn't socialization. This little girl didn't cuddle her “truckie” because her environment moped her unisex brain. There is no unisex brain. She was born with a female brain, which came complete with its own impulses. Girls arrive already wired as girls, and boys arrive already wired as boys. Their brains are different by the time they're born, and their brains are what drive their impulses, values, and their very reality* (Brizendine, 2006, s. 35).“

„Toto není příklad socializace. Ta malá holčička nechovala svůj náklad'áček, protože by jí její okolí přetvořilo její původně pohlavně nevyhraněný mozek. Takový mozek neexistuje. Narodila se s ženským mozkiem, který zkrátka přišel kompletní i se svými prvotními impulsy. Dívky se už rodí stvořeny jako dívky a chlapci se již rodí stvořeni jako chlapci. Jejich mozky jsou rozdílné už v době jejich příchodu na svět a řídí jejich impulsy, hodnoty a jejich absolutní realitu (Brizendine, 2006, s. 35).“

Domnívám se, že věku, ve kterém se nacházela holčička z uvedeného příkladu, je již možné předpokládat, že byla vystavena vlivům z okolí, které by její gender zformovaly do stereotypní role. Nejen rodiče, ale i ostatní příbuzní a širší sociální okolí, mají přeci vliv na vývoj každého jedince. Napadlo mě, jak se na cíleně pohlavně nevyhraněnou výchovu dívala například babička dívky, či někdo jiný z příbuzenstva. Bohužel autorka se již nezmiňuje o tom, kdo všechno měl na dítě při výchově vliv. Ovšem nechce se mi věřit, že by prarodiče a jiní, snahu matky brali se stejnou vážou a podporovali by jí ve stejné míře, sami zbaveni při interakcích s děvčetem genderových předsudků. Navíc rozdíly v přístupu se mohou vyskytovat i u ostatních vychovatelů, nejen těch spojených s rodinou. Může se jednat třeba o učitele a učitelky v jeslích apod.

Ačkoli nebyly zjištěny rozdíly v asertivním chování u malých dětí kolem jednoho roku, byly zjištěny rozdíly v reakcích vychovatelů na takové projevy chování. Jednalo se o pozorování prováděné právě v jeslích. Pokud se například snažil jednoletý chlapec získat určitou hračku tím, že se o ni tahal s jiným dítětem, byl mnohem častěji napomínán, než když to samé dělala dívka. U těch měli vychovatelé tendence podobné chování přehlížet (Langmeier a Krejčířová, 1998).

Chlapci jsou podle některých odborníků během svého genderového zrání vystavováni vyšší míře určité cenzury v chování. Pokud si hraje s autíčkem děvče, je to obvykle přijímáno bez větších výrazů nepochopení. Pokud si však ke své hře zvolí chlapec panenku, může očekávat nesouhlas ze strany dospělých, někdy snad dokonce i výsměch (Karsten, 2006). Stejně tak Babanová a Miškolci uvádí, že pravidla pro chlapce jsou přísnější a při jejich porušení pro ně přichází tvrdší sankce. Chlapecké zájmy u dívek okolí bude tolerovat spíše, než naopak (Babanová a Miškolci, 2007).

Na druhou stranu se zdá, že rodiče své děti vychovávají v jiných situacích podobně. Podle metaanalýzy 172 studií, kterou provedli psychologové Hugh Lytton a David Romney, se rodiče k dětem chovají bez rozdílu nebo jen s nepatrnými odchylkami, co se týká vřelosti, přísnosti či podporování úspěchů. Nicméně i zde se prokázalo silnější podněcování dívek ke hrám typicky holčičím a chlapců ke hrám typicky klučičím. Lippa píše, že na základě této metaanalýzy se rodiče chovají stejně k děvčatům i chlapcům i co se přísnosti týká. Ovšem dále uvádí, že podle Littona, Romneyho, Maccobyho a Jacklina, mají rodiče tendence více fyzicky trestat chlapce. Doplnuje však, že zde se jedná patrně o otázku, zda k častějšímu užívání fyzických trestů sahají, protože jsou děti mužského pohlaví nebo proto, že jsou chlapci rozpustilejší a hlučnější než dívky a svou aktivitou nutí své opatrovníky nad nimi více dohlížet (Lippa, 2009).

Podobnou otázku, co je příčinou a co následkem, vzbuzuje i odlišná komunikace s dětmi. Rodiče vesměs více mluví s dcerami a také se na ně více, než na syny, smějí. Ovšem není jasné, zda rodiče se svými dcerami a syny hovoří odlišně kvůli genderovým stereotypům nebo proto, že jejich synové a dcery mají odlišné verbální schopnosti, které způsobují jiné reakce v rodičovské komunikaci (Lippa, 2009).

Kromě přímého působení nejbližšího sociálního okolí, jsou zde ještě další vlivy. Obrázky v knížkách, televizi, letáky s hračkami pro děti, reklamy, které se zdaleka nedrží jen televizních obrazovek, ale pronikají i do kin a na billboardy podél chodníků a silnic. Pokud nahlédneme do katalogů pro děti a zaměříme se na sortiment určený chlapcům a dívkám, rychle si uvědomíme, jak silně jsou děti tlačeny do pohlavních rolí. Zatímco dívčí hračky jsou vesměs reprezentovány panenkami, svatebními kostýmy, zmenšeninami různých oblastí péče o domácnost apod., chlapecké představují akční figurky, stavebnice, dopravní prostředky, sportovní aktivity všech možných druhů, zkrátka to, co je obecně spojováno s aktivitou, odvahou, agresivitou, dobrodružstvím (Renzetti a Curran, 2003).

Čím jsou děti starší, tím silnější je jejich ztotožnění s pohlavím a vymezení vůči aktivitám, které jsou podle nich a jejich okolí typické pro zástupce pohlaví opačného. Okolo třetího a čtvrtého roku dochází ke znatelnému rozvoji ve vytváření pohlavní identity (Karsten, 2006). S tím se pojí i přesvědčení dětí o tom, jaké aktivity jsou pro ně z hlediska pohlaví vhodné a jaké ne. Langmeier a Krejčířová uvádějí, že je experimentálně ověřeno zvýšení výkonu u úkolů prezentovaných jako vhodné pro vlastní pohlaví. Pokud se však aktivita označí jako vhodná pro pohlaví opačné, nevhodná však pro pohlaví vlastní, výkon v úkolech se zhorší. Tím může být podmíněn i rozdíl ve vývoji počtářských dovedností u chlapců a dívek (Langmeier a Krejčířová, 1998).

5.3 Ve škole

Na děti mají kromě vlivu rodičů a ostatních blízkých při vývoji podíl také jiné instituce. Jesle, školky, školy jsou místy, kde mnohdy poprvé vstupují do společnosti většího počtu vrstevníků, se kterými se pravidelněji setkávají. Pak jsou zde ještě osoby vychovatelů bez vazeb na rodinný systém. Ti mají samozřejmě v tomto ohledu také nezanedbatelnou roli. Již jsem psal o rozdílném reagování vychovatelů v jeslích u chlapců asertivně se domáhajících hraček od ostatních dětí.

S odlišnostmi se setkáváme i na vyšších stupních vzdělávání. Pedagogové se většinou domnívají, že nedělají mezi chlapci a děvčaty rozdíly. Některé výzkumy však prokázaly, že učitelé a učitelky mají tendenci věnovat se více chlapcům než děvčatům. Častěji chlapce vyvolávají, poskytují jim o něco delší čas na odpověď při zkoušení a dávají jim přesnější komentáře k otázkám a výkonům. Sami vyučující tento fakt vysvětlují většinou tím, že chlapci víc zlobí a oni je musí zabavit, aby neměli na zlobení tolik času. Dochází tedy k paradoxu, kdy hodnější a klidnější žákyně, dostávají méně pozornosti a kvalitní péče při výuce, než žáci, kteří zlobí (Jarkovská in Smetáčková, 2007)

K rozdílnému přístupu nedochází jen při zkoušení samotném, ale i v jeho hodnocení. A také v tom, co učitelé hodnotí. Chlapci jsou častěji odměňováni za své vědomosti a správné odpovědi, dívky za poslušnost a přizpůsobování se. Špatné výsledky jsou též zdůvodňovány odlišně. Když neuspějí chlapci, je to přičítáno nedostatku píle a motivace. Tedy věcem, které jsou ovlivnitelné a dají se změnit. U dívek se neúspěch a špatné výsledky pokládají nejen za výsledek nedostatečné přípravy, ale též jako projev jejich omezených schopností (Jarkovská in Babanová a Miškolci, 2007).

Navíc stále fungují v rámci výuky předsudky ohledně vhodnosti různých předmětů pro chlapce či děvčata. Obecně se soudí, že předměty jako matematika, přírodní vědy a technické práce, jsou „mužské“ předměty, které jsou vhodnější pro chlapce. Na druhou stranu jazyky, literatura, humanitní předměty, jsou zase dávány do spojitosti s ženskými schopnostmi a jsou tedy podle obecného mínění vhodnější pro dívky. Vyučující na základě těchto stereotypů působí pedagogicky odlišně na chlapce a dívky, zadávají jim různé obtížné úkoly a jinak hodnotí jejich úspěch a neúspěch (Smetáčková, 2005). Přitom podle Valdové zatím žádné studie neprokázaly vazbu biologického pohlaví na určité talenty a schopnosti. Pokud nějaký předmět lépe ovládají chlapci či děvčata, je to způsobeno rozdílnou motivací a jiným sociálním tréninkem (Valdová, 2006).

Dalším faktorem, který může mít váhu v rozdílném výkonu chlapců a dívek, je již sám fakt, že jsou účastni vzdělávání bok po boku. Některé výzkumy ukazují, že dívky prospívají lépe, pokud jsou při vyučování odděleny od chlapců. Největší rozdíly byly zaznamenány právě v předmětech, tradičně považovaných za doménu mužů – matematice, informatice, fyzice. Tento poznatek bývá vysvětlován absencí jinak přítomného strachu ze zesměšnění ze strany chlapců v případě chybování. Ale také tím, že se dívky v oddělených třídách v případě výborných výsledků nebojí označení za nedostatečně ženské, neatraktivní. Chlapci zase vykazují lepší výsledky ve třídách koedukovaných (Jarkovská in Smetáčková, 2007).

Segregace ve vzdělání byla typická především po prosazení vyššího vzdělání pro ženy. Například v České republice bylo první takovou institucí gymnázium Minerva, založené roku 1890. V návaznosti na tuto školu mohly dívky později pokračovat i na univerzitách. Ovšem stále jen za silně omezených podmínek. Bez opatrovníků nesměly sdílet stejný prostor s chlapci a navíc jejich vzdělání bylo nepřípustné v oblastech, které se neshodovaly s rolí matky, vychovatelky, pečovatelky. Koedukace v tomto kontextu představovala správný krok, protože se díky ní odstranilo kvalitativně jinak zaměřené vzdělávání chlapců a dívek (Jarkovská in Smetáčková, 2007).

V rámci vzdělávání jsou genderové stereotypy podporovány taktéž ze strany učebních pomůcek, učebnic. Do nedávné doby se nikdo nezabýval způsobem, jakým knihy užívané k edukaci dětí formují obraz ženství a mužství. Od roku 2006 by měly dostávat schvalovací doložku MŠMT pouze učebnice splňující požadavek genderové korektnosti. To znamená například i požadavek, aby se učebnice snažily používat stejnou měrou ve

svých příkladech a cvičeních mužských a ženských subjektů. Aby se zkrátka nestávalo, že příručka matematiky bude obsahovat mužský subjekt v šedesáti sedmi příkladech a ženský pouze ve čtyřech. Popřípadě aby v učebnici z němčiny bylo 223 obrázků mužů a 59 žen (Valdřová in Babanová a Miškolci, 2007). Nepoměr se tedy netýká pouze příkladů jako takových, ale i ilustrací, které je často doprovází.

Ženy jsou též opomíjeny v předmětech zabývajících se přehledem významných osob. Učebnice však již nevysvětlují, z jakých důvodů je v určitých oblastech uváděno mnohem méně žen. Žáci a žákyně si tak odnáší představu, že muži jsou oproti ženám zastoupeny ve veřejném životě více z důvodu jejich vyšších schopností či zájmu. Ovšem nepřítomnost určitých informací je ve formování představ a zvláště představ v oblasti genderu stejně podstatná, jako jejich přítomnost (Smetáčková aj. in Smetáčková, Vlková, 2005).

Z mého úhlu pohledu by dětem v tomto kontextu měly být podány informace, jak vypadala sociokulturní struktura společnosti v období, kterého se vyučování týká. Zkrátka aby děti znaly důvody proč devět z deseti vynálezců, spisovatelů a jiných osobností, jsou muži a ne ženy. Že to vyplývá nikoli z jejich nadřazené přirozenosti, ale například ze skutečnosti, že společnost v určitém období neuznávala ženy na základě neplatných stereotypních představ a ony měly z tohoto důvodu mnohem složitější cestu ke vzdělání, úspěchu a veřejnému životu jako takovému.

5.4 Jak vychováváme jazykem k genderu

Jazyk je nástroj, který užíváme k dorozumívání. Mnoho informací, které si řečí předáváme, však nemusí být přímo vztažených k tématu, o kterém zrovna hovoříme. Jsou to věci běžné, dokonce natolik, že by nás možná nikdy ani nenapadlo, se nad nimi pozastavit. Přesto nám jasným způsobem sdělují i něco o naší kultuře a její historii. Jedním z takových poselství běžně užívaných v řeči, je generické maskulinum.

Sapir-Worfova hypotéza nám říká, že přemýšlíme prizmatem jazyka (Soukup, 2008). Myslím, že toto tvrzení je v souladu s generickým maskulinem, které nám dává jasný obraz o kultuře a její historii, která sice prochází určitým vývojem v genderové otázce, ovšem stále jsou v ní patrné jasné rozdíly v sociokulturním a socioekonomickém postavení mužů a žen. V návaznosti na kapitolu o škole, lze uvést příklad běžného oslovení, které slyší žáci a žákyně v našich školách stále dokola. „Dobrý den, žáci, posaďte se“. Maskulinum užitě v této větě je užíváno většinou o samotě, bez feminina „žákyně“.

Při jednoduchých pokusech a jejich následném zhodnocení, bylo zjištěno, že pokud učitel/učitelka vyzvali třídu při zadávání nějakého úkolu pouze femininem, dívky uváděly, že se cítily ve škole povšimnuty, osloveny. Zároveň jim však takový způsob oslovení přišel neobvyklý, až nepatřičný. Chlapci se, na druhou stranu, necítili osloveni a motivováni k reakci na podobné výzvy (Jarkovská in Smetáčková, 2007).

Tento problém se netýká jen školních lavic. Vztahuje se i na ostatní oblasti života. Povolání, hodnosti, tituly a prostá oslovení jako „vážení přátelé“, jsou příkladem, jak generické maskulinum protklo naši společnost. V některých zahraničních zemích, se zahrnování žen pod mužské názvy osob stalo předmětem kritiky, debat a výzkumů již v 70. letech 20. století. V několika z těchto zemích došlo i na reformy, které měly za úkol zviditelnit ženy v jazyce. V angličtině se tak stalo neutralizací názvů osob, v němčině důsledným přechylováním (Valdrová, 2006).

Generické maskulinum má kořeny v dobách, kdy mužské pojmy označovaly pouze muže, protože ženy v určitých pozicích a funkcích nevyskytovaly. Když reformy v určitých oblastech následně umožnily ženám dosahovat i postů a povolání, která jim dříve byly zapovězeny, vyskytl se problém, protože na mužské označení neměly nárok. Některé z takových případů se řešily dokonce soudně. V roce 1887 se první právnička – žena, usilovala o advokátní licenci. Odvolávala se při tom také na 4. článek švýcarské ústavy, ve kterém stojí, že každý Švýcar si je před zákonem roven. Spolkový soud však odmítl uznat, že označení Švýcar se vztahuje i na ženy (Grabruker in Valdrová, 2006).

V Rusku se na přelomu 19. a 20. století odehrál spor o udělení akademické hodnosti docent ženě, která náležitě obhájila habilitační spis. Argumentem odpůrců bylo tvrzení, že mužský tvar docent ani nepočítá s tím, že by ve vědě mohly působit nějaké ženy (Valdrová in Formánková a Rytířová, 2004). V současné době je vyvíjena snaha o změnu v užívání generického maskulina v řeči. K užívání genderově korektního jazyka doporučují Babanová a Miškolci následujících několik typů.

- Uvádění tvaru obojího rodu tam, kde mají označovat ženy i muže. Jedná se například o oslovení „vážené kolegyně, kolegové“.

- Užívání ženských tvarů u názvů osob a profesí tam, kde se jedná o konkrétní ženu. Poděkování hlavnímu koordinátoru je nevhodné, je-li osobou, o které je řeč, žena. Místo toho volíme poděkování hlavní koordinátorce.
- Používání slovesných adjektiv a obourodých názvů osob: referující, studující, vyučující.
- Zařazení názvů neodkazujících na biologický rod: osoba, osobnost, pracovní síla.
- Redukce názvů neživých subjektů mužského rodu: např. zřizovatelská instituce místo zřizovatel.
- Používání i slov, které po změně na femininní tvar může znít divně. Přípona yně je vžitá u ministryně, proč jí neužívat i v jiných slovech: vědkyně, lídryně.
- Střídání pohlaví ve víceslovných názvech osob: ženy a muži, muži a ženy.
- Uvádění zahraničních i českých ženských osobností v nepočestném, nepřichýleném tvaru. Je to vhodné s ohledem na jejich funkci, dohledatelnosti na internetu či používání příjmení jako firemní značky (Babanová a Miškolci, 2007).

6 Teorie vytváření genderové identity

„Anatomický úděl muže a ženy je tedy hluboce rozdílný. A jejich morální a společenská situace neméně. Patriarchální civilizace zasvětila ženu cudnosti, počestnosti; muži se více nebo méně otevřeně přiznává právo ukojovat sexuální touhy, kdežto žena je vázána manželstvím: tělesný akt, pokud není posvěcen zákonem nebo svátostí, znamená pro ženu provinění, pád, porážku, slabost; žena musí chránit svou ctnost, svou čest když povolí, když padne, vzbuzuje opovržení, kdežto v pohaně, kterou je stíhán její přemožitel, je vždy něco obdivu“ (Beauvoirová, 1966, s. 192).

V tomto úryvku z knihy Druhé pohlaví, je ve zkratce obsažena část reality, která je i dnes aktuální. Fakt, že existují oblasti, ve kterých jsou ženy znevýhodňovány, je myslím notoricky znám. Ovšem už tak jasné není, proč tomu tak je. Jsou také oblasti, kde mají horší postavení muži. Vzhledem k patriarchálnímu nastavení společnosti, jaké skutečně zdá se, existuje, není toto téma tak „žhavé“. Co naopak žhavé je, jsou snahy zjistit, z čeho takové odlišnosti plynou. V této kapitole stručně popíši hlavní přístupy a teze, týkající se zjišťování utváření genderové identity, které je pro společenské nastavení klíčové. Protože tak, jak jsme utvářeni, nadále dál tvoříme a předáváme vše, čím jsme sami prošli. Citát zahrnuje jak biologickou stránku věci, tak určité sociokulturní nastavení ve společnosti. Stejně tak i v přístupech zabývajících se utvářením genderu, existují tyto dva myšlenkové směry.

6.1 Biologické přístupy k utváření genderové identity

Biologické teorie vycházejí z předpokladu, že člověku je dána určitá genetická výbava, která je určující v jeho dalším vývoji. Některé biologické teoretické koncepty, stejně jako ty sociálně-psychologické, se nevztahují jen na oblast gender, ale zahrnují i jiná odvětví. Biologickou determinací se například v minulosti snažili různí vědci vyzkoumat vztah fyziologických rysů a zločinnosti. Jednou z takových byla frenologie, usuzující na předpoklady ke zločinnému chování na základě velikosti mozku. Lékař Lombroso se dokonce snažil ve svém konceptu rodilého zločince dokázat, že kriminalitu u jedince lze předpovídat podle tvaru ušních boltců (Matoušek a Kroftová, 2003).

Biologické teorie vztahující se k genderu, maskulinitě a feminitě, je možné rozdělit na čtyři proudy. Evoluční teorie, genetické teorie, výzkumy a teorie zaměřené na

hormonální působení a výzkum a teorie zabývající se rozdíly v nervovém systému mužů a žen (Lippa, 2009). Všechny však spadají pod jeden myšlenkový proud, esencialismus. Esencialistické teorie zastávají názor, že sociální jevy jsou výsledkem působení biologických faktorů. Předpokládá objektivní podstatu ženství a mužství, kdy podstata ženství je společná všem ženám, podstata mužství je zase společná všem mužům. Krajní formou esencialismu je biologický determinismus. Zastánci tohoto směru jsou přesvědčeni, že lidský život je determinován, nezměnitelně naprogramován naší biologickou podstatou, která je výsledkem evoluce a vykazuje vysokou funkčnost pro reprodukci rodu (Jarkovská in Babanová a Miškolci, 2007).

Současná genderová studia dokazují, že biologický esencialismus není pravdivý. Existují společenství, v nichž nejsou a nebyly rozdíly u vlastností mužů a žen tak, jak je můžeme najít u euroamerické společnosti. Pokud bychom však vycházeli z předpokladu, že esencialismus je pravdivý, museli bychom dojít k závěru, že lidé z těchto kultur mají jiný biologický původ než lidé například z Ameriky a Evropy nebo že způsobem svého života popírají tito lidé vlastní přirozenost (Smetáčková, 2007).

Krom toho některé názory v rámci biologického determinismu sloužily a stále slouží jako omluva pro druhy chování, které jsou v dnešní společnosti považovány za nevhodné, či nežádoucí. Jedním z takových je třeba mužská nevěra a její zdůvodňování přirozeným puzením mužů k rozsévání svého genetického materiálu, kvůli kterému jsou v podstatě oběťmi svého přirozeného nastavení (Babanová a Miškolci, 2007).

Někteří odborníci jsou však o skálopevnosti biologické determinace stále přesvědčeni. Můžeme si toho například všimnout v knížce Matouška a Kroftové s názvem *Mládež a delikvence*. Autoři na jedné z předních stran doslova uvádějí: *„Prakticky všechny osobnostní vlastnosti i většina lidských postojů, a dokonce zájmů je dědičná. Lidské individuální charakteristiky jsou však z tohoto hlediska mnohem méně prozkoumány než z hlediska vlivů prostředí (zejména vlivů rodiny a jiných skupin). Naše civilizace si totiž chce a potřebuje myslet, že lidského jedince je možné dalekosáhle programovat vlivy prostředí. Proto si vytváří vědecké teorie a s nimi volně souvisejí soustavy přesvědčení (viz např. doktríny jednotlivých psychoterapeutických škol), jež tento předpoklad potvrzují* (Matoušek a Kroftová, 2003, s. 21).

6.2 Sociální přístupy k utváření genderové identity

Pro sociální teorie vzniku genderu je typický předpoklad, že muži a ženami se nerodíme, ale stáváme. Takové koncepty řadíme pod sociální konstruktivismus. Ten je založen na domněnce, že v průběhu primární socializace se učíme, jaké jsou představy o mužích, ženách a jejich vzájemných vztazích v rámci dané kultury. Tyto normy jsou nám vodítky, které bychom v souladu se svou pohlavní rolí, v životě měli následovat. Nabyté vědomosti jsou poté potvrzovány a posilovány během celého života. Slouží nám navíc jako organizační princip ve všech společenských institucích a sférách (Pavlík in Smetáčková, 2007).

6.2.1 Sociální konstruktivismus

Do sociálního konstruktivismu spadají sociologické směry zastávající myšlenku, že sociální realita není jedinci objektivně dána jako fakt, ale je znovu a znovu konstruována v procesu sociální interakce a komunikace. Sociální konstruktivismus je protikladem objektivistických a naturalistických směrům v sociologii. Patří do něj symbolický interakcionismus, fenomenologická sociologie a etnometodologie. Za vznik teorie sociálního konstruktivismu je z velké části připisována zásluha knize autorů Petera L. Bergera a Thomase Luckmana s názvem *The social construction of reality (Sociální konstruktivismus, 2011)*. Poprvé vyšla v Americe v roce 1966, ve Velké Británii v roce 1967. Obsahuje hlavní myšlenku sociálního konstruktivismu: „*Society is a human product. Society is an objective reality. Man is a social product*“ (Berger and Luckman, 1967, s. 79).

Neboli v překladu: „*Společnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvořem společnosti*“ (Berger a Luckman, 1967, s.79).

Důležitým prvkem sociálního konstruktivismu je konstrukce sociálního světa skrz jazyk, který svět nejen zobrazuje, ale i spoluvytváří. Významy nejsou v objektech předem a pevně dány, ale jsou na ně kladeny sociálními aktéry a mohou se měnit. Sociální konstruktivismus si klade za cíl odhalit, jakým způsobem je vytvářena sociální realita a jednotlivé sociální fenomény. Vychází z předpokladu, že realita není neměnná, ale je tvořena na základě sociálních procesů. Berger a Luckmann jsou názoru, že myšlenky, praktiky a přesvědčení získávají v procesu sociálních výměn postupně status reality.

Sociální konstruktivismus se zabývá procesem vytváření významů, jejich institucionalizací a přenášením z generace na generaci díky tradicím a procesu socializace. Významy a realitu chápe jako sociální konstrukty, které jsou proměnlivé, představují stále se měnící, dynamické procesy, utvářené a závislé na lidském jednání, které jsou neustále mezilidskými interakcemi a chápáním světa přetvářeny a předávány dál (*Sociální konstruktivismus*, 2011).

6.3 Psychologické přístupy k utváření genderové identity

V psychologii existuje více přístupů vysvětlujících vývoj a vznik genderové identity. Sdílejí tezi, že pohlavní identita není biologickým produktem, ale formuje se během vývoje jedince (Pavlík in Smetáčková, 2007).

Nejstarším psychologickým přístupem je Freudova psychoanalytická teorie – teorie identifikace. Za hlavní zdroj genderové identity označuje identifikaci dítěte s rodičem stejného pohlaví. Důvod k identifikaci je jiný u chlapců i dívek, oba však vycházejí z uvědomění si pohlavních rozdílů mezi ženami a muži. Jako hlavní motivaci chlapců k identifikaci považoval Freud tzv. kastráční úzkost, která vzniká v důsledku Oidipova komplexu. Mají totiž strach, že otec, silnější muž, by je mohl vykastrovat za jejich lásku k matce, proto se s ním raději spojí a chtějí být jako on. Dívky jsou zase k identifikaci vedeny láskou k otci, kterého chtějí získat pro sebe, a v této snaze se s matkou ztotožňují. Dále Freud tvrdil, že motivací dívek je závist penisu, který se od matky učí symbolicky získat prostřednictvím pohlavního styku a porozením syna. Zároveň dívky pociťují dle této teorie nenávist vůči matce za její nedokonalost ve srovnání s muži, kterou po ní zdědily (Smetáčková, 2007). Obdobím identifikace se považuje věk dětí kolem 3-4 let, kdy se nachází podle mínění Freuda ve fázi vývoje označované též jako falické stadium. Přichází po období orálním a análním.

Teorie identifikace byla a stále je předmětem rozsáhlé kritiky. Výtky směřují na nemožnost objektivního ověření závěrů teorie, protože definování identifikace se v jejím pojetí děje jako podvědomý proces. Dále Freud nenechává prostor pro vývoj a změnu v dětství získaných genderově specifických vzorců chování, považuje je za neměnné. Nebere tedy v potaz jejich možnou proměnu ani na individuální ani na společenské úrovni. I když proměna genderu není lehkou či rychlou záležitostí, přece jen během celého života člověk

prochází vývojem, během kterého své jednání a postoje dokáže měnit, pokud je vystavován novým situacím a společenským modelům (Renzetti a Curran, 2003).

Terčem kritiky je také vykreslování žen jako méněcenných, žárlivých, pasivních a masochistických bytostí. Freud ženy vymezuje jako méněcennou odchylku od mužské normy a feminitu vnímá jako vlastnost spojenou s patologií. Dalo by se říct, že v podstatě legitimizuje genderovou nerovnost, v horším případě ji lze vnímat jako vyloženě misogynní a ženy poškozující (Renzetti a Curran, 2003). Podle mého názoru by se však na tomto místě dalo polemizovat, zda pojetí chlapce, který se přikloní na stranu otce ze strachu a opustí (alespoň v pojetí teorie identifikace) svou lásku k matce, nevykresluje muže jako zbabělce a slabochy, opouštějící své cíle při eventuální hrozbě. Nemyslím, že být považován za zbabělce již od čtyř let věku, je pozitivní hodnota.

Druhá skupina psychologických teorií chápe genderovou identitu jako výsledek sociálního učení. V tomto pojetí si děti osvojují svůj gender prostřednictvím pozorování, nápodoby a modelování chování dospělých osob, hlavně rodičů. Učení probíhá nejen přímo, za pomoci odměn a trestů, kterými okolí posiluje vhodné projevy chování. Děje se i díky nepřímým posilováním, tedy pozorováním důsledků určitého chování u druhých lidí (Smetáčková, 2007).

Kritika sociálního učení se nejčastěji vztahuje na tu část teorie, která tvrdí, že děti napodobují vzory stejného pohlaví, tedy ty, se kterými si jsou nejvíce podobny. Podle některých odborníků je důležitějším faktorem moc dospělého, kterého si za svůj vzor vybírají. Navíc se zdá, že si děti vybírají k nápodobě jen vzorce chování odpovídající danému genderu. To naznačuje, že děti mají určité vědomí genderu samy o sobě a nejsou v tomto ohledu odkázány na potencionální vzory, které je obklopují. Další kritika vyzdvihuje skutečnost, že děti nejsou jen pasivními příjemci socializačních signálů, jak jsou teorií prezentovány, ale samy se aktivně podílí na procesu vyhledávání a vyhodnocování informací od sociálního prostředí (Renzetti a Curran, 2003).

Karsten uvádí čtyři psychologické teorie vzniku a vývoje pohlavních rozdílů. Jsou to teorie utvrzování, napodobování, ztotožnění a poznávání – kognitivní. Teorie Imitace a identifikace jsou si velmi podobné. Imitační teorie předpokládá pouze přejímání speciálních způsobů chování navenek, zatímco identifikační teorie klade důraz na zvnitřnění postojů a hodnotové orientace (Karsten, 2006).

Kognitivní teorie vychází z díla psychologů Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga. Ti se věnovali studiu mentálních procesů, skrze které děti rozumějí svým prožitkům a pozorováním. Funkčním předpokladem je učení se genderu jako výsledek rozumových snah nalézt řád v sociálním světě, který je obklopuje (Renzetti a Curran, 2003).

Jakmile dítě odhalí určité schéma týkající se pohlaví, vztahuje ho k sobě samému, začíná se vnímat jako žena či muž, aby zapadlo do řádu světa okolo. Pohlaví funguje jako třídič pozorování a vnímání. Komplexita uvažování o schématech se liší podle věku dítěte. Nejdříve děti vnímají pravidelnosti jako neměnné a neumí zařadit ke stejné kategorii objekty, které mají netypické charakteristiky. Jsou-li v okolí dítěte například všichni muži vousatí, nebude jako muže vnímat člověka mužského pohlaví, který vousy nemá. Časem se však dětské vnímání stává flexibilnějším natolik, že jsou děti schopné uvažovat o obecných znacích jako o proměnlivých kategoriích připouštějících určitou variabilitu (Smetáčková, 2007).

Kritika ke kognitivním přístupům směřuje k několika bodům. Tím prvním je předpoklad, že děti si vytvářejí genderovou identitu mezi třemi až pěti lety. Avšak z některých výzkumů vyplývá, že tento proces začíná již dříve, kolem dvou let. Navíc existují názory, že tyto teorie v procesu genderové socializace bagatelizují úlohu kultury. Tento názor je opírá o tvrzení, že děti v pojetí kognitivní teorie realizují učení genderu samy na základě pozorované dichotomie mezi ženami a muži (Renzetti a Curran, 2003).

7 Biologická determinace rozdílů mezi muži a ženami

Muži a ženy se fyziologicky liší v mnoha oblastech. Kromě zjevných rozdílů, které je vidět na pohled nebo je možné je změřit či zvážit a jsou poměrně slušně prozkoumány, existují i rozdíly, které se stále věda snaží objasnit a není možno je zachytit tak snadno. Do té známé kategorie patří měřitelné rozdíly v hmotnosti, tvary tělesných křivek, odlišná funkce žláz s vnitřní sekrecí, či stavba vnitřních orgánů, jako jsou například ledviny, které jsou u žen větší. Do okruhu rozdílů, jejichž výzkum přináší zatím nejisté, či částečné výsledky, patří především funkce mozku a jeho stavba. Moderními metodami je sice možné dnes určit například odlišnou velikost určitých center v mozku a zjistit kdy se aktivují či deaktivují. Ovšem komplexnost tohoto orgánu, který je sám o sobě, bez ohledu na to, zda se jedná o mozek mužský či ženský, stále spíše nezdolanou hádankou, než vyřešeným hlavolamem, představuje i v dnešní době výzvu pro mnoho odborníků a zvědavých laiků. Vzhledem k vysokému počtu rozdílů existujících mezi muži a ženami po biologické stránce, se budu soustředit pouze na některé z nich. Kompletní výčet a popis by vydal na celou knihu. Proto popíšu jen některé a poté se budu věnovat ostatním z mého pohledu hlavním a zajímavým aspektům.

7.1 Obecné rozdíly v tělesné stavbě žen a mužů

Ženy jsou v průměru nižší a lehčí. Je to způsobeno jejich drobnější kostrou. Ta u mužů váží v průměru 4264 g, u žen 2928 g, což tvoří poměr 100:146. Kromě jazyka je ženské svalstvo slabší a méně váží – 14,75 kg oproti 24,5 kg u mužů. Muž unese jednou tolik, co sám váží, žena polovinu své váhy. Ženské svalstvo má přibližně o půl procenta větší obsah vody. Podkožní tuk se více usazuje v ženském organismu – v průměru 15,67 kg, oproti 6,15 kg u mužů. Distribuce podkožního tuku je též odlišná. Muži mají v průměru v poměru ke zbytku těla přibližně o 2% kratší trup, což je dáno delším břichem žen, fyziologicky opodstatněným jejich mateřskou funkcí (Neumann, 1970).

Muži jsou širší v ramenou, ženy v bocích. Příčinou širších boků u žen je vyvinutější pánev, která usnadňuje porod. Krev ženy obsahuje o něco víc vody, plazmy. Je lehčí, s menším obsahem červených krvinek: 4500 000 v 1 ccm oproti 5000 000 v 1 ccm. Krev v ženském těle se tvoří rychleji, proto snáze než muži ženy snášejí ztrátu krve a rychleji ji

nahradí. Uvedené údaje se vztahují na nejprozkoumanější, bílou rasu, především Středoevropany (Neumann, 1970).

7.2 Stavba mozku, nervový systém u mužů a žen

Ženská lebka je kratší než mužská, a to v poměru 96,1:100, avšak delší oproti tělesné délce. Stejně tak je to s šířkou ženské hlavy a jejím objemem. Mozek žen je v průměru lehčí než mužský, u dospělých Středoevropanů stejného věku je zde poměr asi 1220:1360 g. Mozek muže je větší i vzhledem k tělesné výšce, ale menší v poměru k hmotnosti. Na 50 kg tělesné váhy připadá přibližně 112,6 g mozku u mužů, u žen 1176,9 g (Neumann, 1970). V knize *Mozek a řeč* od autorů Lova a Webba, jsem však našel údaj, který se od Neumannova značně liší. Jako průměrná hmotnost lidského dospělého mozku je zde uvedena hodnota 1350 g (Love a Webb, 2009).

Rozdíly ve stavbě mužského a ženského mozku jsou stále předmětem zkoumání. Znalosti, které doposud máme, nám ale naznačují, že existují dva druhy rozdílů mezi muži a ženami. Jeden je dán samotnou konstrukcí mozku, druhý rozdílným aktivováním a odlišnou kooperací mozkových center při řešení různých úkolů. Ženy mají v mozku v centrech pro jazyk a sluch o 11% více neuronů než muži (Brizendine, 2006). I když je autorka knihy, ze které čerpám zastávkyní biologického determinismu (viz. její citát na [straně](#)), osobně aspoň v tomto údaji o vyšším počtu neuronů v centrech jazyka a sluchu u žen cítím možnou souvislost s vyšší distální stimulací dívek v dětství, o které jsem psal v kapitole o rozdílech v komunikaci a hraní s holčičkami a chlapci. Myslím, že je možné, aby důvody popsané v této kapitole byly příčinou toho, že dívky prokazují kolem jedenácti až třinácti let lepší verbální schopnosti než chlapci, zatímco chlapci vynikají v úkolech vyžadujících vizuálně prostorovou představivost (Langmeier a Krejčířová, 1998).

Hlavní stanoviště pro paměť a emoce – hippocampus- je též větší u žen, stejně jako centra vymezená pro jazyk a pozorování emocí u druhých. To znamená, že ženy jsou v průměru lepší ve vyjadřování emocí a pamatování si detailů emocionálních událostí. Muži mají na druhou stranu dvaapůlkrát větší mozková centra pro sexuální vzrušení, aktivitu a agresi (Brizendine, 2006). Zvýšená úroveň agresivity je podle antropologických výzkumů patrná u všech studovaných kultur. Je však nutné dodat, že agresivita byla obvykle studována v experimentálních situacích, ve kterých byla její pravděpodobnost výskytu oproti reálnému životu zvýšena (Langmeier a Krejčířová, 1998).

Občas je diskutována vazba mužské agresivity na chromozom Y. Podle některých údajů se mezi zločinci často objevuje chromozomální kombinace XYY. Tato abnormalita se však v mužské populaci objevuje pouze zhruba v jednom případě z 350. Vzhledem k nízkému výskytu těchto jedinců není toto tvrzení uspokojivě prokázáno (Oakleyová, 2000).

Při výzkumu mozku naráží vědci na fakt, že se k němu užívá zvířat, většinou krys, a ne lidí. Ovšem je značně diskutabilní, zda jsou mozky krys srovnatelné s těmi lidskými. Pokusy, které si kladly za cíl odhalit v lidském mozku pohlavní rozdíly v minulosti identifikované u krys, skončily u lidí často bezvýsledně. Další obtíží při zkoumání mozku je fakt, že se mozek mění s tím, jak lidé stárnou, a také v závislosti na zkušenostech a prostředí, ve kterém žijí (Renzetti a Curran, 2003).

Mužský mozek je sice v průměru větší než ženský, ale dochází u něj během let ke ztrátě mozkové tkáně třikrát rychleji než u žen. Růst nové tkáně je však možné stimulovat poskytováním nových impulsů. Třetí problém představuje nejistota vědců, zda struktura mozku ovlivňuje jeho funkci, či způsob jakým mozek funguje, buduje jeho strukturu (Renzetti a Curran, 2003).

Někteří výzkumníci se domnívají, že ženy mají méně lateralizovaný mozek než muži. Lateralizace mozku u lidí přímo souvisí s řečí a vizuálně-prostorovými schopnostmi. U mužů se předpokládá oddělení jazyka v levé hemisféře od vizuálně-prostorových schopností v pravé hemisféře extrémnější než u žen. Navíc jsou u mužů některé další asymetrie týkající se velikosti určitých oblastí pravé a levé hemisféry větší než u žen (Lippa, 2006).

Důsledkem vyšší lateralizace mozku mužů je jejich vyšší závislost na jedné hemisféře při vykonávání mozkové činnosti jednoho či druhého druhu (prostorově vizuální či jazykové), zatímco ženy mají oblasti zaměřené na oba druhy těchto schopností více rozptýlené. Tuto teorii podporuje i zjištění, že se ženy po mozkových příhodách a mozkovém poškození zotavují rychleji než muži. Navíc vykazují menší poruchy v důsledku poškození mozku (Renzetti a Curran, 2003). Poranění levé hemisféry narušuje mnohem více schopnosti v řeči u mužů než žen. Ty mají části pravé i levé hemisféry spojeny s jazykovými, stejně jako s vizuálně prostorovými schopnostmi. Jedna hemisféra může tím pádem druhé hemisféře pomoci v činnosti, pokud je z nějakého důvodu její funkce narušena. Navíc se zdá, že kalózní těleso, útvar zprostředkovávající komunikaci obou hemisfér, u žen obsahuje hustší síť neuronů, než u mužů. To znamená, že u žen

funguje plynuleji komunikace jedné strany mozku s druhou, což by vysvětlovalo výsledky některých výzkumů, podle kterých ženy hovoří plynulejší mluvou než muži (Lippa, 2006).

Rozdílný způsob fungování mozku u žen a mužů se snažila zjistit i jedna německá studie. Vědci sledovali mozky mužů a žen při mentální rotaci abstraktních, trojdimenzionálních tvarů. Nebyly zjištěny rozdíly v úspěšném splnění úkolu, avšak byly zaznamenány pohlavně specifické rozdíly v aktivaci mozkových okruhů, které zkoumané osoby používaly k dokončení úkolu. Ženy spustily mozkové dráhy spojené s vizuální identifikací a strávily delší čas než muži zobrazováním objektu v mysli. Odlišný postup v mozku při vypracovávání úkolu vedl k tomu, že ženy potřebovaly více času než muži, aby dospěly ke správné odpovědi. Studie ukázala, že zástupci obou pohlaví zvládají stejné kognitivní funkce. Ženy k nim však užívají jiné mozkové dráhy (Brizendine, 2006). Osobně se domnívám, že autorka zde poněkud mlží, když na základě výzkumu majícího za cíl zjistit způsob mozkových procesů při mentální rotaci objektem, zobecňuje výsledky na kognitivní funkce obecně.

7.3 Muži, ženy a agresivita

Nejvýraznějším uváděným rozdílem v chování mezi muži a ženami, bývá míra agresivity, která má souvislost s mužským pohlavním hormonem testosteronem, někdy přímo nazývaném hormonem vzteku. Proto se zaměřím na některé výzkumy, které byly v souvislosti s touto látkou provedeny.

Termínem hormony se označují veškeré produkty žláz s vnitřní sekrecí. Patří k nim hypofýza, nadledvinky, štítná žláza, slinivka břišní, vaječníky, varlata. Množství a skladba hormonů vylučovaných muži a ženami jsou přibližně stejné. U žen však obvykle množstvím převládají ženské pohlavní hormony, estrogen a progesteron. U mužů jsou obecně vyšší hladiny testosteronu a skupiny hormonů označovaných jako androgeny neboli mužské pohlavní hormony (Oakleyová, 2000).

Obě pohlaví tedy uvolňují pohlavní hormony, které kromě testosteronu vylučují i další androgeny a také estrogeny – estron, estradiol, estriol a dále progestereny. Z estrogenů vylučují muži pouze estradiol, ženy produkují všechny tři. Právě hormon společný mužům i ženám je ze všech tří estrogenů nejvíce prozkoumán. Jeho hladiny v organismu oproti testosteronu nekolísají v závislosti na denní dobu či stimulech

přicházejících zvenčí tak výrazně. Produkce ženských hormonů obecně je závislá spíše na měsíčním reprodukčním cyklu a menopauze (Renzetti a Curran, 2003).

7.3.1 Vliv testosteronu

Mnoho výzkumů vztah mezi testosteronem a agresivitou potvrzuje. Experimenty provedené na myších samcích, kteří byli v jeho rámci chemicky či fyzicky kastrováni, vykázaly snížení agresivního a dominantního chování u takových jedinců. Naopak ve studiích, při kterých byly hladiny testosteronu uměle zvýšeny, agresivní a dominantní chování zvýšilo, a to u samců i u samic. Zajímavé je též zjištění, že u většiny živočišných druhů mají více testosteronu samci. Ti vykazují právě dominantní a agresivní chování spíše než samice. (Lippa, 2006).

Jedním z mála druhů, u kterých je hladina testosteronu v organismu vyšší u samic, jsou hyeny skvrnité. Tato zvířata žijí až v osmdesáticenných smečkách vedených vždy samicí. Když smečka požívá svou kořist, má i ta nejmenší a nejslabší samička ze smečky přednost před nejsilnějším a nejstatnějším samcem. Tato pozice však není udržována nějakými „ženskými vnadami“. Samice jsou vždy připraveny kousat a drápat kohokoli, kdo by je sebeméně vyprovokoval (Hamer a Copeland, 2003). Fausto-Sterling zase uvádí pozorování, které zjistilo stejnou úroveň agresivity u samic i samců pískomilů a křečků. (cit. dle Renzettiho a Currana, 2003, s. 81).

Vliv působení testosteronu v určité fázi vývoje zárodku, důležité při rozhodování o narození samce či samičky, byl v minulosti mnohokrát zkoumán. U několika živočišných druhů bylo zjištěno, že pokud je samičí zárodek naočkován mužským pohlavním hormonem, jeho pohlaví se zcela změní. Na druhou stranu, kastrována obou genetických pohlaví, se v experimentech vyvíjeli jako samičky. To ukazuje na možnost, že přítomnost testosteronu zajišťuje vývoj mužského pohlaví a zabraňuje vývoji ženských znaků, které by se mohly vyvinout samostatně. Aby se embryo vyvinulo v samičku, nemusí jeho gonády produkovat ženské hormony. Diferenciace pohlaví tedy závisí hlavně na přítomnosti či nepřítomnosti testosteronu v organismu a také na načasování, kdy je organismus jeho působení vystaven.

U výzkumu prováděného na králících bylo zjištěno, že kastrace před 21. dnem prenatalního vývoje způsobí vytvoření úplného ženského pohlaví, po 24. dnu však již nezvrátí přirozený vývoj v mužské pohlaví. U lidí představuje toto kritické období pár dní

před koncem třetího měsíce těhotenství, kdy je plod vystaven vysokému působení testosteronu (Oakleyová, 2000).

Zda je testosteron zodpovědný za zvýšenou agresivitu a tedy i za vyšší agresivitu mužů oproti ženám, se snažil zjistit i výzkum prováděný na vzorku 4462 amerických válečných veteránů. V deseti procentech se ve vzorku těchto mužů vyskytovalo agresivní chování, nedovolené opouštění kasáren, zvýšená konzumace alkoholu, drog a častější střídání sexuálních partnerek. Dále měli problémy se svými vrstevníky, rodiči. Tito muži vykazovali značně zvýšenou hladinu testosteronu (Hamer a Copeland, 2003). Zkoumaní vojáci byli přibližně stejného věku. To je důležitý faktor, protože se zdá, že úroveň agresivity se v průběhu času mění. Má svůj vrchol kolem osmnáctého až dvacátého druhého roku a poté se snižuje (Lippa, 2006). Ve spojitosti s agresivitou, kriminalitou a sexuálním chováním, uvádí Matoušek a Kroftová, že křivka kriminality kopíruje v grafech křivku sexuálního chování a vykazuje nejvyšší hodnoty právě v rozmezí mezi 18 – 22 lety. Doplňují, že přesto je v některých nových studiích vztah mezi hladinou testosteronu a agresivitou mužů zpochybňován (Matoušek a Kroftová, 2000)

Je pravda, že tak jako v mnoha jiných oblastech, ani v otázce působení testosteronu na agresivitu není zatím zjištěna jasná odpověď. Je sice pravda, že mužský pohlavní hormon testosteron je v určitých případech možné prokazatelně spojit s mírou agresivity v chování, ale zároveň platí, že jakékoli střetnutí s agresivitou mění hladinu testosteronu.

Skupina vysokoškolských zápasníků s přibližně totožnou hladinou testosteronu, byla podrobena měření tohoto hormonu před zápasem a po něm. Výsledky ukázaly, že vítězům hladina testosteronu stoupla, poraženým klesla. Stejný jev bylo možné pozorovat při měření u tenistů a dokonce i u šachistů (Hamer a Copeland, 2003).

Autoři v knize sice píší o oboustranném působení testosteronu a agresivity, ale dokládají to příklady, které podle mého mínění spíše naznačují souvislost s úspěchem, či neúspěchem v soupeřivé aktivitě. Stejný dojem mám i z dalšího jimi uváděného pokusu, kdy vysokoškolské studenti pod vedením Briana Clauda a jeho kolegů, měli možnost vyhrát či prohrát pět dolarů při házení mincí. Účastníci pokusu neměli šanci výsledek ovlivnit, přesto u nich došlo ke změnám v množství vyloučeného testosteronu. U vítězů směrem nahoru, u poražených směrem dolů (Hamer a Copeland, 2003). Renzetti a Curran píší o spojitosti dominance/proslulosti a testosteronem (Renzetti a Curran, 2003)

Kromě testosteronu je zde navíc ještě jeden biologický faktor, který se zdá být důležitým prvkem při výskytu agresivity. Je jím serotonin, neurotransmitter, jehož rozkladem vzniká v mozku 5hydroxyindolyloctová kyselina. Serotonin je jedním z neuromodulátorů, jehož prostřednictvím spolu navzájem komunikují nervové buňky. Vzruchy vznikající v jedné buňce jsou pomocí neurotransmiterů přenášeny na další buňky, kde po navázání na určité citlivé místo, nazývané receptor, ovlivní jejich činnost (Praško aj. 2003).

7.3.2 Vliv serotoninu

Serotonin způsobuje, že se lidé cítí špatně. Je to chemická látka, kterou nás mozek trestá. Vždy, když jsou lidé rozzlobení, či zlostní na sebe či okolí, když jsou depresivní či agresivní, je viníkem serotonin (Hamer a Copeland, 2003).

Toto tvrzení mi vyznívá poněkud přehnaně. Zejména kvůli způsobu podání informace, které působí z mého pohledu absolutisticky a strhává veškerou pozornost na serotonin, jako by to byl jediný nezpochybnitelně hráč v oblasti zmíněných psychických stavů a projevů chování, jakým agresivita je. Kdybych měl nekriticky přijmout toto tvrzení, byl bych zmaten faktem, že autoři přisuzují touto formulací stejnou váhu působení serotoninu v oblasti agrese a zlosti, smutku i depresivity. Jak je ale možné, že deprese je častější u žen v období dospívání v poměru 2:1 a později dokonce v poměru 5:1,5 (Vágnerová, 2008), zatímco agresivní chování je častější u mužů podle údajů v knize Ženy-muži v poměru 3:1 (Karsten, 2006)?

Má otázka na tomto místě by zněla, co způsobuje rozdílnou reaktivitu u žen a mužů na stejný biologický jev – jinou míru přítomnosti serotoninu. Mírným obloukem bych se tím dostal k sociokulturnímu působení společnosti upravující chování svých členů. U dívek se v období, kdy se utváří pohlavně typické pohlaví, ze strany sociálního okolí často vyskytuje více než u chlapců mechanismus popisovaný jako motivace neúspěchem. Úspěchy, které mají ve škole i jiných oblastech, rodiče i učitelé často svádí na okolní vlivy, zatímco neúspěchy jsou jim uznávány v plné míře. Pokud si tento postoj generalizují a přijmou do svého sebepojetí, ani si nemohou připadat jako strůjkyně svého štěstí. Tvoří se v nich pozvolna postoj popisovaný jako naučená bezmocnost, který psychologové evidují mnohem více právě u probandů ženského pohlaví. Zážitky z tohoto období se u děvčat

často pojí se stále silnějším negativním sebehodnocením a stojí v cestě vytváření pozitivního pocitu vlastní hodnoty (Karsten, 2006).

Právě narušené sebepojetí je jednou z možných příčin depresivního prožívání. Podle behaviorálního směru je deprese reakcí na ztrátu pozitivního posílení z okolí. Člověk z nějakého důvodu přestane být chválen, přijímán a oceňován nebo začne být dokonce kritizován, odmítán a znevažován. Na takové impulsy může reagovat naučenou bezmocí, která původně měla za úkol přilákat pomoc okolí. Behavioristé zastávají názor, že lidé trpící depresí mají nedostatek sociálních dovedností, což jim zabraňuje získat dostatek pozitivního posílení (Práško aj. 2003).

Jsem si vědom toho, že chemické reakce v organismu vyvolávají různé reakce a stavy. Svou úvahou jsem chtěl především vyjádřit pochybnost nad podle mého názoru nekorektní formulací, která vynechává jiné biologické vlivy a též ignoruje faktor zatím nezodpovězené otázky příčiny a následku, kdy podle některých teorií figuruje příčina jako následek u teorií jiných a obráceně. A to i v biologicko-sociálním, ale i socio-biologickém smyslu.

To dokládá i experiment Mike McGuirea, který byl proveden na University of California Los Angeles. Vědci farmakologicky upravovali hladinu serotoninu u kočkodanů. Nízká hladina tohoto neurotransmiteru způsobovala u opic větší agresivitu, vysoká hladina klid. Kočkodani s nejvyššími hodnotami měli největší šanci, že dosáhnou vedoucího postavení ve skupině. Po nějaké době změnili experimentátoři strukturu skupiny tak, že opičáci z nejvyšších společenských pozic se ocitli na dně sociálního žebříčku a ti, kteří byli dříve outsidersy se dostali do vedení. Při dalším měření hladin serotoninu, vykazovali noví vůdci vyšší hodnoty než ve starém uspořádání. Bývalým vůdcům hladina klesla, začali být pozorovatelně více nepřátelští, podráždění a občas se chovali násilně. Stejně jako u testosteronu i u serotoninu zdá se platit, že jeho hladina ovlivňuje chování a chování působí na jeho hladinu (Hamer a Copeland, 2003).

Na závěr ještě uvedu poslední experiment, který se týká serotoninu a jeho přímého vztahu k agresivnímu chování. Genetické inženýrství umožnilo vědcům vyšlechtit plemeno myši, které postrádalo jeden ze serotoninových receptorů zvaného 5-HT1B. V pokusu využívajícího tyto myši, byli zmutovaní samečkové první měsíc chování odděleně od sameček nezmutovaných. Po měsíci byli mutanti umístěni do klecí s normálními samci, ze kterých byli vybráni jedinci pro přidání do klecí s geneticky manipulovanými zvířaty.

„Obyčejné“ myši reagovaly na vetřelce zaútočením po prvních 160 sekundách. Ke skutečným projevům násilí a útokům na vetřelce docházelo v průměru každé tři minuty. Nezmutované myši v klecích mutantů byly poprvé napadeny po 90 sekundách, každé tři minuty byly šestkrát kousnuty, pronásledovány a ohrožovány. Útoky byly rychlejší a přicházely šestkrát častěji než u normálních myší. Ztrátou jednoho z dvanácti serotoninových receptorů se myši chovaly agresivněji o 600% (Hamer a Copeland, 2003).

Vojáci, samci myší, samci opic, judisté, šachisté. Z literatury mám pocit, jakoby ženské pohlaví ani neexistovalo. Pokud se vyloženě nezkoumá vztah mezi muži a ženami či samci a samičkami, je ženský rod opomíjen. Ovšem stejně mám pocit, že se většinou v tomto tématu věnují více mužskému pohlaví. Z výzkumů, které jsem v této kapitole uvedl, mám pocit, jako by se rozdíl v agresivitě mužů a žen nedaly zjistit jinak než zkoumáním mužů a zvířecích samců, ženské pohlaví mi přijde poněkud opomíjeno. Trochu mi to připomíná jev popsany v části o ignorování žen v antropologických studiích. Hledal jsem v literatuře výzkumy, u kterých by se zjišťovala agresivita na subjektech ženského pohlaví. Avšak v drtivé většině se vše stále točí okolo pohlaví mužského. Vede mě to k zamýšlení o tom, jak moc jsme přisoudili agresi mužům a do jaké míry o agresi v souvislosti s ženami v naší kultuře mlčíme. Kromě vztahové agrese, projevující se ostrakizací ze skupiny, pomlouváním a šířením drbů, je podle naprosté většiny odborníků agrese doménou mužů (Lippa, 2006).

Já jsem toho názoru, že se dá označit mužské pohlaví obecně za agresivnější v současném sociokulturním prostředí, které je svou strukturou a působením v agresivitě podporuje. Bylo prokázáno, že hladiny dvou chemických látek ovlivňují agresivní chování, stejně jako tento vztah funguje reverzibilně, dokonce v závislosti na sociálním postavení. Ani já nejsem přesvědčen, že se dá jednoznačně určit jen biologická či sociální příčina. Myslím, že zajímavou otázkou by na tomto místě bylo, jak agresivní by asi muži byli, kdyby zde bylo třetí pohlaví, fyzicky silnější o tolik, o kolik jsou muži silnější než ženy.

Takovou otázku bych považoval za vhodnou vzhledem k možnosti, že určité znevýhodňování žen, může být pozůstatkem dob, kdy je do podřízené pozice dostala jejich oproti mužům nižší fyzická schopnost konfrontace s fyzickou agresí. V dnešní době, kdy taková konfrontace není tak častá jako kdysi, můžeme namítnout, že je to nesmysl. Ale v nastavení tak početné a rozmanité společnosti, jako je lidstvo, nelze z mého pohledu předpokládat změny v jiném, než pozvolném tempu. Zvláště, když jsme z historického

hlediska jen pár let po tom, co jsme si začali uvědomovat, že zástupci obou pohlaví jsou si rovni i ve svých odlišnostech.

8. Současné trendy vývoje pojetí Gender ve vědách o člověku, společnosti a kultuře

V současné době je pojetí genderu ve vědě zkoumáno především z pozic postmoderních, poststrukturálních a diskurzivních teorií. Tyto teorie zpochybňují představy, že genderová identita je něčím jasně stabilním a poznatelným. „Post“ teorie, jak mohou být také označovány, reflektují a prohlubují současnou nejistotu kolem v minulosti nepochybných základů vědění, představujících koncepty pravdy a pokrokového vývoje. Nejistotu chápou jako něco pozitivního, jako šanci pro vznik jiných a možná i lepších způsobů existence. Ženskost ani mužskost nepovažují za lidskou přirozenost, ani za sociálně osvojené role. Místo toho dekonstruují tyto termíny a vše, co symbolizují, do mnoha nesourodých, částečně nevědomých a mocensky naplňovaných identifikací. Konkrétně například poststrukturální feminismus zastává tezi, že než potvrdit kategorie žena a muž, je lepší pro odstranění nerovností mezi muži a ženami tyto kategorie rozvolnit, dekonstruovat a tím pádem destabilizovat nerovnosti, které jsou na nich založeny (Zábrodská, 2009).

Post teorie jsou poměrně nové směry sociálněvědní a feministické teorie a výzkumy, které rozpoznávají problematičnost takových pojmů jako pravda, realita, pokrok, jáství a zkušenost. Tyto pojmy jsou post teoretiky vnímány jako historicky a kulturně specifické konstrukty, které nelze chápat jako nezpochybnitelné základy svého teoretizování a politiky, ale jako objekty, které je nutné podrobit kritickému zkoumání. Záměrem těchto směrů je analýza způsobů, kterými je sociální realita konstruována a nikoli samo objektivní poznání sociální reality. Jako cíl si kladou rozšířit možnosti kulturní srozumitelnosti, otevření nových způsobů chápání sociální reality, které posunuly hranice toho, co je dnes v nastavení společnosti myslitelné a legitimní (Zábrodská, 2009).

8.1 Poststrukturalismus

Poststrukturalismus je rozmanitá skupina teoretických koncepcí hlavně francouzského původu, které se zabývají vztahem mezi subjektem, věděním a mocí. V rámci tohoto směru je subjekt chápán ne jako autentický a zcela vědomý zdroj vědění o světě, ale jako výsledek mnoha různorodých technik disciplinační moci, která jej tvoří a kterou subjekt dále reprodukuje a přetváří ve svých aktech. Toto teoretické východisko vychází z prací Michela Foucaulta. Foucaultovy historické analýzy dokládají provázanost vědění a moci a

ukazují, že žádné vědění, včetně toho kritického, nemůže stát vně mocenských vztahů (Zábrodská, 2009).

8.2 Obrat k diskurzu a diskurzivní analýza

Obrat k diskurzu představuje poměrně novou výzkumnou orientaci pozorovatelnou napříč sociálními a humanitními disciplínami od počátku osmdesátých let dvacátého století. Charakteristický je pro ni přesun zájmu od studia psychické a sociální reality jako takové, k analýze zejména jazykových prostředků, jakými je realita tvořena, reprodukována a měněna (Zábrodská, 2009).

Skupinou metod, která se v dnešní době zabývá i problematikou gender, je diskurzivní analýza. Ve dvou posledních desetiletích se soubor těchto metod rozvíjí v lingvistice, sociální psychologii, sociologii, politologii, pedagogice a dalších. Diskurzivní analýza umožňuje zkoumat utváření psychické a sociální reality a její reprodukování a změny v jazyce, či jiných znakových systémech. Zatímco poststrukturalismus a jiné „post“ teorie přinášejí inspirativní teoreticko-filozofický rámec pro uvažování o genderové identitě jako o diskursivně konstruované, diskurzivní analýza formuluje postupy zkoumání těchto konstrukcí na konkrétních datech. Na rozhovorech, ohniskových skupinách, mediálních zprávách nebo psaných dokumentech. Hlavní směry diskurzivní analýzy jsou například konverzační analýza, diskurzivní psychologie, kritická diskurzivní analýza a poststrukturální diskurzivní analýza (Zábrodská, 2009).

Konverzační analýza a diskurzivní psychologie se zaměřují na detailní analýzu řečové interakce a k řeči se staví jako k druhu sociálního jednání, jehož jednotlivé prvky musejí být interpretovány z hlediska funkce, kterou mají v momentálním interakčním kontextu. Oba tyto směry sdílejí zájem o tzv. účastnickou orientaci, o orientaci na způsob, jakým se mluvčí v interakci zaměřuje na aspekty sociální reality, které v dané interakci dělá relevantními. Na mluvčí je v pojetí konverzační a diskurzivní psychologie pohlíženo jako na aktivní a intencionální účastníky/účastnice sociálního dění, kteří využívají svých jazykových a sociálních dovedností k dosahování zamýšlených cílů. Kritické směry, jakými jsou kritická diskurzivní analýza a poststrukturální diskurzivní analýza zkoumají způsoby, jakými jsou udržovány nerovné mocenské vztahy mezi jedinci či skupinami a dále pomáhají řešit aktuální společenské problémy (Zábrodská, 2009).

Poststrukturalismus a diskurzivní analýzu spojuje právě zájem o jazyk, jako o hlavní, i když ne jediný prostředek konstrukce sociální reality. Oba teoretické rámce zastávají názor, že jazyk má produktivní povahu. Utváří to, co pojmenovává. Vše, co je řečeno, je možné vnímat jako akt, který reprodukuje a zároveň vytváří určitou verzi světa reálnou při současném vyloučení verzí jiných. Mluvím-li o sobě jako o muži, například pokud vysvětluji své konání pomocí odkazu na svou mužskost, pak zaprvé určuji toto jednání jako genderově relevantní (i když jím být nemusí), zadruhé konstruuji specifický význam mužskosti (ačkoli by mohl být jiný) a zatřetí vytvářím identitu sebe sama jako identitu muže (i když bych ji mohl odmítnout). A to přesto, že takové výroky nebudou více či méně přesně odhalovat nějaký skutečný, před-diskurzivní význam mužskosti, ale budou přebírat, re-citovat již existující významy mužskosti a znovu je dělat platnou součástí reality (Zábrodská, 2009).

Výpovědi o genderu jsou tedy produktivní ne v tom smyslu, že by se sám mluvčí mohl rozhodnout, jakou realitu bude svou řečí utvářet, ale tím, že mobilizují již existující lingvistické a diskurzivní prostředky, kterými je gender v daném socio-historickém kontextu možné a legitimní zdůraznit. V českém jazyce je takovým lingvistickým prostředkem gramatický rod, který sám o sobě nutí mluvící subjekt identifikovat se jako žena nebo muž (Zábrodská, 2009).

Napadá mě, jestli je čeština v tomto smyslu více genderově produktivní než například angličtina, ve které se gramatický rod sice vyjadřuje třeba u některých povolání (steward-stewardess), ale v běžném promlouvání v první osobě ne. Dále mě napadá, zda přiřazování mužského či ženského rodu věcem, které mají třeba v angličtině střední rod, nemůže ovlivňovat vytváření jiného vztahu k objektům. Zkrátka, zda tím, že my, Češi a Češky, sedíme na židli, která je sice formálně věc, ovšem rodem se o ní mluví stejně, jako by to byla žena, nevytváří náš jiný vztah k této věci, než k ní mohou mít angličané či angličanky, pro které je židle rodově to, stejně jako kterákoli jiná neživá věc. Ve své práci jsem již zmiňoval Sapir- Worfovu hypotézu. Myslím, že toto je jeden z příkladů, který by bylo možné v rámci její teze podrobit zkoumání.

8.3 Teorie performativity Judith Butlerové

Judith Butlerová, pravděpodobně nejznámější představitelka „post“ teorií genderu, tvrdí, že gender je performativní. Tedy, že trvalou esenci genderu tvoří opakované ritualizované akty a genderové stylizace těla. Za genderovými akty a projevy se podle ní neskrývá žádná vnitřní či skutečná genderová identita. Ta je utvářena právě těmi akty, které se jí zdají pouze vyjadřovat (Zábrodská, 2009). Podle Butlerové je třeba kritickou analýzu genderu formulovat nikoli jako zjišťování pravdy o genderu, ale jako „genealogii genderové ontologie, která by měla dekonstruovat gender do jeho konstitutivních aktů a umístit a vysvětlit tyto akty ve vztahu k povinnému rámci regulujícímu sociální projevy genderu (Butler in Zábrodská, 2009). Butlerová svým dílem nutí k zamyšlení, jakým způsobem pojmy a předpoklady, které považujeme za nezpochybnitelná východiska poznání (např. existence ženského a mužského pohlaví), legitimizují momentální společenské uspořádání. Tímto statusem nezpochybnitelnosti dopředu uzavírají možnosti svého kritického prozkoumání (Zábrodská, 2009).

9 Výzkumná část

Praktická část mé diplomové práce je tvořena dotazníkovým šetřením, pro které jsem využil svůj pětiměsíční pobyt v Holandsku. Multikulturní prostředí, které je ve městě Rotterdam (uvádí se, že zde žijí lidé ze 175 zemí světa), kde jsem bydlel, přímo vybízelo ke srovnání dat několika různých kultur. Pro komparaci dat jsem si zvolil Holanďany, Turky a Čechy. Volba národnosti mých respondentů se v závěru ukázala jako ne zcela vhodná, o tom však budu podrobněji psát dále.

9.1 Metodologická východiska a metodologie výzkumu

Po vytvoření dotazníku ve wordové podobě, jsem vytvořil ještě internetovou verzi na stránkách Ulož to.cz. Zde jsem spustil zkusný sběr dat, abych na základě připomínek a zjištěných nedostatků ve struktuře dotazníku, mohl provést jeho finální úpravy. Po zakomponování změn jsem vymazal předešlé výsledky a začal nový sběr, tentokrát „naostro“.

Ten samý dotazník bez jakýchkoli změn jsem vytiskl a padesátkrát okopíroval. Provedl jsem osobní sběr dat na jedné z vysokých škol. Byla to škola, ve které jsem studoval, chtěl jsem začít ve známém prostředí. Následně jsem prošel výsledky a zjistil, že mám mnoho odpovědí od žen, ale málo od mužů a navíc hodně odpovědí studentů z humanitně a pedagogicky zaměřených směrů a málo z jiných studií. Proto jsem s další várkou padesáti dotazníků provedl šetření na jiné vysoké škole, tentokrát obchodně a právně zaměřené, kde jsem též doplnil soubor respondentů o muže a o odpovědi studentů odlišného okruhu studia, než při prvním sběru dat. Při vyhodnocení jsem zkombinoval výsledky z elektronického i osobního sběru dat.

Vytvořený dotazník obsahoval celkem 30 otázek. Tento počet byl rozčleněn do pěti kategorií, kterými jsem zamýšlel zjistit odpovědi na odlišná témata. Odpovědi jsem následně porovnal mezi muži a ženami jedné národnosti a s muži a ženami z ostatních kultur obsažených v dotazníku. Cílem mého výzkumu bylo porovnání mezipohlavní a mezikulturní situace v oblastech určenými bateriemi otázek, které jsem použil. Ve srovnání

se sice vyjadřuji i ke zjištěným rozdílům mezi muži a ženami jedné národnosti, avšak důraz kladu především na mezinárodní srovnání, čemuž odpovídá i formulace hypotéz.

První okruh dotazů byl zaměřen na konfrontaci s autoritou, představovanou rodiči a učiteli. Těmito otázkami jsou otázky č. 1, 6, 8. Druhá skupina otázek měla za cíl zjistit přibližnou situaci ohledně postavení mužů a žen v procesu vzdělávání a po něm – otázky č. 2, 3, 4, 5, 7. Třetí okruh dotazů – 9, 10, 11, 12, se týkal tvrdých dat ohledně situace v rodině z hlediska vzdělání, financí, mateřství a rozhodování. A konečně otázky 13-25 zjišťovaly stereotypní představy ohledně mužských a ženských vlastností. Zbytek otázek jsou především třídící otázky na pohlaví respondentů, jejich věk, vzdělání a národnost.

9.2 Charakteristika výběrového souboru

Důvod, který mě vedl k výběru respondentů z těchto zemí, byla vlastně především zvědavost. Chtěl jsem vidět, jak si stojí v různých oblastech dvě země geograficky a kulturně poměrně blízké, ve srovnání s kulturně odlišnou a polohově vzdálenou zemí.

Dalším kritériem bylo, aby respondenti byli studenti vysokých škol, dlouhodobě žijících a studujících ve svých zemích. Chtěl jsem, aby byli co možná nejvíce v kontaktu se svou kulturou. V Holandsku je například početná skupina Turků. Ovšem ty jsem pro svůj záměr nechtěl použít, protože vysokoškoláci z této minority od malička navštěvovali holandské školy a byli značně ovlivněni jinými kulturními vlivy. Odpovědi těchto respondentů bych snad mohl použít v oblastech týkající se rodiny, protože zde se stále udržují zvyky přinesené z Turecka. Ale u otázek ohledně školy, bych podle mého názoru nezískal výsledky, které by byly odpovídající, protože tito studenti nestudují ve své zemi. Možná, že by mohli podat zprávu, která by se týkala zkušeností jejich přátel v Turecku, takové informace se mi již zdály nespolehlivé. Vysokoškoláky jsem vybral i vzhledem ke struktuře dotazníku, který obsahuje otázky týkající se právě na oblast vzdělávání.

Při sběru dat jsem se snažil mít podobný počet respondentů mužského a ženského pohlaví. Zároveň jsem chtěl mít kolem stovky dotazovaných z každé země, s přibližným rozdělením na muže a ženy v poměru 50:50. To se mi podařilo u respondentů z Čech a Holandska. U Turků jsem úspěšný nebyl.

Tabulka počtu respondentů

	Ženy ČR	Muži ČR	Ženy NL	Muži NL	Muži Tur	Ženy Tur
Počet respondentů	51	50	50	47	15	19
Věkové rozpětí	18-31 (58) ¹	22-37	18-27	18-34	19-27	20-25

Při výběru země, kterou bych mohl srovnat s Holandskem a Českem, jsem volil mezi Indii a Tureckem. Nakonec jsem se rozhodl pro druhou možnost. Důvodem bylo, že jsem si při svém pobytu našel mnoho přátel z této země. Byli stejně jako já na studijním pobytu a po několika měsících se měli vracet. Poprosil jsem je o spolupráci s distribucí dotazníků v Turecku. Především tedy formou doporučení přes internet a rozesláním odkazu na příslušné webové stránky přátelům a známým. Vzhledem k tomu, že jsem měl slušnou návratnost internetových dotazníků od respondentů z ČR, předpokládal jsem podobný výsledek i u Turků. I když jsem touto formou získal určitý počet dat, bohužel to z mého pohledu nestačí na plnohodnotné srovnání se zbytkem respondentů z Čech a z Holandska. Také jsem doufal, že najdu dostatek zástupců Turecka i v osobně provedených dotazníkových šetřeních na školách. Zde jsem našel respondenty z Turecka, ale většina z nich dlouhodobě žila v Holandsku. Těch, co byli v Nizozemí na krátkodobý studijní pobyt jako já a moji přátelé, bylo minimum.

Můj neúspěch se získáváním elektronických dat od respondentů z Turecka vidím také v opomenutí jazykové bariéry. Podle mé zkušenosti byla jazyková vybavenost Turků nejhorší z celé naší studijní skupiny. A to i přesto, že mnoho z nich studovalo angličtinu, aby se mohli stát jejími učiteli. Všichni bez výjimky byli ve svých dvaadvaceti letech poprvé v cizině. Mnohdy nerozuměli ani základním frázím. Především tedy ze začátku, v průběhu pobytu se jejich schopnosti samozřejmě zlepšovaly. Věřím, že nízká návratnost dotazníku šířeného v elektronické podobě, který byl v angličtině, mohla být zčásti

---

¹ U věkového rozpětí v kolonce „Ženy ČR“ je v závorce uveden údaj 58. Je to nejstarší členka výběrového souboru, většina je zastoupena věkovým rozložením označených číslicí před závorkou, tedy 18-31.

způsobena i touto jazykovou překážkou. Možná, že i potencionální respondenti ochotní odpovědět na otázky svou snahu vzdali, protože jim překlad dělal příliš velké obtíže.

9.3 Obecný výzkumný předpoklad u skupin otázek

U odpovědí na pokládané otázky jsem obecně očekával podobnost odpovědí u respondentů z Čech a Nizozemí. Vzhledem k mé zkušenosti s Holanďany, kteří jsou podle mého názoru poněkud více bezprostřední, někdy bych řekl až drzí, v interpersonálním kontaktu, čekal jsem u nich nejvyšší míru vymezení se vůči autoritám v souboru otázek, které právě tuto oblast sledovaly.

U otázek ohledně podmínek ke vzdělávání jsem čekal minimální, až žádné rozdíly mezi respondenty z České republiky a Holandska. U Turků jsem očekával podřízenější postoj k učitelům a rodičům, plynoucí z jejich výchovy k respektu vůči autoritám.

U otázek ohledně podmínek ke vzdělávání jsem čekal minimální, až žádné rozdíly mezi respondenty z České republiky a Holandska. Též jsem předpokládal, že odpovědi budou svědčit o horších podmínkách pro studium u studentek a stejně tak méně rovnocenném přístupu učitelů ke studentkám oproti studentům.

V odpovědích na otázky, kterými jsem chtěl získat informace o názoru respondentů na tvrdá data z oblasti rodinného rozpočtu, mateřské a vzdělání rodičů, jsem opět odhadoval větší odlišení Čechů a Holanďanů od tureckých respondentů, vzhledem k mojí představě o pohlavně tradičnějším způsobu výchovy v Turecku. K takovému předpokladu mě vedly představy, které byly založeny především na zkušenostně neověřeném základě. Avšak už rozhovory s mými přáteli, či jinými známými, kteří z Turecka pocházeli, a já od nich měl možnost se o této zemi něco dozvědět, mi naznačily, že rozdíly v této oblasti možná nebudou tak velké. Obecně jsem předpokládal, že výsledky potvrdí tyto zažité sociokulturní trendy:

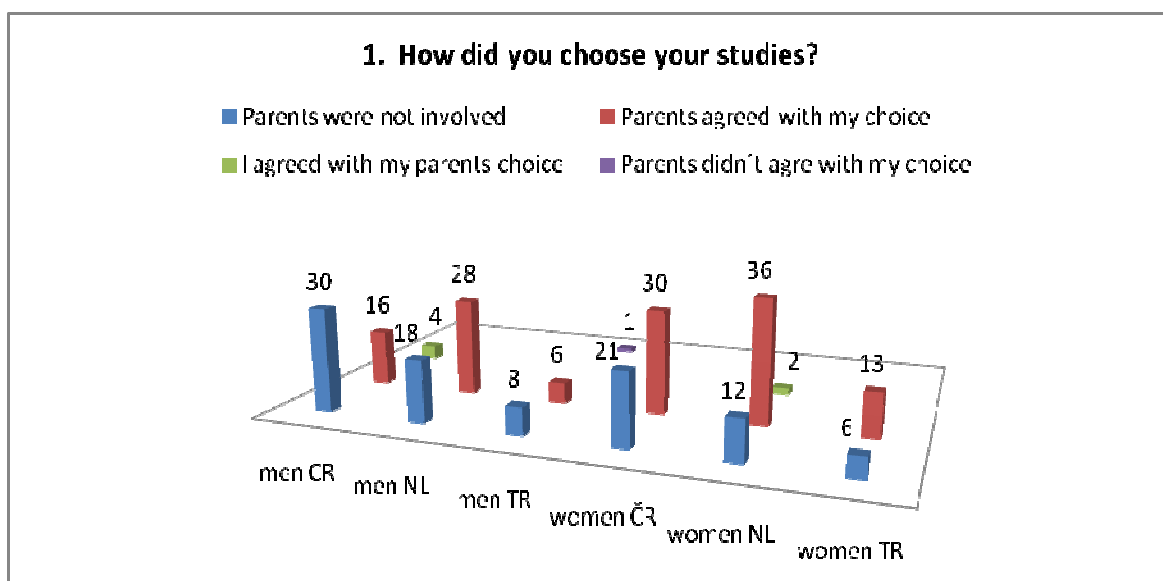
1. Otcové v rodinách respondentů a respondentek vydělávají v průměru víc peněz, než matky
2. Otcové v rodinách respondentů a respondentek mají obecně vyšší vzdělání než matky
3. Mateřská dovolená je stále naprostou výsadou matek

Odpovědi na otázky dotazující se na stereotypní představy ohledně vlastností žen a mužů nebudou v mezinárodním porovnávání komentovat všechny, jen ty, které budou nejméně odlišné. Tyto otázky mají za úkol vyjasnit, jakým způsobem se liší stereotypní představy u žen a mužů ve třech ve studii obsažených zemích.

V popisu výsledků se zaměřím zejména na odpovědi respondentů z Čech a Holandska, protože jejich poměr je podobný, Turků není z mého pohledu pro odpovídající srovnání dostatek. Při popisu a následné interpretaci dat se k výsledkům od zástupců této národnosti budu vyjadřovat, pouze budou-li i přes nízký počet tureckých respondentů a respondentek zajímavé, či z mého pohledu potenciálně vypovídající a významné.

9.4 Deskripce výsledků otázky 1-12

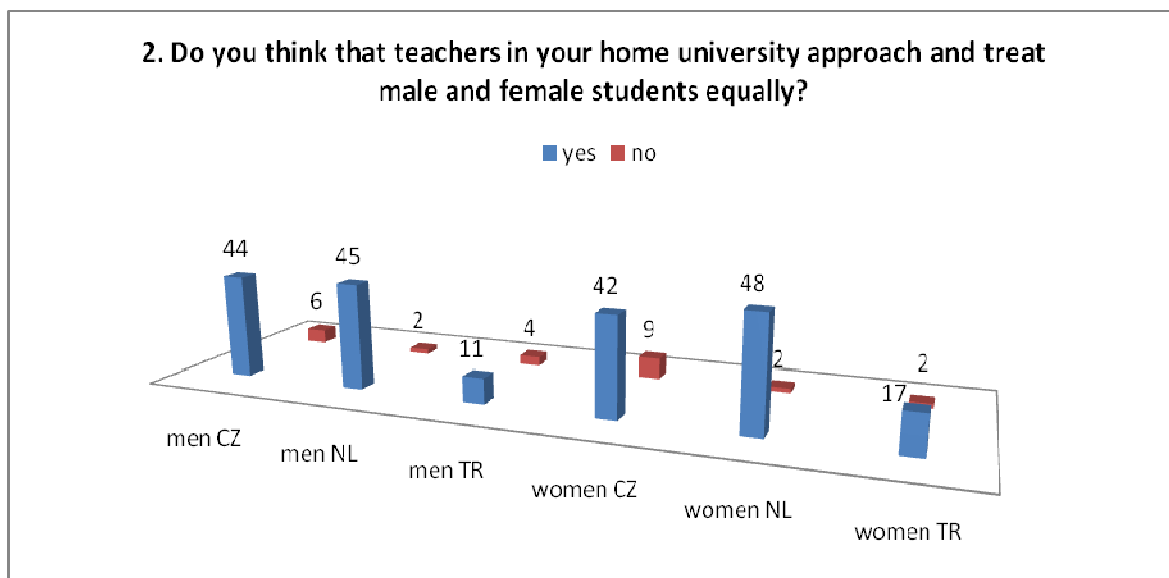
Otázka č. 1: *How did you choose your studies?*

Výsledky ukazují, že muži z Čech ve zkoumaném vzorku, oproti ostatním, méně zohledňovali názor rodičů při výběru svého studia a volili možnost č. 1. Druhou skupinou, volící si tuto možnost nejčastěji, jsou ženy z ČR, které s ohledem na počet dotazovaných ve vzorku měly podobné rozložení odpovědí jako muži z Holandska. Ženy z Holandska zvolily vzhledem k počtu respondentů vícekrát druhou možnost, ve které si vybraly své studium samy, a rodiče jim volbu odsouhlasili. Třetí možnost, tedy výběr studia rodiči a odsouhlasení respondenty, využili ke své odpovědi čtyři Češi a dvě Holanďanky. Výběr studia i přes nesouhlas rodičů uvedl jeden Turek, pátou možnou odpověď – „My parents

chose my studies for me, but I didn't agree with their choice“, neuvědl nikdo z dotazovaných.

Otázka č 2: *Do you think that teachers in your home university approach and treat male and female students equally ?*

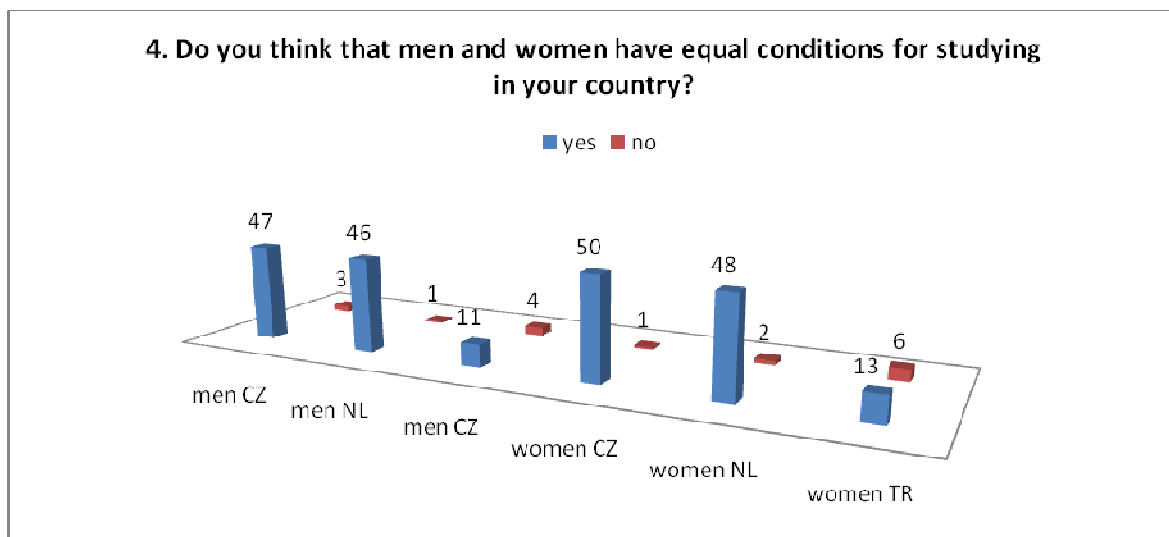

Tento graf ukazuje poměrně stejné zhodnocení přístupu učitelů ke studentům i studentkám u většiny dotazovaných. Nejvíce hodnotí přístup učitelů jako stejný ženy z Holandska, následují Holanďané, Češi, Češky. Záporná odpověď byla nejčastěji označena českými respondentkami, poté opět Čechy a zbytek dotazovaných poskytl stejný počet negativních odpovědí.

Otázka č. 3: *If your answer in the previous question was no, please specify*

Toto doplnění druhé otázky, stejně jako doplnění čtvrté otázky, využilo jen pár z dotazovaných. Konkrétněji 7 žen a jeden muž z Čech a jedna studentka z Turecka. Většina z komentářů se shoduje v přístupu k studentkám na technických oborech jako k méněcenným odborníkům. Dále je často zdůrazňován sexuální podtext v komunikaci či flirtování učitelů se studentkami.

Otázka č. 4: *Do you think that men and women have equal conditions for studying in your country?*

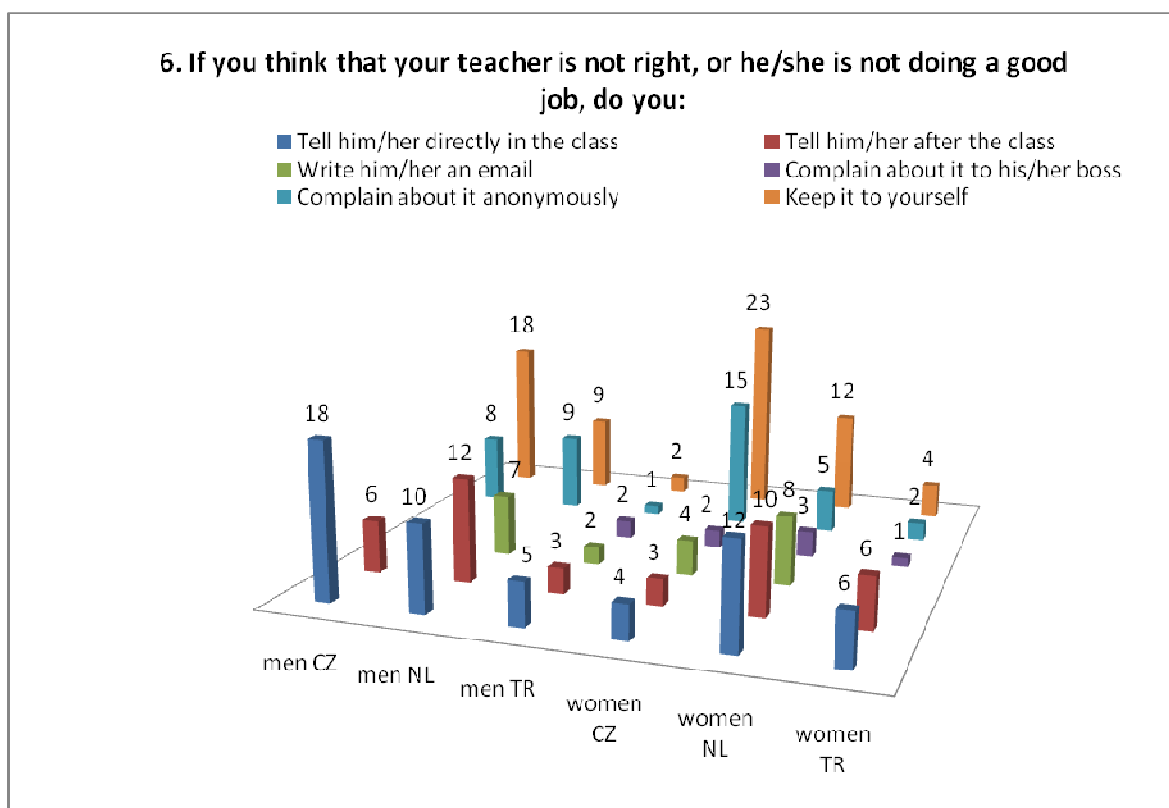

Stejně jako u otázky č. 2, i zde je patrné převážení kladné odpovědi. Nejvíce souhlasilo českých respondentek, následují Holanďanky, Češi, Nizozemci. Myslím, že za povšimnutí stojí, i přes nízký počet respondentek z Turecka, množství jejich negativní odpověď.

Otázka č. 5: *If your answer in the previous question was no, please specify*

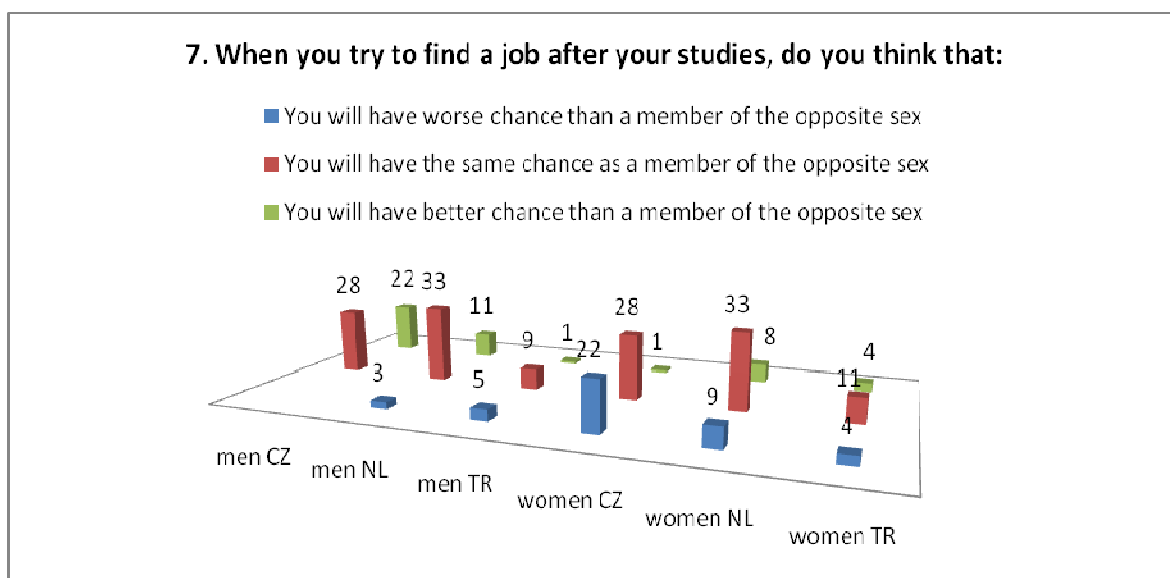
I zde jen pár respondentů (3) doplnilo svou negativní odpověď nějakou informací. Dva komentáře od studentek z Turecka se týkaly horší situace pro ženy. Jedna respondentka uvedla, že ženy to mají těžší při studiu, protože jsou spíše vedeny výchovou k tradiční rodinné roli a nejsou ve studiu podporovány, ačkoli se situace za poslední roky zlepšila. Druhá Turkyně uvedla, že situace je stále špatná, muži mají dominantní pozici ve společnosti a ženám je znemožňován přístup ke vzdělání a jsou nuceny buď v nízkém věku začít pracovat, či se provdat a mít děti. Poslední komentář pocházel od muže z Česka, který reflektoval jiný přístup ke studentům a studentkám v rámci oborů, kde je většinou mnohem více zástupců jednoho či druhého pohlaví.

Otázka č. 6: *If you think that your teacher is not right, or he/she is not doing a good job, would you:*

Nejčastější odpovědí byla poslední možnost nechání si výhrady pro sebe, která byla nejpočetnější u českých žen, dále českých mužů, Holanďanek, Holanďanů. Studentky z Holandska odpověděly první možností stejně často jako poslední, tak jako muži z ČR. Přímou konfrontaci by zvolilo nejvíce českých respondentů, mužů. Češky by zase nejvíce ze všech využily možnost anonymní stížnosti, či jak jsem již zmínil, nepodnikání žádné akce. Nizozemci a Nizozemkyně by ze všech dotazovaných upřednostňovali nejvíce sdělení své výhrady po vyučování.

Otázka č. 7. *When you try to find a job after your studies, do you think that:*

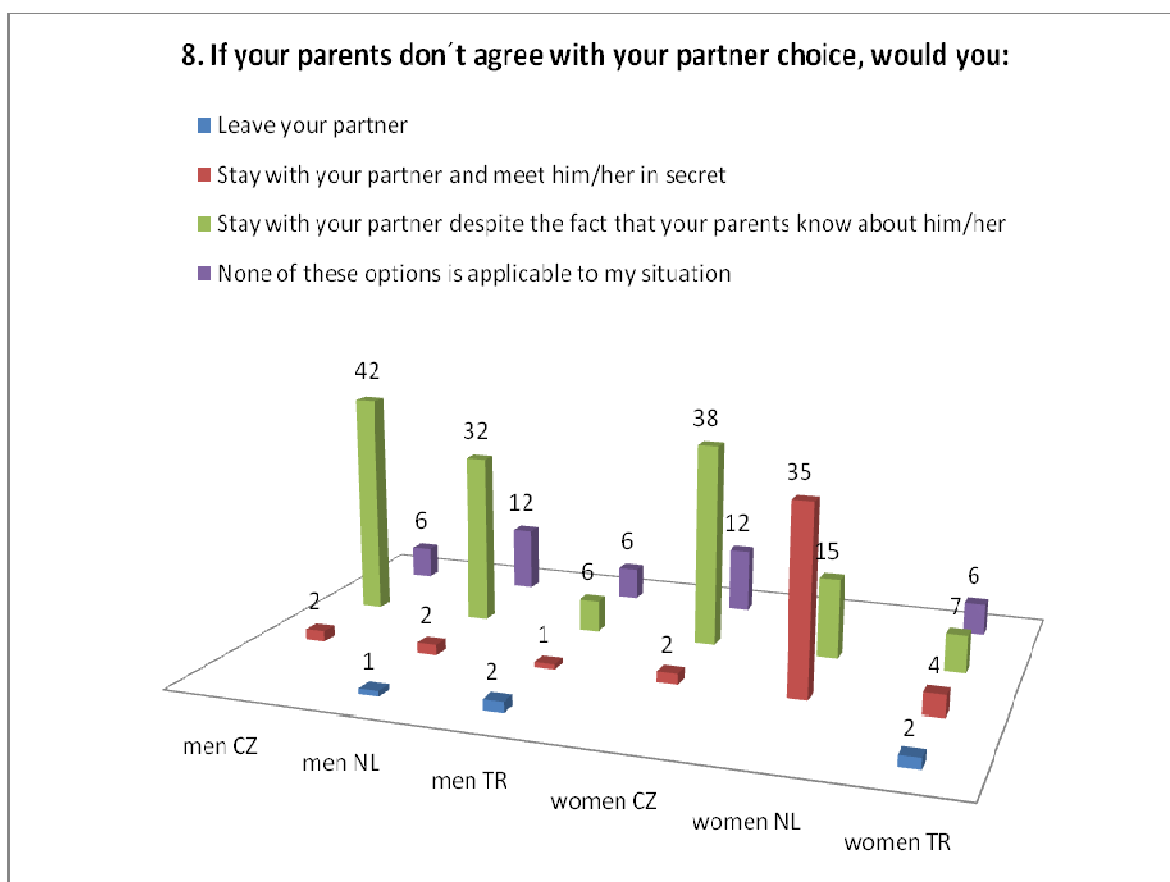

Výrazně více respondentek očekává horší postavení na trhu práce oproti mužům. Na druhou stranu Holanďanky i Holanďané se shodli v počtu odpovědí svědčících o očekávání stejných podmínek, stejně jako muži a ženy z Čech. Ovšem v očekávání lepších podmínek pro nalezení práce se u respondentů a respondentek z české republiky ukazuje přesný opak než u předpokládání horších podmínek. Muži z Čech jsou v tomto ohledu mnohem optimističtější.

Ve výběrovém vzorku byla třetina mužů technického zaměření, třetina sociálního zaměření a zbytek byl tvořen směsí psychologie, politologických studií, mezinárodních vztahů a práva. Studentky ženy studovaly přibližně z poloviny sociální obory. Zbytek vzorku byl tvořen obory jako pedagogie, cestovní ruch, žurnalistika, psychologie, marketing, práva a obchod.

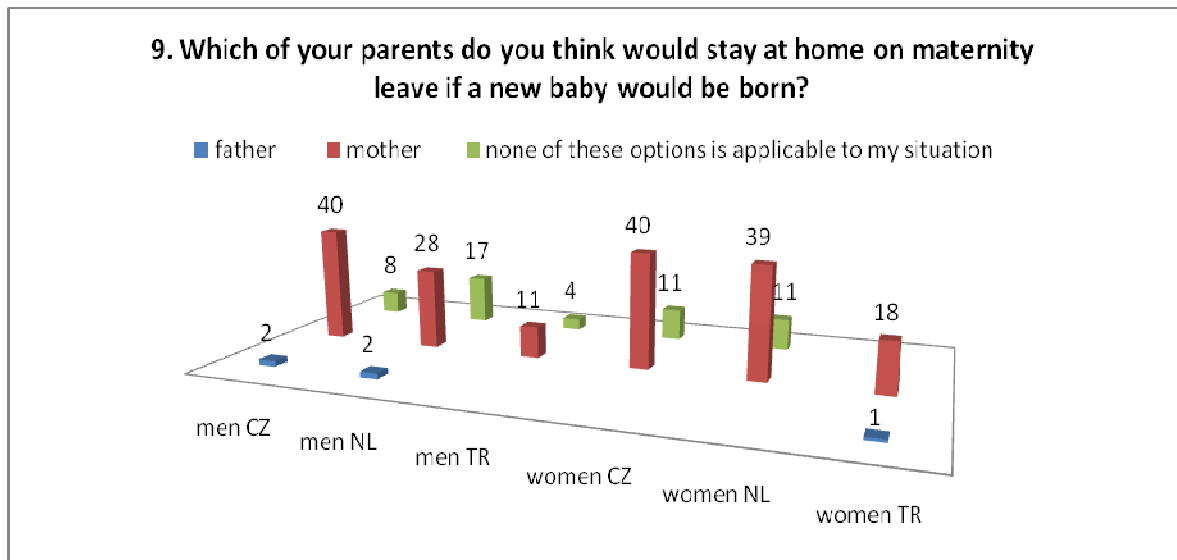

Otázka č. 8: *If your parents don't agree with your partner choice, would you:*

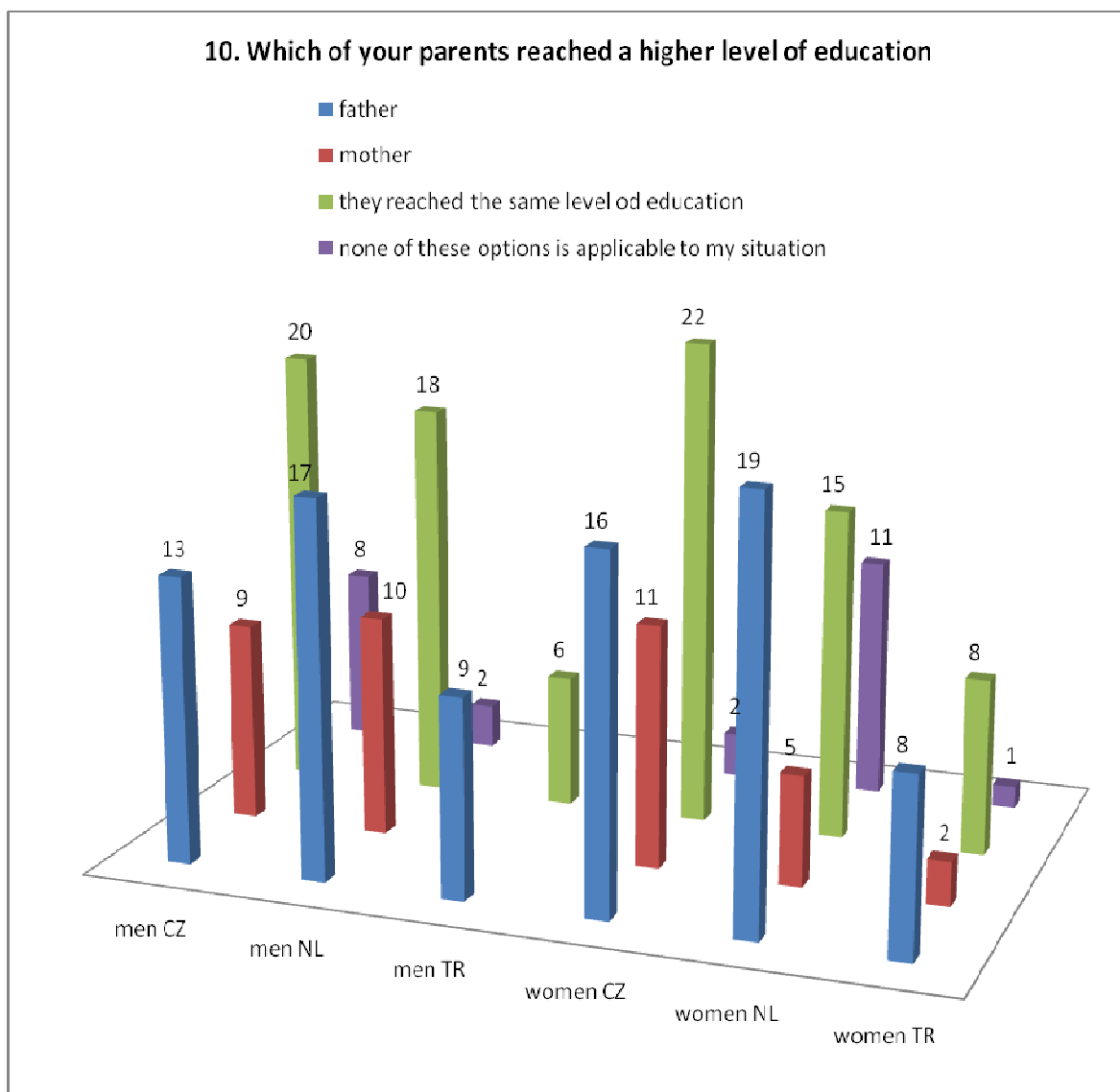
Pokud by rodiče nesouhlasili s výběrem partnera, je nejčastější odpovědí třetí možnost. Tedy zůstat s partnerem či partnerkou navzdory rodičům za jejich plného obeznámení s touto situací. Respondenti muži z České republiky takto odpověděli v nejvíce případech, následovaly je Češky, poté muži z Holandska, dále Holanďanky. Z grafu mi přijde zajímavý rozdíl mezi hodnotami žen z Holandska a zbytkem respondentů, a to zejména u druhé možnosti – zachování a utajení vztahu. Zdaleka nejvíce Holanďanek využilo právě tuto možnost. U respondentů z Turecka je i přes nízký počet osob zahrnutých do studie vidět určitý rozdíl v první možné odpovědi. Dva Turci a dvě Turkyňe by opustili své partnery, pokud by s jejich volbou rodiče nebyli spokojeni.

Otázka č. 9: *Which of your parents do you think would stay at home on maternity leave if a new baby would be born?*

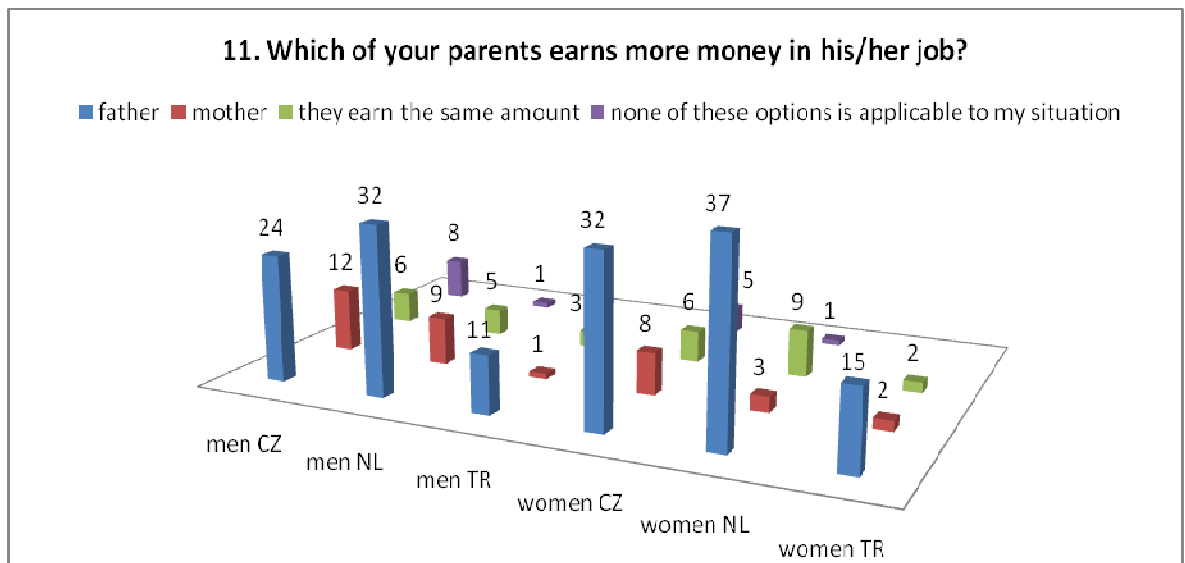
Pokud odhlédneme od třetí, poslední možné odpovědi, ve které jsou obsaženy možnosti, které jsem neobsáhl v zadání, je poměrně patrná shoda mezi všemi dotázanými pohlavími a národnostmi. Možnost, že by na mateřské dovolené zůstal otec, je v drtivé většině podle výsledků opravdu spíše jen možností teoretickou.

Otázka č. 10: Which of your parents reached a higher level of education?

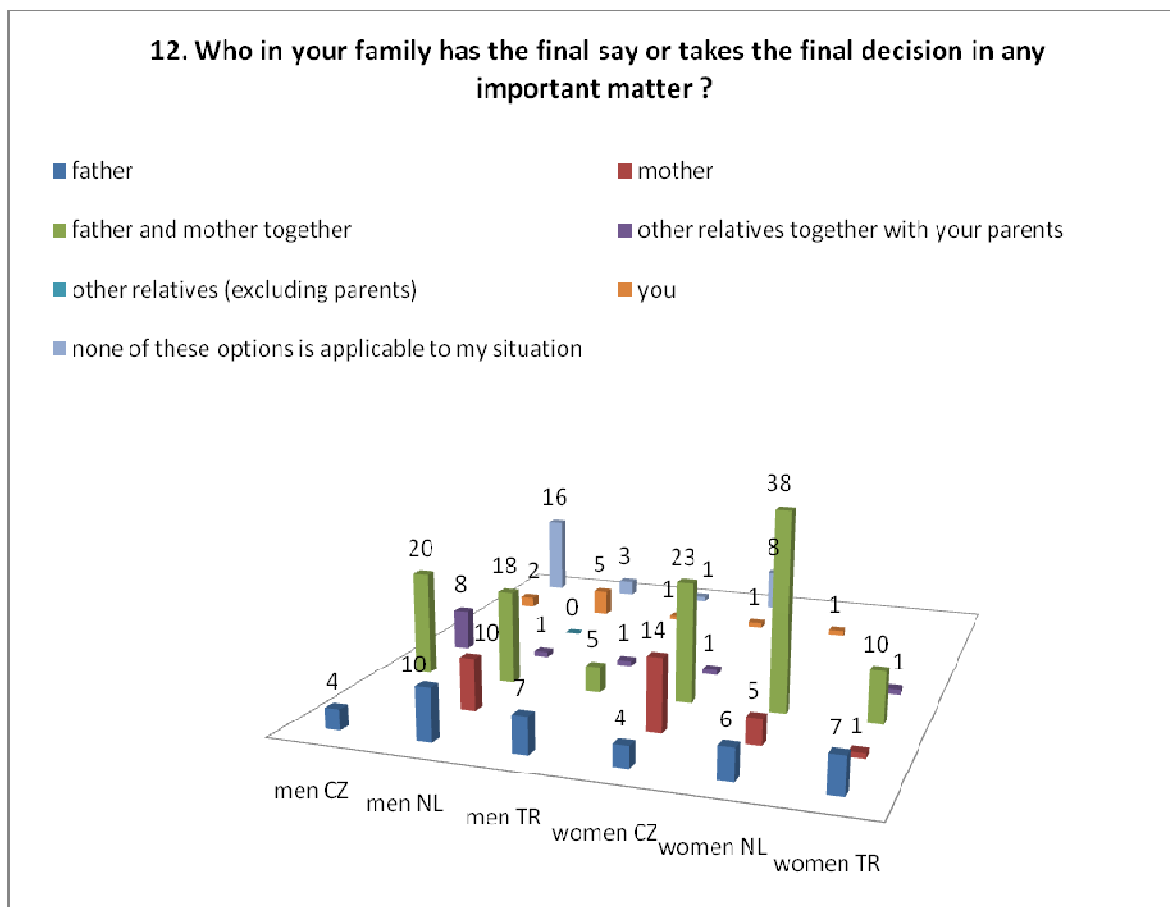
Tento graf zachycuje vyrovnanost odpovědí Holanďanů a Čechů, jejichž odpovědi ukazují na podobnou vzdělanost jejich matek a otců. Jen u holandských respondentek je oproti mužům své národnosti a Čechům možné vidět obrácený poměr u první a třetí odpovědi. Respondenti z Turecka vykázali mnohem nižší hodnoty tam, kde by vzdělanější měly být matky, čili u druhé možné odpovědi. Ženy z Turecka uvedly stejný počet první odpovědi, podle které je vzdělanější jejich otec a třetí odpovědi, podle které jsou vzdělání jejich rodiče stejné.

Otázka č. 11. *Which of your parents earns more money in his/her job?*

V odpovědích respondentů a respondentek na tuto otázku je patrna shoda všech pohlaví a národností. Více vydělávají otcové, přičemž porovnání čísel ukazuje nejméně dvojnásobnou četnost (muži CZ) oproti rodinám dotazovaných, kde více vydělává matka.

Otázka č. 12: *Who in your family has the final say or takes the final decision in any important matter?*

Nejpočetnější odpovědí na tuto otázku byla odpověď považující za rozhodující osobu v rodině matku i otce. Takto nejvíce odpověděly respondentky z Holandska, poté z Česka, muži z Česka a muži z Holandska. U Turků mužů byla označena častěji první možná odpověď „otec“, u tureckých žen převážila třetí možnost stejně jako u ostatních národností.

9.5 Ověření hypotéz a interpretace u otázek 1-12

V rámci interpretace jsou otázky členěny do skupin, do kterých jsem je zařadil podle toho, co jsem u nich chtěl zjistit.

Otázky 1, 6, 8

1. How did you choose your studies?

Mým předpokladem zde bylo, že Češi a Češky budou mít s Holanďany a Holanďankami podobné výsledky, a budou označovat především první dvě možnosti. Dá se říct, že můj předpoklad se nepotvrdil, výsledky se liší víc, než jsem čekal jak v porovnání mužů a žen jednoho národa, tak v mezinárodním srovnání.

Můj druhý předpoklad, že v případě neshody s rodiči ohledně typu studia, se respondenti a respondentky z Turecka podvolí vůli rodičů spíše než ostatní členové ze vzorku, se nepotvrdil. Tuto volbu si nevybral nikdo z dotazovaných. Nesouhlas rodičů se studiem určitého oboru zodpověděl jen jeden dotazovaný z Turecka. V tomto případě si však prosadil svou volbu.

První otázkou jsem měl v úmyslu zjistit, jak autonomně si zástupci jednotlivých pohlaví a národností volí svá studia a jak jsou schopni se vymezit v případě neshody se svými rodiči v této oblasti. Z výsledků podle mne vyznívá, že čeští muži ve vzorku si častěji než ostatní studium na škole vybrali nezávisle a rodiče v procesu rozhodování nebyli zapojeni. Studentky z Holandska naopak zaznamenaly obecně vyšší počet odpovědí zohledňujících souhlas rodičů. Z mého pohledu by to mohlo znamenat, že jsou oproti zbytku vzorku více pod kontrolou rodičů a musí či chtějí brát při rozhodování o důležitých věcech ohled na jejich názor o něco více než ostatní respondenti a respondentky.

6. If you think that your teacher is not right, or he/she is not doing a good job, do you:

U této otázky jsem očekával nejvyšší asertivitu u holandských studentů, poté u Čechů a nakonec Turků. Překvapilo mne, že přímou konfrontaci by zvolilo nejvíce studentů z Čech, zatímco studentky z Česka v nejvíce případech volily spíše nechání si výhrad pro sebe a anonymní způsob stížnosti. Můj předpoklad ohledně respondentů z Holandska ani Turecka se nepotvrdil. U této otázky mě mrzí, že vzorek tureckých respondentů je ve studii

zastoupen tak nízkým počtem, usuzovat jakýkoli závěr by bylo v tomto případě myslím nesprávné.

Rozdíl Čechů oproti Češkám vnímám v tradiční výchově, popsané v kapitole o vychovávání k genderu. Myslím, že by výsledek mohl být způsobem výchovou, kdy jsou chlapci učeni průbojnosti a určité asertivitě, zatímco dívkám se vštěpuje, aby byly hodné, tiché, nekonfliktní. Přiblížení odpovědí zástupců obou pohlaví z Nizozemí bych interpretoval jako možnou méně pohlavně diferencovanou výchovou. Je však ještě třeba podotknout, že kromě nejvyššího počtu odpovědí s přímou konfrontací, označili muži Češi po Češkách nejčastěji poslední možnost o ponechání si stížnosti pro sebe.

8. If your parents don't agree with your partner choice, would you:

Předpoklad, který jsem měl při zadávání této otázky, byla přibližná shoda holandských a českých respondentů, u kterých jsem očekával největší podíl odpovědí u možnosti zachování vztahu i přesto, že o něm rodiče ví. To se ukázalo jen částečně.

Respondentky z Holandska nejčastěji volily odpověď, že by s partnerem zůstaly a scházely se s ním potají. Počet těchto odpovědí oproti zbytku dotazovaných mi přijde poměrně výrazný. Myslím, že by zde bylo možné usuzovat na souvislost s odpověďmi holandských studentek u první otázky. Domnívám se, že holandské dívky jsou na názoru a vlivu rodičů více závislé než zbytek respondentů.

U tureckých dotazovaných je myslím opět vzhledem k jejich počtu ve studii nemožné vyvozovat nějaké závěry. Přesto mi přijde zajímavé, že v poměru ke svému zastoupení ve vzorku častěji než ostatní národnosti zvolili možnost opuštění partnera v případě, že se rodičům nezamlouvá. Mohlo by to ukazovat na vysoké uznání názoru rodičů v této oblasti, plynoucí snad z respektu k jejich postavení a životní zkušenosti.

Otázky č. 2, 3, 4, 5, 7

2. Do you think that the teachers in your home university approach and treat male and female students equally ?

Zde jsem očekával opět podobné výsledky u Holanďanů a Čechů s nejvíce odpověďmi „ano“. Odpovědi u tureckých respondentů jsem předpokládal spíše v neprospěch žen.

Tento předpoklad se nepotvrdil. Myslím, že je možné se na základě těchto údajů domnívat, že přístup učitelů v rámci škol, je podobný k ženám i mužům.

4. *Do you think that men and women have equal conditions for studying in your country?*

Předpoklad byl podobný jako u otázky č. 2. Myslel jsem si, že odpovědi budou vyplývat podobné podmínky pro studium u žen a u mužů v Holandsku a Čechách, o něco horší podmínky jsem z výsledků čekal od svědectví tureckých respondentů.

Oba mé předpoklady se zde projeví, i když opět zmíním, že tureckých respondentů je oproti zbytku málo, abych mohl tyto výsledky nějak zevšeobecňovat. Přesto téměř polovina odpovědí žen Turkyň ukazuje na horší podmínky pro studium pro ženy a komentáře u doplňující otázky č. 5 tento stav potvrzují.

Domnívám se, že jde o výsledek ve srovnání s ostatními národnostmi ve vzorku více tradičního pojetí mužsko-ženských rolí v této zemi, kdy jsou stále ženy více chápány jako pečovatelky o domov a vychovatelky dětí než o potenciální vzdělané odbornice. Ještě doplním, že tento stav mi potvrdilo několik Turkyň, se kterými jsem se v Holandsku přátelil. Ovšem také dodávaly, že Turecko je obrovská země a lze v něm najít v tomto smyslu zcela moderní části, kde má žena stejné možnosti a nikdo ji neomezuje, jako oblasti, kde jsou tradiční role udržovány v maximální možné míře a ženy se vdávají brzo, brzo mají děti, pečují o domácnost a to, že by mohly mít nějakou profesní kariéru, je ani nenapadne.

Otázky č. 9 10, 11, 12

9. *Which of your parents do you think would stay at home on maternity leave if a new baby would be born?*

U této otázky jsem očekával, že většina respondentů odpoví první možností, tedy že by na mateřské dovolené zůstala matka. V tomto ohledu bylo mé očekávání splněno zcela.

Důvodem je si myslím přece jen převažující domnění, že doma má zůstat matka, tedy určitá zažitá tradice. Také zde však může hrát a já jsem přesvědčen, že hraje, fakt, že podle vyhodnocení otázky č. 11, dotazující se na platy rodičů, mají obecně vyšší příjem otcové. Jejich odchod na mateřskou dovolenou by tedy byl pro rodinu finanční ztráta, kterou se rozhodují nepodstoupit. Dále bych viděl jako možnost sociální tlak na muže, připisující

těm, kteří by doma s dítětem zůstali, ženské vlastnosti, které jsou obecně vnímány ve společnosti u mužů negativně.

10. *Which of your parents reached a higher level of education?*

Předpokládal jsem, že nejvíce odpovědí bude svědčit o obecně vyšším vzdělání otců než matek. A to ve všech národnostech, s tím, že u tureckých respondentů bude rozdíl o něco větší. Výsledky však ukázaly, že u respondentů jsou rodiče většinou stejné úrovně vzdělání. Holandské respondentky uvedly nejvíce odpovědí označujících za vzdělanější otce.

Výsledky u Čechů a Holanďanů si vysvětluji prosazováním žen ve vzdělání, kdy sice jejich množství ještě o něco za počtem mužů v oblasti vzdělání zaostává, ale již ne o tolik. Domnívám se, že určitou roli zde hraje i odchod žen ze studií kvůli narození dítěte a následně obtížněji nacházené motivaci pro dostudování. Turci označili za vzdělanější ve většině případů otce, Turkyně shodně určily první možnost a třetí možnost o dosaženém stejném vzdělání otců i matek. Data od tureckých respondentů bych interpretoval rozdílným přístupem k nutnosti vzdělání žen a mužů.

11. *Which of your parents earns more money in his/her job?*

U této otázky jsem očekával většinu odpovědí označujících otce jako toho více vydělávajícího z rodičů. Výsledek je v podstatě stejný s mým předpokladem.

Můj názor na tento stav je v podstatě shodný s interpretací v předchozí otázce. Dále si myslím, že stále jsou i za stejnou práci obecně lépe ohodnocováni muži. Nejsem sice obeznámen se situací v Holandsku a Turecku, ale v ČR je tento jev hojně popisován v odborné i neoborné literatuře.

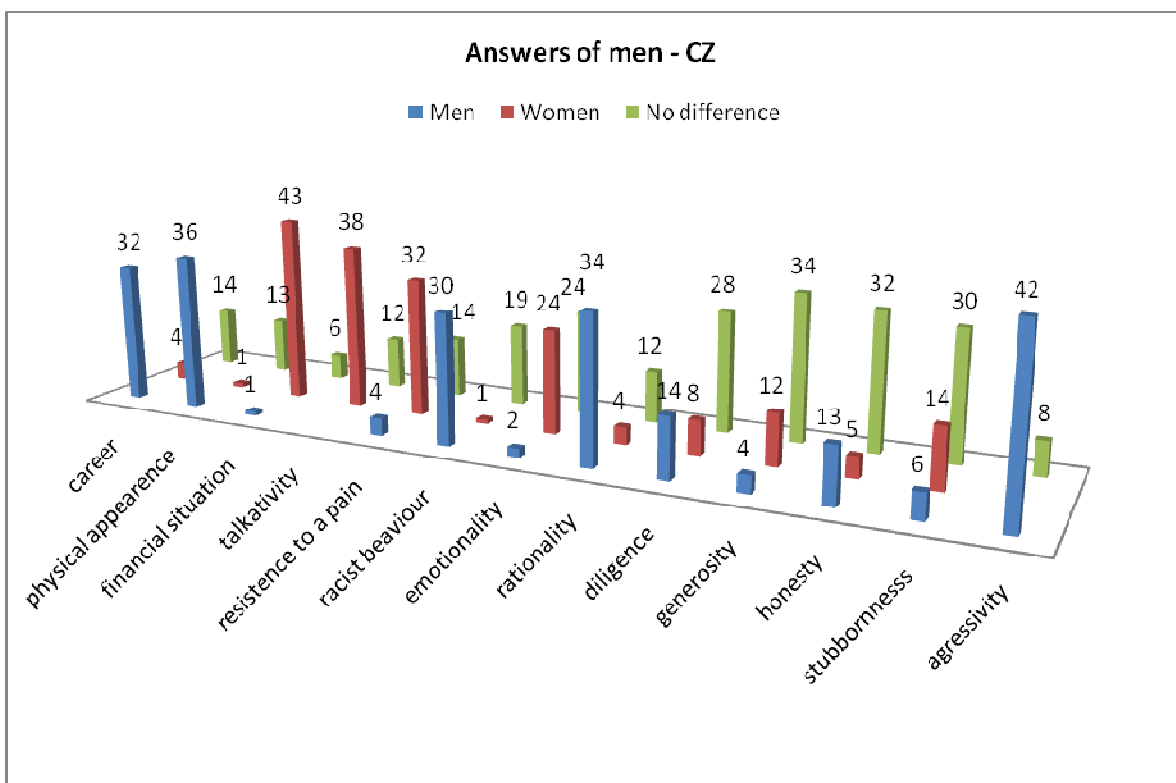
12. *Who in your family has the final say or takes the final decision in any important matter ?*

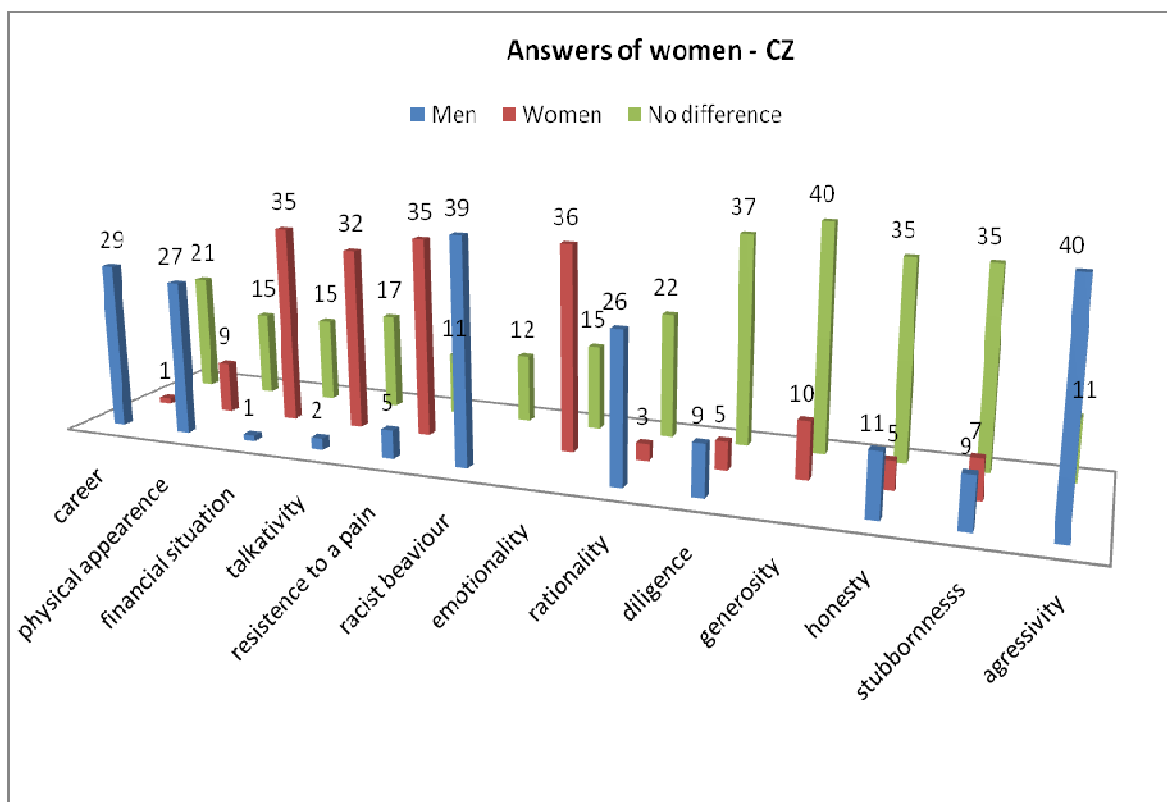
Předpoklad v této otázce byl, že Češi a Holanďané budou více označovat možnost, ve které rodiče rozhodují spolu. U tureckých respondentů jsem očekával převahu v rozhodování u otců. Zde se moje očekávání potvrdilo u mužů, ženy označily ve více odpovědích třetí možnost stejně jako zbytek vzorku.

Rozdíl v odpovědích respondentů mi opět přijde vzhledem k jejich počtu jen těžko zobecnitelný. U holandských a českých respondentů vnímám jejich odpovědi v souladu s vývojem, kdy se v moderních zemích ustupuje od tradičních rolí, kde má hlavní slovo v rodině muž a klade se větší důraz na spolurozhodování obou rodičů.

9.6 Deskripce výsledků otázky 13 – 25 zkoumajících pro jaké pohlaví je typičtější která charakteristika.

Z důvodu velkého množství údajů se při popisu zaměřím pouze na ty nejvýraznější, či z mého úhlu pohledu nejzajímavější. Budu takto postupovat při srovnávání jak zástupců obou pohlaví v rámci jedné národnosti, tak v mezinárodním srovnání.

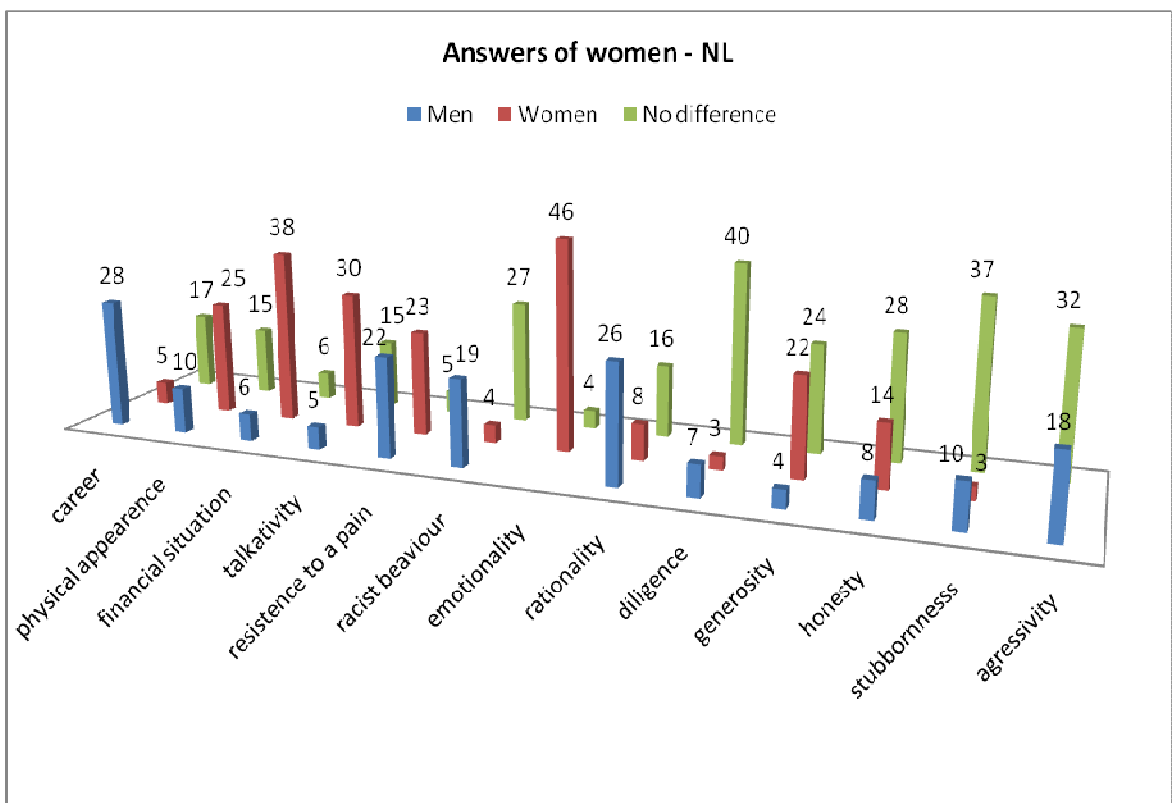
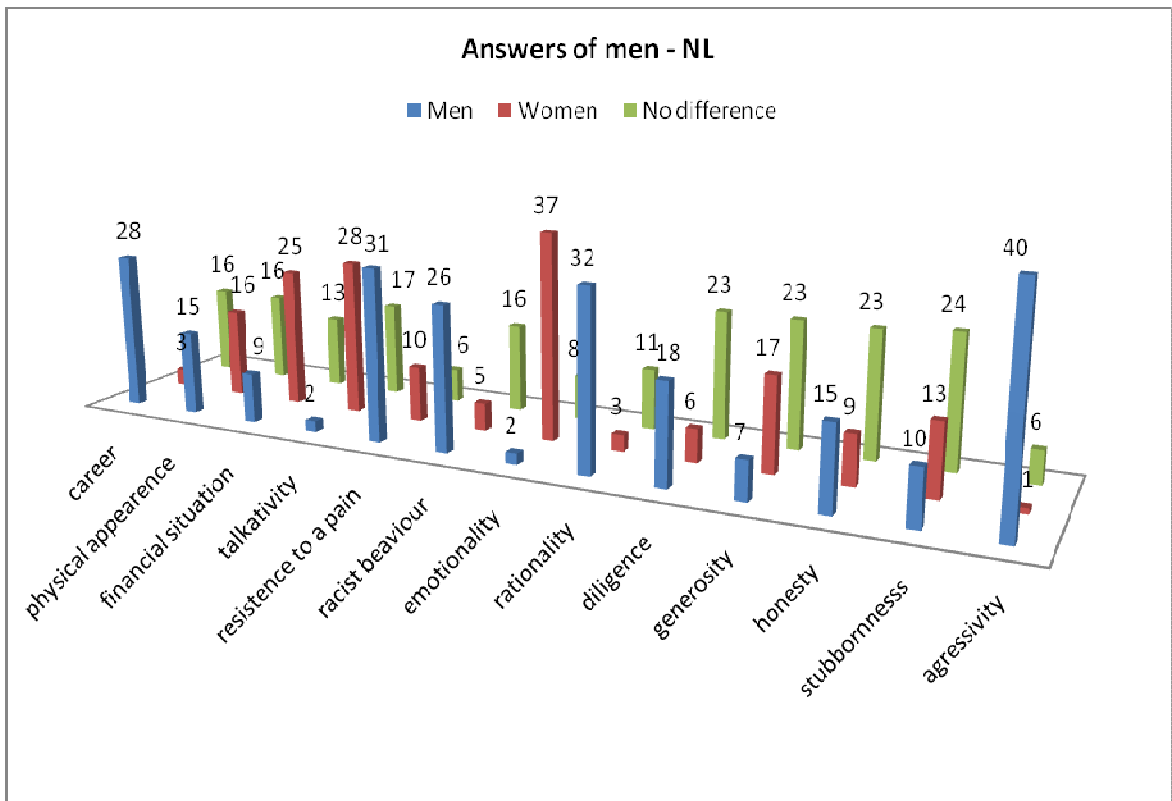

Dotazovaní Češi a Češky se rozcházejí nejvíce v názoru na racionalitu, emocionalitu, důležitost fyzického vzhledu při výběru partnera a rasistické chování. V ostatních vlastnostech jsou patrné drobné odchylky, avšak podle mého názoru nevýrazné.

Respondenti uvedli, že považují obecně za racionálnější muže, a to v třiceti čtyřech odpovědích. Respondentky považovaly za racionálnější také muže, ovšem pouze u dvaceti šesti odpovědích. Více než muži, poměrem 22:12, považují tuto vlastnost typickou stejnou měrou pro ženy jako pro muže.

Emocionalitu přisuzují muži spíše ženám v poměru 24:2. Dotazované Češky považují za emocionálnější též ženy, a to dokonce v poměru 36:0. Respondenti určili emocionalitu přibližně stejnou měrou mužům i ženám v dvaceti čtyřech odpovědích, respondentky v patnácti.

Rasistické chování považují muži stejně jako ženy typické více pro mužské pohlaví. Ženy takovou vlastnost přisuzují jako pohlavně netypickou v devatenácti případech, muži v dvanácti případech.

Respondenti a respondentky z Holandska se rozcházejí v názorech na důležitost finanční situace potencionálního partnera, odolnost vůči bolesti, rasistické chování, racionalitu, pracovitost, čestnost, tvrdohlavost a agresivitu.

Nejvýznamnější je rozdíl v přisuzování vlastnosti agresivity. Podle holandských respondentek je tato charakteristika mnohem více pohlavně neurčitá, a to v poměru k odpovědím mužů 32:6. Takový rozdíl mi přijde poměrně značný. Jako typičtější ženskou vlastnost uvedl agresivitu jen jeden muž, žádná z dotazovaných žen.

Druhý největší zaznamenaný rozdíl jsem našel u pracovitosti. Respondenti považovali muže za pracovitější v osmnácti odpovědích, respondentky v sedmi, na rozdíl od mužů mnohem více označovaly tuto charakteristiku více společnou obou pohlavím, a to v celých čtyřiceti odpovědích oproti dvaceti třem odpovědím mužů.

Tvrdohlavost naopak považují za pohlavně nediferencovanou vlastnost spíše muži, označili jí takto v třiceti sedmi případech, ženy ve dvaceti čtyřech. Respondenti i respondentky sice označili shodně jako tvrdohlavé muže i ženy stejným počtem odpovědí, dále však muži převýšili počtem využití druhé možnosti - „ženy“, odpovídající Holanďanky o deset odpovědí.

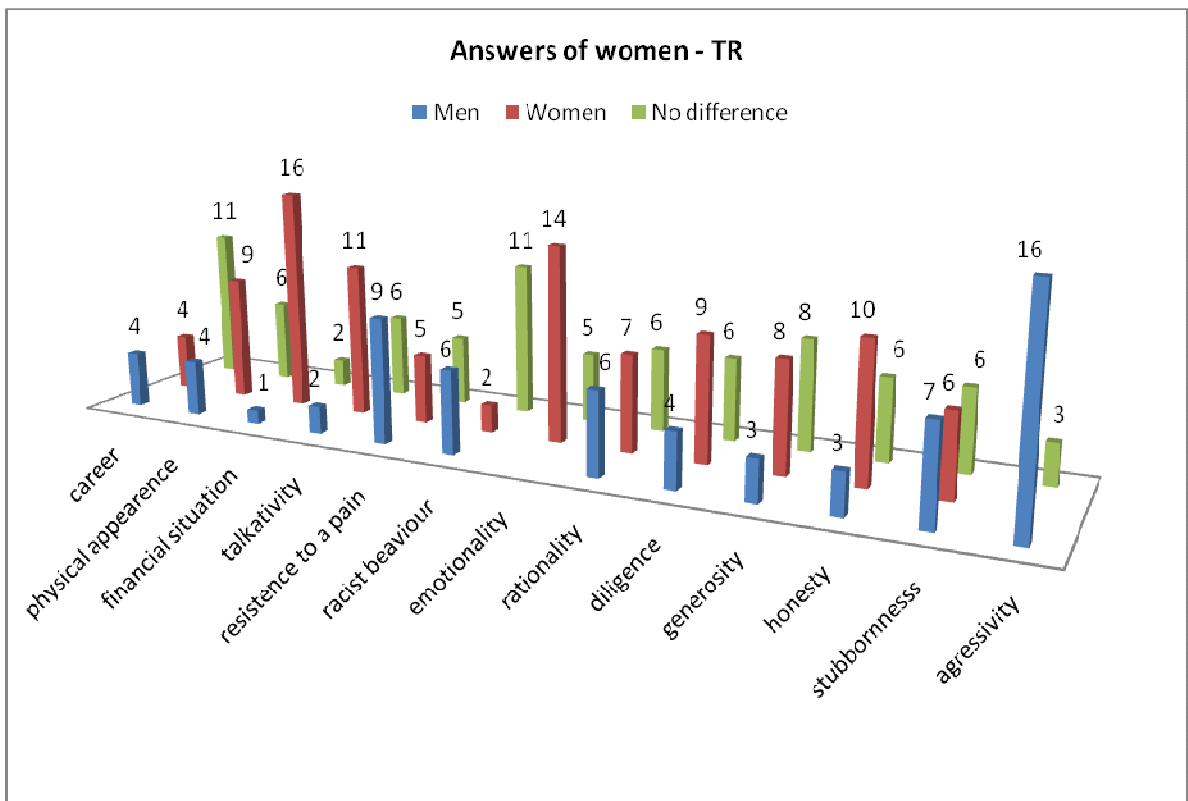
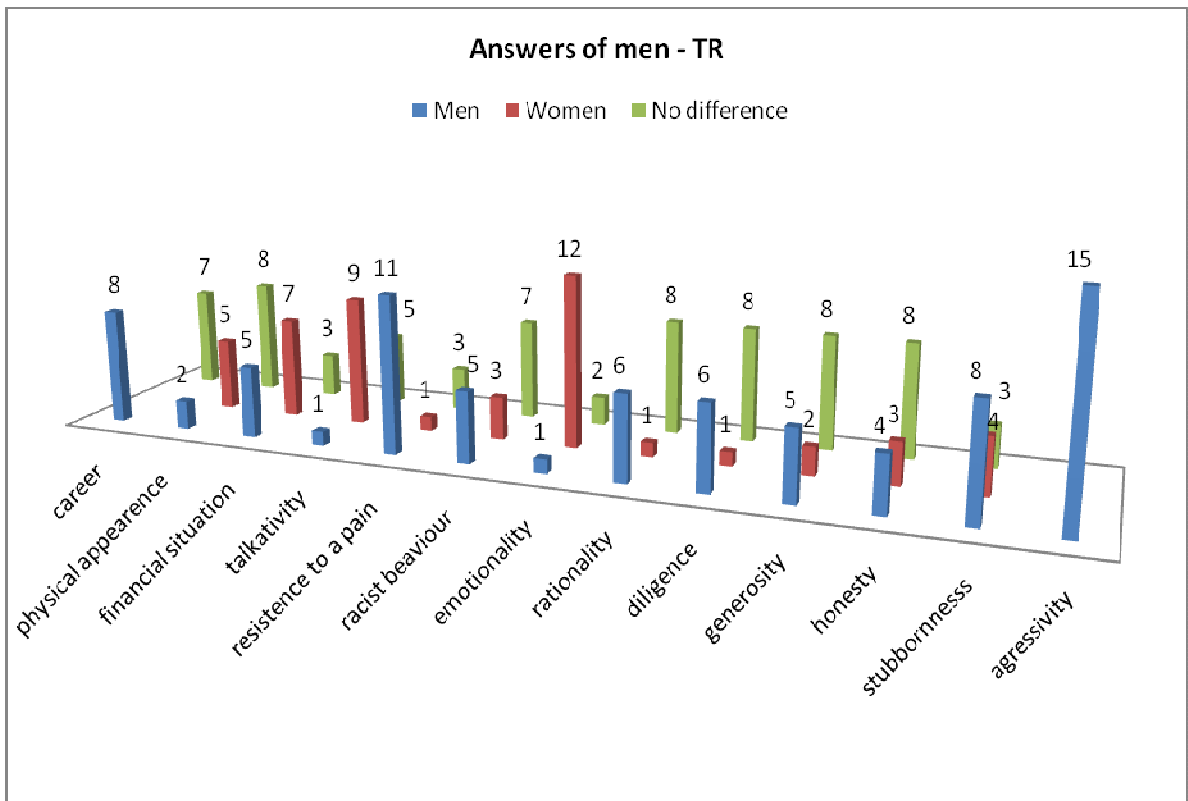
Čestnost přisoudily ženy typičtěji ženám – ve čtrnácti odpovědích, muži mužům – v patnácti případech. Zároveň respondenti a respondentky hodnotí druhé pohlaví jako méně čestné přibližně stejnou měrou - 14:8 ženy, 15:9 muži.

Odolnější vůči bolesti jsou podle Holanďanů muži v poměru 31: 10, Holanďanky označily muže a ženy jako odolnější přibližně ve stejném počtu odpovědí. Přibližná shoda panuje v názoru, že je tato charakteristika pohlavně netypická.

U racionality není rozdíl tak patrný. Racionalitu označilo za typicky mužskou vlastnost třicet dva respondentů, za ženskou tři respondenti. Ženy se domnívaly, že je tato vlastnost typičtější pro muže v dvaceti šesti případech, jako ženskou charakteristiku jí označilo osm dotazovaných respondentek.

Rasistické chování považuje za stejně typické pro muže a ženy šestnáct respondentů, ale celých dvacet sedm respondentek. Muži označili takové chování spíše jako mužské v dvaceti šesti případech, ženy v devatenácti případech. Jako ženskou vlastnost jí vidí obě pohlaví podobně, muži v pěti odpovědích, ženy ve čtyřech.

Respondenti v dvaceti pěti odpovědích označili vyšší důraz na finanční situaci partnera při jeho výběru u žen, respondentky takto odpověděly v třiceti osmi případech. Muži toto kritérium považovali za pro obě pohlaví stejně důležité v třinácti případech, ženy v šesti.

Jak už jsem zmiňoval na začátku této části práce, u srovnání tureckých respondentů se zaměřím jen na odpovědi, jejichž poměr mi přijde výrazný, či zajímavý i vzhledem

k nízkému počtu dotazovaných. Turci a Turkyně se výrazněji rozcházejí v názoru na důležitost finanční situace potenciálního partnera, pracovitost, štedrost, čestnost.

Důležitost finanční situace potenciálního partnera je u respondentů a respondentek z Turecka důležitější spíše pro ženy. Turci označili odpověď „žena“ v sedmi odpovědích, Turkyně dokonce v šestnácti.

V pracovitosti se ženy a muži přiblížili stejnému počtu odpovědí prisuzujících tuto charakteristiku obou pohlavím – osm u respondentů, šest u respondentek. Dále dotazované označily jako pracovitější muže ve čtyřech případech, ženy v devíti. Dotazovaní považovali za pracovitější muže v šesti odpovědích, ženy označil jen jeden muž.

U štedrosti se Turci s Turkyněmi shodli na počtu odpovědí, považujících charakteristiku společnou mužům i ženám, a to v osmi případech. Turkyně považují tuto vlastnost typičtější pro ženy v poměru 8:3, Turci určili štedrost vlastní mužům spíše než ženám v poměru 5:2.

O něco více respondentů považuje čestnost společnou ženám – v osmi případech, oproti šesti v odpovědích respondentek. Ženy určily čestnost mnohem více typickou pro ženy než pro muže, poměrem 10:4. Muži považovali v rámci dotazníku za čestnější muže, ovšem jen nepatrně – 4:3.

9.7 Mezinárodní srovnání dat u vybraných otázek v souboru otázek 13-25

Následující údaje jsou pro lepší orientaci tvořeny součtem odpovědí mužů i žen v jednotlivých odpovědích a přepsány do tabulky, ze které je patrnější poměr odpovědí.

Při výběru partnera/partnerky je důležitější jeho/její vzhled pro

národnost respondentů	pro muže	pro ženy	bez rozdílu
CZ	63	10	28
NL	25	41	31
TR	6	14	14

Češi a Češky ve vzorku jako jediní považují ve studii fyzický vzhled partnera důležitější pro muže než pro ženy. Dokonce ve více než v šestinásobku odpovědí. Holanďané a Holanďanky o něco více považují fyzickou atraktivitu partnera důležitou pro ženy, rozdíl není tak velký jako v odpovědích českých respondentů a respondentek, ale i tak je výrazný. Turečtí respondenti a respondentky označili atraktivitu významnější pro ženy více než v dvojnásobném poměru.

Z mé zkušenosti z Holandska si holanďtí muži více než Češi zakládají na tom, jak jsou oblečení, učešání a upraveni. Myslím, že i u žen je v Nizozemí patrný větší důraz na fyzický vzhled. Proto mě tento výsledek příliš nepřekvapil, i když jsem nečekal tak výrazný rozdíl. S Turky v tomto směru nemám dostatek zkušeností, abych se k této otázce u nich více vyjádřil.

Při výběru partnera/partnerky je důležitější jeho/její finanční situace pro

národnost respondentů	pro muže	pro ženy	bez rozdílu
CZ	2	78	21
NL	15	63	19
TR	6	23	5

Zhruba sedmkrát více Holanďanů než Čechů podle výsledků dotazníkového šetření považuje důraz na finanční situaci partnera/partnerky při jeho/jejím výběru jako více vlastní mužům. V důležitosti tohoto faktoru pro ženy není rozdíl tak velký, o 15 více českých než holandských respondentů označilo důležitost finanční situace při výběru ženám. V neutrální oblasti je hodnota podobná. Turečtí respondenti a respondentky považují finanční situaci potenciálního partnera či partnerky jako důležitou více pro ženy, a to téměř čtyřnásobně.

Větší odolnost vůči bolesti je typičtější pro

národnost respondentů	pro muže	pro ženy	bez rozdílu
CZ	9	67	25
NL	53	33	11
TR	20	6	8

Pouze podle respondentů z Česka jsou vůči bolesti odolnější ženy, takovou odpověď uvedlo více než sedminásobek dotazovaných. Holanďané a Holanďanky ze studie považují odolnější muže. Ty označili jako odolnější ve dvaceti případech. Turečtí respondenti a respondentky podle výsledků považují za odolnější vůči bolesti muže, zhruba třikrát tolik.

U této otázky jsem byl odpověďmi překvapen. Domníval jsem se, že většina respondentů bez ohledu na národnost označí za odolnější vůči bolesti ženy. Při pohledu na výsledek mě napadá, že by takové přesvědčení mohlo plynout z určité zakořeněné potřeby mužů vykazovat v určitých oblastech vyšší výkony a odolnost vůči ženám (výrazně víc

mužů než žen ve studii se domnívalo, že odolnější jsou zástupci jejich pohlaví než ženy). Proč je tomu tak výrazně jinak u Čechů a Češek, si nedokážu vysvětlit.

Rasistické chování je typičtější pro

národnost respondentů	pro muže	pro ženy	bez rozdílu
CZ	69	1	31
NL	45	9	43
TR	11	5	18

Čeští respondenti a respondentky označili rasistické chování častěji než Holanďané a Holanďanky jako typičtější pro muže. Možnost, že by rasistické chování bylo charakterističtější pro ženy, využil pouze jeden muž. Nizozemci a Nizozemkyně častěji odpověděli, že jim tento druh chování přijde pohlavně netypický a přisoudili mu o 12 hlasů více, než v případě Čechů a Češek v odpovědi „bez rozdílu“.

U této otázky jsem neměl očekávání v podstatě žádná, především mě zajímaly odpovědi s ohledem na multikulturnost Holandska v kontrastu s českou „monokulturností“, kterou v naší zemi vnímám. Jediný důvod proč jsou výsledky odlišné, vidím právě v rozdílné kulturní skladbě obyvatel těchto tří zemí.

Diskuse

Některé z výsledků dotazníkového šetření naznačují možnost kulturní univerzality určitých vlastností prisuzovaných mužům a ženám. Kupříkladu agresivita vyšla v souladu s často uváděnou hypotézou, že je vlastností náležící mnohem více mužům, a to bez ohledu na kulturu, ze které pocházejí. Podobně jednoznačně ukazují data na pohlavní vyhraněnost i jiných vlastností, jako je například racionalita, popřípadě emocionalita. Jiné výsledky tak jednoznačné nejsou. Navíc se moje dotazníkové šetření stejně jako každé dotazníkové šetření potýká s metodologickými komplikacemi a vlivy, které výsledky mohly zkreslit. Už samotný dotazník a jazyk, kterým je psán, je jedním z nich. Gramatickou správnost jsem ověřil kontrolou, kterou na mou žádost udělala spolužačka z Irska. Z jazykového hlediska by tedy měl být dotazník zcela v pořádku. Ovšem žádná z národností, kterou jsem zahrnul do dotazníkového šetření, nemá Angličtinu jako svůj rodný jazyk. Proto mohou být data ovlivněna nestejnou jazykovou dovedností respondentů a respondentek, kteří mohli více či méně rozdílně pochopit otázky. Snažil jsem se tento efekt zmírnit výběrem vysokoškolských studentů, u kterých předpokládám přece jen lepší cizojazyčnou kompetentnost. To sebou však zase nese další metodologický problém, a to nemožnost zobecnění výsledků na širší populaci. Výsledky lze vlastně vztáhnout jen na mínění studentů ze dvou univerzit v Holandsku a několika univerzit v Česku. Výběr vysokoškoláků ale není samozřejmě jediným důvodem, proč nelze považovat výsledky generalizovatelné pro širší vzorek. Pro to by se musely podle mého názoru podniknout minimálně následující kroky.

1. Získat data od respondentů a respondentek z co nejvíce částí zemí, ve kterých by se studie prováděla.
2. Přeložit dotazník do jazyků zemí, ve kterých by byl výzkum prováděn a zkombinovat tyto výsledky s dotazníky v angličtině.
3. Zahrnout do studie respondenty a respondentky různých okruhů a úrovní vzdělání.
4. Pro důkladnější interpretaci získaných dat být lépe seznámen s historickým vývojem zemí uvedených ve studii.

5. Pokud by součástí šetření byly stejné země, určit oblast, ve které by se v Turecku sbírala data. Toto opatření je podle mého názoru vhodné z toho důvodu, že Turecko je mnohem větší než Holandsko a Česko. S geografickou rozlohou se pojí i sociokulturní diverzita obyvatelstva. V jednom koutě této obrovské země mohou být, jak jsem již psal, naprosto různé přístupy v podstatě k čemukoli.
6. Mnohem větší množství respondentů a respondentek.

S přihlédnutím k uvedeným výhradám, je myslím vhodné brát mou studii spíše jako studii pilotní, na jejíchž základech je možné dále rozvíjet metodologicky reliabilnější výzkum pro získání validnějších dat ve zkoumané oblasti. Přesto se domnívám, že výsledky v mé práci obsažené jsou zajímavé a mohou poskytnout minimálně vodítka, jakým způsobem se mohou lišit ve svých názorech a vlastnostech muži a ženy ze tří uvedených kultur.

Závěr

Když jsem si vybral téma gender, kultura a jedinec, měl jsem vlastně jen malé povědomí, co do něj spadá. Tak trochu naivně jsem se domníval, že zpracování této problematiky do diplomové práce, bude jednoduchým úkolem. Až v průběhu psaní jsem si uvědomil, jak moc jsem se mýlil a z původní obavy, zda budu mít práci v dostatečném rozsahu, se vyvinula obava, zda dodržím maximální stanovený počet stran. Zdaleka jsem nepopsal vše, co do tohoto tématu patří a záměrně jsem se v některých kapitolách soustředil jen na ty nejdůležitější a nejhlavnější informace, které není možné opomenout, ale také není nutné je rozvíjet do detailů. Zdrojem informací mi byla především knihovna Gender studies, která obsahuje velké množství literatury vhodné pro mé téma. Myslím, že nejtěžším úkolem byl výběr informací použitelných v práci. Jen sám feminismus je téma tak rozvětvené a různorodé, že jeho opravdu celkové zpracování, by jistě samo o sobě přesáhlo maximální délku diplomové práce.

Kapitola vymezující nejdůležitější termíny a klíčové tématické okruhy seznamuje čtenáře s terminologií nutnou pro pochopení a orientaci v dalším textu. Další část prezentuje historii feminismu a oboru gender studies. Navíc jsou zde zachyceny dvě teorie, snažící se vysvětlit počátek genderových rolí.

Náboženství je předmětem zájmu třetí kapitoly. Popisuje způsob, jakým mužsko-ženské vztahy v historii i současnosti ovlivňuje víra v Boha a zvyky, tradice, jež jí reprezentují u judaismu, křesťanství a islámu. Další část práce ukazuje na kulturách popsaných Margaret Meadovou tři různé společenské systémy s naprosto odlišným nastavením pohlavní identity a pohlavních rolí. Popsání těchto kultur slouží jako dobrý korektivní nástroj použitelný proti některým pohlavně stereotypním tvrzením, která tvrdí, že určité osobnostní rysy jsou závislé pouze na pohlaví a ostatní vlivy nejsou důležité. Poté v textu následuje část o výzkumné historii maskulinity a feminity, dokládající proměnnost těchto kategorií spolu s tím, jak odborníci postupují v poznávání lidské psychiky a sociokulturního působení. Platónova ústava obsažená v této kapitole je historickým exkurzem do antického období a možného pojetí postavení mužů a žen ve společnosti.

Pátá kapitola se věnuje výchově a jejímu působení na utváření osobnosti, jejíž součástí je i pohlavní identita. Následuje text představující několik teorií biologických a následně

sociálních. V sedmé kapitole jsem popsal některé obecné fyziologické rozdíly mezi ženami a muži, následně jsem se zaměřil na podrobnější popis několika biologických odlišností a faktory, které jsou diskutovány jako potenciálně důležité v původu agresivního chování.

Poslední teoretická část patří současným trendům v pojetí genderu. Informuje o nutnosti dekonstrukce určitých termínů jako ženství a mužství, abychom byli lépe schopni porozumět těmto kategoriím a s nimi spojenými oblastmi a termíny.

Praktická část se zabývá srovnáním mužů a žen tří národností v otázkách týkajících se různých oblastí včetně genderových stereotypů. Její výsledky zčásti potvrzují některé zažitě názory bez ohledu na kulturu. Zčásti však též informují o pro mne překvapivých rozdílech ve vnímání určitých jiných charakteristik.

Zpracovávání zvoleného tématu mi pomohlo lépe pochopit kromě jiného i chyby, které děláme v komunikaci a podporujeme tím stereotypy a předpoklady vzniklé kdysi. Snažil jsem se v práci vyvarovat psaní pouze mužského rodu tam, kde se obvykle ženský opomíjí a dodržovat tak pohlavně korektní jazyk. Navíc si teď více všímám věcí, které mi dřív unikaly a ani mě nenapadlo se jimi zabývat. Mám na mysli reklamy, komentáře v novinách, televizi. Mnohem víc si uvědomuji, jak je naše společnost protkána genderovými stereotypy a styly myšlení, které rovnosti pohlaví určitě neprospívají. Jsem přesvědčen, že seznámení s tématem gender ve vztahu ke kultuře, je žádoucí pro každého, kdo nechce udržovat archaické způsoby uvažování a chce se považovat za moderního příslušníka naší kultury.

Seznam literatury

BADINTEROVÁ, E. *XY o mužské identitě*. Přel. Zuzana Dlabalová. Praha: Paseka, 2005, 272 s. ISBN 80-7185-727-0.

BARKER, CH. *Slovník kulturních studií*. Přel. Irena Reifová, Kateřina Gillárová, Michal Pospíšil. Praha: Portál, 2006, s. 57. ISBN 80-7367-099-2.

BEAUVOIROVÁ, S. *Druhé pohlaví*. Přel. Josef Kostohryz, Dana Uhlířová. Praha: Orbis, 1966, s. 192.

BEDNÁŘOVÁ, V. *Postavení ženy ve starověku*. Praha: Václav Petr, 1941, 35 s.

BERGER, P., LUCKMAN, T. *The social construction of reality*. London: The Penguin Press, 1967, s.79.

BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Přel. Vladimír Petkevič. Praha: Portál, 2008, 336 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

BRIZENDINE, L. *The female brain*. New York: Broadway Books, 2006, 302 s. ISBN 978-0-7679-2841-0.

DENNY, F. *Islám a muslimská obec*. Přel. Kateřina Hronová. Praha: Prostor, 1998, 200 s. ISBN 80-85190-69-9.

DOLEŽALOVÁ, I. Postavení a role ženy v křesťanství. In Formanková, L., Rytířová, K. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 151-167. ISBN 80-903228-3-2.

EISLEROVÁ, R. *Číše a meč, agrese a láska aneb žena a muž v průběhu staletí*. Praha: Lidové noviny, 1995, 329 s. ISBN 80-7106-095X.

ELSHTAINOVÁ, J. *Veřejný muž, soukromá žena*. Přel. Michaela Freiová. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999, 373 s. ISBN 80-86130-07-X.

ERIKSEN, T. *Sociální a kulturní antropologie*. Přel. Hana Loupová. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

FRIEDAN, B. *Ženská mystika*. In Oates-Indruchová, L. (ed). *Dívčí válka s ideologií*. Přel. Kateřina Hilská. Praha: Slon, 1998, s. 60-67. ISBN 80-85850-67-2.

HAMER, D. COPELAND, P. *Geny a osobnost*. Přel. Vlastimil Blecha, Ondřej Prcín, Klára Vaňková. Praha: Portál, 2003, 264 s. ISBN 80-7178 779-5.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 176. ISBN 80-7178-303-X.

HAVELKOVÁ, H. *První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly*. In FORMANKOVÁ, L., RYTÍŘOVÁ, K. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 169-182. ISBN 80-903228-3-2.

HENDRYCHOVÁ, S. *Z historie feminismu v českých zemích*. In VĚŠÍNOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Open society fund Praha, 1999.

HORT, M., HRDLIČKA, J., KOCOURKOVÁ, E. aj. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, 2000, 492 s. ISBN 80-7178-472-9.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 83, 90, 136. ISBN 80-7178-535-0.

JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003, 232 s. ISBN 80-7178-749-3.

JARKOVSKÁ, L. Gender, genderová socializace a její role v pedagogice. In BABANOVÁ, A., MIŠKOLCI, J. *Genderově citlivá výchova: Kde začít? Praha: Žába na prameni*, 2007, s. 10-28. ISBN 978-80-239-8798-0.

KARSTEN, H. *Ženy-muži*. Přel. Petr Babka. Praha: Portál 2006, 184 s. ISBN 80-7367-145-X.

KENSKY, A. THE FAMILY IN RABBINIC JUDAISM. In CARR, A., VAN LEEUWEN, M. (eds). *Religion, feminism a the family*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1996 s. 74-94. ISBN 0-664-25512-4.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000, 343 s. ISBN 80-7169-195-X.

LINHART, J. *Slovník cizích slov*. Litvínov: Dialog, 2004, s. 117. ISBN 80-85843-61-7.

LIPPA, R. *Pohlaví, příroda a výchova*. Přel. Jan Havlíček, Jaroslava Valentová. Praha: Academia, 2009, 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2.

LOVE, R., WEBB, W. *Mozek a řeč*. Přel. Zuzana Lebedová. Praha: Portál, 2009, 376 s. ISBN 978-80-7367-469-9.

MAŘÍKOVÁ, H. Boření bariér? Aneb jak se daří věřícím ženám participovat na životě církvi. In HAŠKOVÁ, H., KŘÍŽKOVÁ, A., LINKOVÁ, M. (ed). *Mnohohlasem vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, s. 233-251. ISBN 80-7330-087-7.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003, 344 s. ISBN 80-7178-771-X.

MEADOVÁ, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Přel. Gisela Kubrichtová. Praha: Slon, 2010, 356 s. ISBN 978-80-7419-036-0.

MILL, J. Poddanství žen. In OATES-INDRUCHOVÁ, L. (ed). *Dívčí válka s ideologií*. Přel. Kateřina Hilská. Praha: Slon, 1998, s. 27-37. ISBN 80-85850-67-2.

NEUMANN, S. *Dějiny ženy*. Bratislava: Epoque, 1970, 335 s.

OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Přel. Milena Poláčková, Martin Poláček. Praha: Portál, 2000, 171 s. ISBN 80-7178-403.

ORTNER, S. Má se žena k muži jako příroda ke kultuře? In Oates-Indruchová, L. (ed). *Dívčí válka s ideologií*. Přel. Hana Hájková. Praha: Slon, 1998, s. 89-114. ISBN 80-85850-67-2.

PAVLÍK, P. Ženy a muži v genderové perspektivě: Gender přináší nový pohled. In Smetáčková, I. (ed). *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost o.p.s., 2007, s. 7-13. ISBN978-80-87110-01-0.

PLATÓN. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2005, s. 193, 198. ISBN 80-7298-142-0.

PRÁŠKO, J., PRÁŠKOVÁ, H., PRÁŠKOVÁ, J. *Deprese a jak ji zvládat*. Praha: Portál, 2003, 184 s. ISBN 80-7178-809-0.

RENZETTI, C., CURRAN, D. *Ženy, muži a společnost*. Přel. Petr Pavlík. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

ROGERSON, B. *Prorok Muhammad*. Přel. Ivo Šmoldas. Praha: Lidové noviny, 2004, 200 s. ISBN 80-7106-732-6.

SMETÁČKOVÁ, I. Gender a osobnost člověka. In SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. *Gender ve škole*. Praha: Otevřená společnost, 2005, s. 18-25. ISBN 80-903331-2-5.

SMETÁČKOVÁ, I., RAMBOUSKOVÁ, A., VALDROVÁ, J. Gender a školství. In SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. *Gender ve škole*. Praha: Otevřená společnost, 2005, s. 73-79. ISBN 80-903331-2-5.

SOKOLOVÁ, V. Současné trendy feministického myšlení. In FORMANKOVÁ, L., RYTÍŘOVÁ, K. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 199-212. ISBN 80-903228-3-2.

SOKÁČOVÁ, L. Významné ženy a hnutí v historii feminismu. In FORMANKOVÁ, L., RYTÍŘOVÁ, K. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 185-197. ISBN 80-903228-3-2.

SOUKUP, M. *Kapitoly sociální a kulturní antropologie*. Studijní materiál pro distanční vzdělávání. Praha: PVŠPS, 2008, 127 s.

SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2004, 229 s. ISBN 80-7178-929-1.

ŠIKLOVÁ, J. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v české republice. In VĚŠÍNOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H. (ed). *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open society fund Praha, 1999, s. 9-17.

TYLOR, E. *Primitive culture*. 4th ed. London: John Murray, Albemarle street, 1903, s. 1.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008, 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VALDROVÁ, J. Gender v jazyce a učebních pomůckách. In BABANOVÁ, A., MIŠKOLCI, J. *Genderově citlivá výchova: Kde začít?* Praha: Žába na prameni, 2007, s. 30-51. ISBN 978-80-239-8798-0.

VALDROVÁ, J. Komunikace mezi vyučujícími a studujícími. In SMETÁČKOVÁ, I. (ed). *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, s. 23-28 . ISBN978-80-87110-01-0.

VALDROVÁ, J. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006, 236 s. ISBN 80-7044-808-3.

ZÁBRODSKÁ, K. *Variace na gender*. Praha: Academia, 2009, 197 s. ISBN 978-80-200-1752-9.

Internetové zdroje

Gender studies. *Historie Gender studies* /online/. 2011 /cit. 27-08-2011/. Dostupné z <http://genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237046>

PROKEŠ, J. *Hrozí nám matriarchát?* /online/. c2011, poslední revize 29. 8. 2011 /cit. 2011- 30-08/. Dostupné z <http://www.vitalia.cz/clanky/hrozi-nam-matriarchat/>

Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice. *Gender a tělo* /online/. 2011 /cit. 2011- 08-27/. Dostupné z <http://uhv.upce.cz/cs/gender-a-telo/>

Wikipedie. *Sociální konstruktivismus* /online/. 2011 /cit. 30-08-27/. Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A1ln%C3%AD_konstruktivismus

Příloha – Dotazník

1. How did you choose your studies?

1. I chose my studies by myself and my parents were not involved in the decision
2. I chose my studies by myself and my parents agreed with my choice
3. My parents chose my studies for me and I agreed with their choice
4. I chose my studies by myself but my parents didn't agree with my choice
5. My parents chose my studies for me, but I didn't agree with their choice

2. Do you think that the teachers in your home university approach and treat male and female students equally ?

yes   no

3. If your answer in the previous question was no, please specify

4. Do you think that men and women have equal conditions for studying in your country ?

yes   no

5. If your answer in the previous question was no, please specify

6. If you think that your teacher is not right, or he/she is not doing a good job, do you:

1. Tell it him/her directly in the class
2. Tell it him/her after the class
3. Write him/her an email
4. Complain about it to his/her boss
5. Complain about it anonymously
6. Keep it to yourself

7. When you try to find a job after your studies, do you think that:

1. You will have worse chance than a member of the opposite sex
2. You will have the same chance as a member of the opposite sex
3. You will have better chance than a member of the opposite sex

8. If your parents don't agree with your partner choice, would you:

1. leave your partner
2. stay with your partner and meet him/her in secret
3. stay with your partner despite the fact that your parents know about him/her
4. none of these options is applicable to my situation

9. Which of your parents do you think would stay at home on maternity leave if a new baby would be born?

1. father
2. mother
3. none of these options is applicable to my situation

10. Which of your parents reached a higher level of education?

1. father
2. mother
3. they reached the same level of education
5. none of these options is applicable to my situation

11. Which of your parents earns more money in his/her job?

1. father
2. mother
3. they earn the same amount
4. none of these options is applicable to my situation

12. Who in your family has the final say or takes the final decision in any important matter ?

1. father
2. mother
3. father and mother together
4. other relatives together with parents
5. other relatives (exluding parents)
6. you
7. none of these options is applicable to my situation

13. Generally speaking, for whom is a successful career more important?

men   women   no difference

14. Generally speaking, who do you think is influenced more by her/his physical appearence when choosing a partner?

men   women   no difference

15. Generally speaking, who do you think is influenced more by his/her financial situation when choosing a partner?

men   women   no difference

16. Generally speaking, who do you think is more talkative?

men   women   no difference

17. Generally speaking, who do you think is more resistant to a pain?

men   women   no difference

18. Generally speaking, who do you think tends more to racist behaviour?

men   women   no difference

19. Generally speaking, who do you think is more emotional?

men   women   no difference

20. Generally speaking, who do you think is more rational?

men   women   no difference

21. Generally speaking, who do you think is more hardworking?

men   women   no difference

22. Generally speaking, who do you think is more generous?

men   women   no difference

23. Generally speaking, who do you think is more honest?

men   women   no difference

24. Generally speaking, who do you think is more stubborn?

men   women   no difference

25. Generally speaking, who do you think is more aggressive?

men   women   no difference

26. How old are you?

27. What is your field of study?

28. What is your sex?   Male   Female

29. What is your nationality?

Czech   Dutch   Turkish

30. In which country do you live permanently?   Czech republic   Netherlands
Turkey

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora: Petr Jarolímek

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Gender, kultura a jedinec

Počet stran (bez příloh): 108

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 48

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 4

Počet internetových odkazů: 4

Vedoucí práce: PhDr. Martin Soukup, PhD.

Rok dokončení práce: 2011

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: bc. Petr Jarolímek
 Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
 Název práce: Gender, kultura a jedinec
 Vedoucí/oponent práce: PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 108
 Počet stránek příloh: 5
 Počet titulů v seznamu literatury: 52

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		2		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

		2		
--	--	---	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	1			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	1			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		2		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

V rámci vlastní obhajoby doporučuji, aby se diplomant věnoval následujícím tematickým okruhům:

- 1) Lze vůbec jakkoli kvantifikovat podíl „přírody“ a „kultury“ na formování genderu a genderové identity?
- 2) Je podle diplomanta smysluplné předpokládat, že by některé biologické faktory mohly zakládat genderové rozdíly v chování a prožívání?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

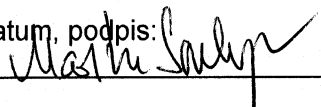
Předmětem diplomové práce je teoreticko-empirická analýza a interpretace genderu. Diplomant v předložené práci aspiruje na celostní přístup ke zvolenému tématu, když se jej snaží uchopit z hlediska několika věd o člověku, společnosti a kultuře. Zřetelně v práci hledá odpověď na věčnou otázku „kultura, nebo příroda?“, kterou právě procesy formování genderu umožňují zřetelně formulovat. Autor se proto obrátil jak k biologickým faktorům, které působí při utváření genderové identity, tak k těm kulturním. Při zkoumání tohoto pole se obrátil k poznatkům a teoriím řady vědních disciplín. Aspirace na interdisciplinární přístup vždy provází nebezpečí, že autor neprokáže odbornou kompetenci na některém z badatelských polí. Bc. Jarolímek ale prokázal bezpečnou orientaci v problematice a solidní obeznámenost s tématem. Kromě toho autor provádí zasvěcené exkurze jak do dějin vědeckých názorů na gender, tak proměn feministického hnutí. Vlastní empirický výzkum diplomant uskutečnil v multikulturním prostředí. Přesvědčivým způsobem dokázal vymezit metodologická východiska práce a analyzovat a interpretovat získaná data a prezentovat výsledky.

Obecně lze konstatovat, že předložená diplomová práce splňuje nároky kladené na závěrečné práce tohoto typu. Lze snad jen vytknout slabší úroveň grafického zpracování práce, kterou však podle mého názoru autor plně kompenzoval po obsahové stránce. Samotná práce má logickou strukturu, je zpracována čistým a kultivovaným jazykem a akcentuje aktuální vědecko-výzkumné téma. Diplomant prokázal schopnost pracovat s relevantní odbornou literaturou a práci vybavil odpovídajícím poznámkovým aparátem. **Ocenit lze nejen volbu tématu, ale i odvahu k formulování vlastních myšlenek a názorů, jakkoli mohou být kontroverzní, nebo diskutabilní.**

Doporučení k obhajobě: doporučuji/~~nedoporučuji~~*

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis:

* nehodící se, škrtněte

**Posudek oponentky diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta: Petr Jarolímek

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Gender, kultura a jedinec

Oponentka práce: Mgr. Zuzana Janotková

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 108

Počet stránek příloh: 5

Počet titulů v seznamu literatury: 56

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

	x			
--	---	--	--	--

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

		x		
--	--	---	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

Formální zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace,

		x		
--	--	---	--	--

parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

Metody práce

--	--	--	--	--

Vhodnost a úroveň použitých metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

Obsahová kritéria a přínos práce

--	--	--	--	--

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

--	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost

		x		
--	--	---	--	--

výsledků v praxi

	x			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Co Vás překvapilo z informací, o kterých jste se dočetl k danému tématu při zpracování Vaší práce?

Obeznamení komise se stanovenými hypotézami autora a s výsledky a potvrzení nebo nepotvrzení hypotéz

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autor diplomové práce "Gender, kultura a jedinec" pojednává v teoretické části o problematice gender ve vztahu ke kultuře a člověku jako jedinečnému organizmu z různých úhlů pohledu.

Praktická část je věnována v souvislosti s tématem kvantitativně - kvalitativnímu šetření. Získané data byli od respondentů tří národností, české, holandské a turecké. / data pocházejí ze studijního pobytu autora v Holandsku/. Autor porovnává odpovědi žen a mužů jedné země, s následným porovnáním mezi muži a ženami dalších dvou zemí.

Teoretická část diplomové práce podrobně, jasně a poutavě seznamuje čtenáře s tématem. Autor uvádí základní orientaci v terminologii hlavních tematických okruhů. Přínosem práce je autorova snaha o poskytnutí co největšího počtu odborných informací s citem a viditelným zájmem o danou problematiku.

Práce obsahuje mnoho zajímavých faktů od Historie Gender, Gender a náboženství, Kulturní determinace rozdílu mezi muži a ženami, Teorie vytváření genderové identity, přes Biologickou determinaci rozdílu mezi muži a ženami. Teoretická část končí souhrnem informací o současných trendech pojetí Gender ve vědách o člověku, společnosti a kultuře.

Celkově hodnotím obsahově teoretickou část práce za hodně podnětnou. Autor skutečně pojednává k tématu odborným vkladem, který je vhodně doplňován jeho vlastními názory a

postřehy. I když je rozsah teoretické části hodně obsáhlý je psán formou, která vtáhne čtenáře do obsahového děje.

Z formálního hlediska je práce ve velké míře v pořádku, ale problém shledám v některých úsecích textu, kde autor odborný text psaný v češtině doplňuje textem v angličtině. To shledám jako nejasné. Předpokladem psaní odborného textu je psaní v jedním cizím jazyce, v tomto případě bych doporučila práci buď psát v jazyku českém, nebo anglickém. Kombinace obou jazyků v jedné práci není vhodné. Také v úvodě je název diplomové práce uveden jenom v jazyce anglickém.

Obsahově hodnotím ale teoretickou část práce jako velmi přínosnou. Autor seznamuje čtenáře s problematikou s velkým zanícením a velkým množstvím informací, faktů, výsledků výzkumů atd.

Praktická část práce je věnována také podstatná část. Hodnotím tuhle část práce kladně.

Rušivým prvkem je i v této části kombinace českého a anglického jazyka. Autor použil ve své práci / šetření probíhalo v Holandsku/ z pochopitelných důvodů dotazníky Aj, ale v dané práci bych uvítala kdyby byly otázky z dotazníku přeloženy do Čj. V příloze je také kompletní dotazník k šetření, který je zde také v jazyce anglickém. Uvítala bych jednotnost použití cizího jazyka v diplomové práci. Přehlednější by bylo kdyby byla celá práce buď v jazyce českém nebo jazyce anglickém.

Celkové zpracování praktické části diplomové práce je kvalitní. Autor seznamuje čtenáře s výsledky šetření srozumitelně. Zajímavé také je, že si autor vybral respondenty s tří různých zemí a využil tak multikulturální prostředí, ve kterém byl.

Autor ke své práci přistupuje objektivně a získané údaje a výsledky šetření zpracoval přehledně s jasným vysvětlením a výstupem.

Také mně těší, že si autor vybral dané téma a objasnil v něm mnoho zajímavých faktů. Byla bych ráda kdyby se s prací seznámili i čtenáři mimo odbornou veřejnost.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace:

velmi dobře

Datum, podpis: 15.9.2011

